MASTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT

Det folkbildande bibliotekets omdanande kraft

En idéhistorisk studie av idéer om folkbildning i Biblioteksbladet 1916–1926

Elias Andersson

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Elias Andersson
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	Det folkbildande bibliotekets omdanande kraft: En idéhistorisk studie av idéer om folkbildning i Biblioteksbladet 1916–1926
Engelsk titel:	The transformative power of popular education in the library: A historical study of ideas on popular education in Biblioteksbladet 1916–1926
Författare:	Andersson, Elias
Färdigställt:	2022

Abstract: This essay deals with the history of ideas of Swedish libraries. Furthermore, the essay aims to investigate how popular education was conceptualised in Biblioteksbladet during the period 1916–1926. To investigate this conceptualisation, an idea analysis is applied where ideal types are identified and where historical discourses are discussed and related to the subject area. The examined source material consists of 28 selected articles from Biblioteksbladet which have been analysed in a qualitative way. The content of the articles is related to previous research and to a historical context. This historical context deals with the concept of education, political events surrounding early 20th century Sweden, ideas about good literature, the individual versus the collective, and the ennoblement of man. Three ideal types have been identified: the enlightening; the educative; the ennobling. The enlightening ideal type is characterised by a discourse that is both liberal and enlightening. Here objective knowledge is conveyed through the library. This ideal type is also linked to a democratic discourse. The educative ideal type has a nationalistic character where public education aims to build a strong nation with the help of libraries. The ennobling ideal type focuses on the individual and the possibility of shaping and ennobling people through literature. In addition to the individual, children are seen as important in popular education. Children are the future of society, and it is therefore they who should be ennobled through good literature.

Nyckelord: Bildning, folkbibliotek, folkbildning folkuppfostran kunskapsförmedling, utbildning, upplysning

Innehåll

1. INLEDNING 2

1.1. Att studera de svenska bibliotekens idéhistoria 2
1.2. Problemformulering 4
1.3. Syfte och frågeställningar 5
1.4. Disposition 5

2. TIDIGARE FORSKNING 6

2.1. Styrande aspekter 6
2.2. Ideologi, upplysning och medborgaren 7
2.3. Samtid och dåtid 10

3. TEORETISKA PERSPEKTIV 12

3.1. Idéanalys, tolkning och idealtyper 12
3.2. Det historiska perspektivets relevans och hermeneutiken 13
3.3. Språkets roll: historien i form av diskurser 15
3.4. Idéanalys, historieskrivning och diskurs: en sammanfattning 16

4. METOD OCH KÄLLMATERIAL 18

4.1. Metod 18
4.2. Praktiskt genomförande och urval av material 19

5. HISTORISK KONTEXT 22

5.1. Utbildning, bildning och folkbildning 22
5.2. Demokratiska strävanden och bibliotekets institutionalisering 25
5.3. Den goda smaken 26
5.4. Folkmassan och individen 27
5.5. Att forma och förädla en människa 29

6. ANALYS 31

6.1. Upplysande litteratur: dess demokratiska och klassutjämnande effekter 31
6.1.1. Bokens potential till upplysning 31
6.1.2 Förmedlandet av objektiva kunskaper, och den enskilde individen 34
6.1.3. Bibliotekets föregångsland USA 36
6.1.4. Alla ska med, mot framtiden 37
6.1.5. Sammanfattning 40
6.2. Uppfostrandet av ett folk 40
6.2.1. För nationens väl 40
6.2.2. Hotet från de okunniga 42
6.2.3. Att förmedla och bevara en svenskhet 44
6.2.4. Sammanfattning 45
6.3. En formbar framtid 46
6.3.1 Skönhetssinnets odling 46
6.3.2 Sesam, öppna dig 48
6.3.3 Den bokliga smaken: god litteratur och dålig litteratur 50
6.3.4 Sammanfattning 52

7. AVSLUTANDE DISKUSSION 53

7.1. Upplysningen lever vidare 53
7.2. Folkbildning i nationens namn 54
7.3. Förädling genom folkbildning 55
7.4. Slutsatser 56
7.5. Vidare studier och återkoppling till inledning 58

8. SAMMANFATTNING 60

KÄLLFÖRTECKNING 62

LITTERATUR 62
KÄLLMATERIAL 65

1. Inledning

1.1. Att studera de svenska bibliotekens idéhistoria

I Sveriges biblioteksslag (2013) 2 § står det formulerat hur:

> Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. (SFS 2013:801)

För det demokratiska samhällets utveckling ska svenska bibliotek, i alla dess former, verka för och bidra till kunskapsförmedling och en fri åsiktsbildning. Formuleringen tar avstamp i den demokratiska samhälleliga utvecklingen. En utveckling som står på två ben: kunskapsförmedlingen och den fria åsiktsbildningen. Enligt biblioteksslagen går det att, genom litteraturen, främja intresset för bildning, upplysning, utbildning, forskning och kultur. 2013 års Biblioteksslag trädde i kraft den 1 jan 2014.

Vid första anblick syns denna lagparagraf deklarera det självklara: ett ökat intresse för litteratur leder till bland annat bildning, utbildning och upplysning. Jag fastnade vid ordet ”upplysning”. Upplysning kan betyda olika saker. Det kan syfta på ett förmedlande av insikter, att lysa upp något och det kan syfta på den historiskt intellektuella idéströmning som uppkom under 1700-talet i Europa. En strömning som förfäktade idén om ”förnuftets, frihetens o. kunskapens betydelse” (Svenska Akademiens ordbok [SAOB], *upplysning*, 2011). Möjligen är det en sinnrik formulering vilken knyter an till alla dessa olika betydelser. Från det historiska perspektiv som tillämpas i denna uppsats är det särskilt intressant varför det kopplas an till en mer än trehundra år gammal tanketradition. På så vis går det att säga att det här finns ett intressant historiebruk som kopplar de svenska bibliotekens uppgift till upplysningstiden. Detta leder till andra frågor. Varför är biblioteksslagen formulerad på detta sätt? Vad åsyftas när det talas om upplysning, bildning, utbildning och kunskapsförmedling? Den sista frågan man bör ställa sig är också: leder främjandet av litteratur alltid till bildning, utbildning och upplysning?

Lisa Olsson Dahlquist (2019) har lyft hur fler studier kring exempelvis bibliotekens demokratiska funktioner och uppgifter behöver göras. Detta för att arbetet inte ska stanna vid att enbart vara retorik. Bara för att ett styrdokument exempelvis fastställer att kunskapsförmedling leder till bildning betyder det inte att det faktiskt gör det. Frågor man exempelvis då bör ställa sig är: hur sker det? Varför sker det? Varför tror man att det sker? I relation till denna diskussion vill jag vill även knyta an till Olsson Dahlquists (2019) argument om behovet av att samtida biblioteksverksamheter styrker sin yrkesidentitet. Hon betonar exempelvis bibliotekens demokratiuppdrag. Dessa frågor i sig är inte neutrala utan normativa och bibliotek bör bli bättre på att förhålla sig till svåra frågor som rör exempelvis kunskapsförmedlande, lärande och demokrati. Biblioteken

behöver kunna styrka sin identitet och det biblioteksbaserade narrativet, inte genom att forma ett nytt narrativ utan genom att förstärka och anpassa rådande narrativ. Därav blir bibliotekshistorien också intressant för biblioteken och bibliotekarierna (Olsson Dahlquist, 2019).

Tidigare studier har också tydliggjort behovet av historiska biblioteksundersökningar. Exempelvis nämner Dan Andersson (2009) i sin avhandling hur det i den bibliotekshistoriska forskningen finns en avsaknad av undersökningar med uttalade konstruktionistiska perspektiv som undersöker biblioteksfolkbildningen. Bernt Gustavsson (1991) har diskuterat begreppet folkbildning och han menar att begreppet i sig håller på att förlora sin ursprungliga innebörd. Han pekar på relevansen av att gå tillbaka i bildningens historia för att studera bärande idéer, idéernas utveckling och deras innehållsmässiga motsättningar för att relatera dessa historiska idéer till samtida folkbildningssyn. I en antologi om folkbibliotekspolitikens historia, av Anders Frenander och Jenny Lindberg (2012), understryker de hur ”Fortsatta ingående och detaljerade analyser av omständigheterna kring de olika politiska besluts *[sic]* som fattats därefter är förstås angelägna.” (Frenander & Lindberg, 2012, s. 317). Nu handlar inte denna uppsats om just de politiska besluten men bibliotekslagen grundar sig i politikers beslut och det är därför relevant att söka spåra detta politiska besluts historia.

Låt mig konstatera att denna uppsats tar ansats i bibliotekslagens formulering. Jag söker inte svara på varför den är formulerad som den är men jag vill söka få en djupare förståelse för den genom att gå tillbaka i historien. För att förstå samtiden behöver man förstå historien och för att förstå hur man idag talar om biblioteken behöver man förstå hur man tidigare talade om dem. För att bidra med utökad kunskap kring varför bibliotekslagen ser ut som den gör ämnar jag därför utföra en idéhistorisk undersökning vilken berör de svenska bibliotekens historia.

De moderna biblioteken i Sverige har på ett ungefär en hundraårig historia, även om det går att spåra deras historia längre tillbaka om man så vill (Hansson, 2005). Början av 1900-talet var en omvälvande period som i Sverige bland annat präglades av frågor kring rösträtt och demokratiskt medborgerligt inflytande. Biblioteksorganisationen utmärktes kring sekelskiftet 1900 av en mångfald. Det fanns sockenbiblioteken, studiecirklar, församlingsbibliotek, läsestugorna och så vidare. Kring sekelskiftet 1900 började därför staten att få ett större intresse i hur biblioteksorganisationen såg ut. Organisationen behövde förbättras och folket bildas och utbildas. Man började tala om en *folkbildning*. 1912 inrättades Sveriges första biblioteksmyndighet som bestod av de utnämnda bibliotekskonsulenterna. Dessa skulle driva på utvecklandet av det svenska bibliotekssystemet. 1926 grundades Statens biblioteksskola i Stockholm och här skulle de nya folkbildande bibliotekarierna utbilda sig. Den nuvarande bibliotekslagen kan på många sätt beskrivas spåras tillbaka till detta tidiga 1900-tal då det sker en både organisatorisk och diskursiv förändring inom det svenska bibliotekssystemet. (Frenander, 2012; Torstensson, 2012)

Det går även att koppla det tidiga 1900-talets diskussioner kring biblioteken till samtida överläggningar. 1900-talets början är inte 2020-talet, men de historiska idéerna är seglivade och de har en tendens att leva vidare. Vårt samtida samhälle kan beskrivas vara ett informations- och kunskapssamhälle och i detta samhälle är förmågan att kunna hantera stora mängder information, och även skickligheten i att kunna röra sig bland en mängd olika informationsflöden, det vilket anses leda till framgång. Både för samhället så som för individen (Hansson, 2005). Då som nu finns en positiv syn på

kunskapens förändrande kraft. Det finns också i bibliotekshistorien konflikter och idéskillnader. Konflikter vilka rör vid exempelvis kultur, bildning och kunskapsförmedling. I den dåtida polemiken finns bland annat inslag av bildningen för sinnets skull och den personliga utvecklingen, eller utbildning för samhällsnyttans skull (Burman & Sundgren, 2010a). En polemik som även har beskrivits leva vidare idag där de humanistiska kunskaperna nedvärderas i relation till andra kunskaper som anses viktigare och som syns leda samhället framåt (Liedman, 2010).

1.2. Problemformulering

Med detta tar jag avstamp i 2013 års bibliotekslag och dess formuleringar kring kunskapsförmedling, bildning, utbildning och upplysning. Detta för att sedan gå tillbaka i historien för att undersöka hur det talades om folkbildning. Vad framhävde man? Vad ansågs relevant? Hur talade man om biblioteken? Det källmaterial som har undersökts har bestått av utvalda artiklar från tidskriften Biblioteksbladet under perioden 1916–1926 där 1916 är året då Biblioteksbladet ges ut för första gången.

Den problemformulering som utkristalliserar sig består av att studera idéer som berör olika sätt att tala om folkbildning. Det empiriska materialet har hämtats från under tidigt 1900-tal. Nämnda idéer antas påverka hur man uppfattar folkbildningen och de antas därmed inverka på hur folkbildningen fortsättningsvis kommer att ta sig form. Idéer påverkar människors handlande och utifrån idéerna skapas möjligheterna för att influera och förändra exempelvis en organisation eller en institution (Hansson, 1998). Med detta menar jag att de folkbildande idéerna som förs fram, i Biblioteksbladet, inbegripet är med och påverkar hur den övergripande folkbildningen sedan tar sig form. I sin tur diskuteras folkbildningen i relation till de svenska bibliotekens arbete. Detta sätt att tala kring folkbildning påverkar på så sätt hur biblioteken utformas. På samma sätt sker denna idéutväxling åt andra hållet där biblioteken blir till en påverkande faktor i formeringen av folkbildningen.

Undersökningsperioden är intressant då det har beskrivits vara en period då grunderna läggs för det svenska bibliotekssystemet och det vidare folkbildningsarbetet (Torstensson, 1996). Inga tidigare studier har explicit undersökt just hur det talas om folkbildning under perioden 1916–1926 och tiden kan beskrivas vara underforskat. Jag söker alltså med denna studie bidra till att fylla en del av denna forskningslucka. Studien blir även till en vidareutveckling av Joacim Hanssons (1998) studie kring folkbibliotekets ideologiska identitet där han även använt sig av Biblioteksbladet som källmaterial. Hansson studie tar sin början vid 1916 men slutar vid 1921. Hanssons fokus ligger vid de politiska ideologiernas inflytande på biblioteksdiskursen medan jag söker utföra en fördjupande idéhistorisk analys av olika synsätt kring folkbildning. Utifrån min metodologiska ansats grundar sig undersökningen i den idéhistoriska idéanalysen där identifierade historiska diskurser diskuteras och där *idealtyper* identifieras. Slutligen talar jag, i likhet med Hansson (1998), om biblioteket i form av en övergripande institution som för vidare idéer, värderingar och normer. I analysen låter jag materialet avgöra hur de olika biblioteken benämns. Om artikelförfattaren talar om ”folkbiblioteket” brukar jag mig av samma begrepp.

1.3. Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte består av att studera och att söka förbättra förståelsen för hur det talades om folkbildning i Biblioteksbladet under perioden 1916–1926. Detta sätts i relation till den historiska kontexten.

- Hur diskuteras och begreppsliggörs folkbildning i Biblioteksbladet under perioden 1916–1926?
- Vilka idealtyper kan identifieras i detta sätt att diskutera och begreppsligöra folkbildningen?
- Hur knyter diskussionen och begreppsliggörandet av folkbildningen an till dåtida diskurser på samma tema?

1.4. Disposition

Uppsatsen har lagts upp på följande sätt. Kapitel 1 agerar som en inledande del till ämnesområdet. Detta kapitel innehåller en problemformulering, ett syfte och tre frågeställningar. I kapitel 2 söker jag redogöra för rådande forskningsläge. Kapitel 3 behandlar bakomliggande teoretiska ansatser. I kapitel 4 behandlas metod, metodologiska problem och hur det faktiska praktiska genomförandet gått till. Här diskuteras även källmaterialet. Kapitel 5 innehåller den historiska bakgrunden. Kapitel 6 består av den huvudsakliga analysen som är indelad i tre avsnitt. Kapitel 7 avslutar uppsatsen med en diskussion. Här söker jag knyta ihop säcken med en översikt och genom att koppla an till uppsatsens syfte och frågeställningar. Kapitel 8 består av en sammanfattande del.

2. Tidigare forskning

Tidigare forskning syftar till att utgöra en form av analytiskt redskap. Resonemang som görs utifrån källmaterialet kopplas till tidigare forskning. Kapitlet är uppdelat i tre avsnitt efter en identifierad tematik. Det första avsnittet behandlar bibliotekens styrande och organisatoriska aspekter. Avsnitt 2.2 behandlar forskning som diskuterat de politiska, ideologiska och idéburna delarna av bibliotekens historia och synen på medborgaren. Det sista avsnittet avhandlar forskning som söker koppla biblioteken och folkbildningens historia till en samtid.

2.1. Styrande aspekter

Den bibliotekshistoriska forskningen vilken berör folkbibliotekens historia kring den första halvan av 1900-talet är relativt omfattande. I sin avhandling *Folkbibliotek makt och disciplinering* har Dan Andersson (2009) sökt utöka förståelsen för hur den svenska biblioteksanvändande medborgaren uppfattades och var konstruerad inom det svenska folkbiblioteksväsendet under perioden 1910–1990. Han undersöker de olika metoder och influenser vilka folkbiblioteken applicerade, och var påverkade av, i sitt arbete gentemot den svenska befolkningen. Andersson (2009) frågar sig exempelvis vilka tekniker, teknologier och procedurer som användes av folkbiblioteken och sedan vilken effekt dessa fick på formationen av synen på den svenska biblioteksanvändaren.

Anderssons (2009) avhandling behandlar historiskt material bestående av artiklar, handböcker, monografier och läroböcker. Undersökningen tar metodologiskt sett även avstamp i Foucaults genealogiska perspektiv. På så sätt undersöker Andersson (2009) det han beskriver som diskursiva och icke-diskursiva tekniker och maktutövande praktiker. Andersson (2009) visar på att folkbiblioteken organiseras och delas upp i tre olika former av biblioteksenheter; det nationella, det regionala och det lokala biblioteket. Dessa tre olika typer av bibliotek fyller olika funktioner. De nationella biblioteken fick till uppgift att samordna, och styra över, en övergripande nationell biblioteksorganisation i relation till ekonomiska, teknologiska, informationsbaserade och utbildningsinriktade insatser inriktade på den biblioteksanvändande befolkningen. På ett liknande sätt hade de regionala biblioteken i uppgift att agera i en överordnad roll som organisatör i förhållande till de underordnade lokala biblioteken. Andersson (2009) beskriver hur de lokala biblioteken fick till uppgift att möjliggöra och tillgängliggöra åtkomsten till relevant litteratur till medborgarna. Här redogör Andersson (2009) bland annat för hur medborgaren i diskursen sågs på som en som var villig att förkovra sig genom läsning av både skönlitteratur och facklitteratur. Medborgarens öppenhet inför denna litterära förkovran sätts av Andersson (2009) i relation till idéer kring det modernistiska samhällsbyggandet. Genom specifika maktbaserade metoder och teknologier kunde biblioteksapparaten få ett inflytande över hur både biblioteksanställda och biblioteksanvändare betedde sig i relation till biblioteket. Andersson (2009) menar att biblioteksapparaten, genom särskilda maktutövanden, på så sätt kunde påverka exempelvis vilken typ av litteratur som ansågs vara givande för de biblioteksanvändande medborgarna och för samhället i stort.

Andersson (2009) ser på folkbildningen som ett maktutövande uppfostringsprojekt. En tes som fått utstå en del kritik för att vara för inriktat emot att folkbildningen enbart var ett enkelriktat styrmedel uppifrån.

Folkbildningen var även ett projekt som också hade sin grund i folkrörelserna och i ett underifrånperspektiv. Något som har förbisetts av Andersson (Ohlsson Dahlquist, 2019; Rydbeck, 2010).

Antologin *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år* söker spåra det grepp som styrande offentlighet tar över den biblioteksutveckling som tidigare främst var sprungen ur folkrörelserna. Redaktören Frenander (2012) understryker att antologin söker fylla en forskningslucka vilken relaterar till att inte särskilt mycket forskning gjorts i förhållande till statens roll i relation till folkbibliotekens historia och utveckling. Fokus ligger på de två första kapitlen i antologin då de behandlar folkbibliotekens tidiga historia.

Antologins brännpunkt ligger vid biblioteksorganisationen och i detta fall vid just statens roll i folkbibliotekets utveckling. Antologin delar in den biblioteksmässiga utvecklingen i ett antal stadier som tar sin början vid 1912. Från 1912 och sextio år framåt tenderar staten att tydligt se på folkbiblioteket som ett essentiellt redskap i den övergripande folkbildningen. Efter 1972 överförs folkbiblioteken till kulturpolitikens intressesfär, för att sedan 2009 åter igen komma tillbaka för att ligga under utbildningspolitikens intressen. (Frenander & Lindberg, 2012).

Frenander (2012) beskriver i det inledande kapitlet till antologin hur de olika svenska biblioteken kring sekelskiftet 1900 var undermåligt organiserade och strukturerade. Det poängterats hur det fanns en mängd olika typer av bibliotek i Sverige i det tidiga 1900-talet. I denna otaliga mängd av biblioteksverksamheter, som inriktade sig gentemot olika delar av befolkningen, förstår man att det började dyka upp idéer om hur biblioteken behövde omorganiseras (Frenander, 2012). Röster höjdes vid denna tid för att staten skulle ta ett större ansvar i utvecklingen av biblioteksverksamheterna. Inspiration vid tiden togs från hur bibliotekssystemet organiserats och utformats i USA efter de så kallade *public libraries*. 1912 tog den svenska riksdagen beslutet att inrätta en formell biblioteksmyndighet vilken skulle samordna de många olika biblioteksverksamheterna i landet. Två bibliotekskonsulenter tillsattes för att styra utvecklingen och organisationen (Frenander, 2012).

2.2. Ideologi, upplysning och medborgaren

I *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna* har Magnus Torstensson (1996) undersökt folkbibliotekens utveckling kring sekelskiftet 1900. Han pekar på en intensiv period av utveckling och förändring inom den svenska bibliotekssfären under perioden 1890–1915. Begreppet folkbibliotek förses, under denna period, med nya konnotationer och förståelser. Intressant nog påpekar Torstensson att detta förändringsarbete dock inleds under årtiondena efter denna period, men att grundpelarna till detta förändringsarbete påbörjas här.

Torstensson (1996) syftar i sin undersökning att analysera grundandet och utvecklandet av folkbiblioteken, och hur detta arbete kan förstås och förklaras. Även han pekar på kopplingarna till de angloamerikanska biblioteksidéerna och *public libraries*. Torstensson (1996) beskriver hur det är intressant hur folkbiblioteken i vissa fall ansågs kunna råda bot på samhälleliga svårigheter i koppling till sedlighets- och alkoholproblem. Torstensson nämner också hur folkbiblioteken skulle bli till en mötesplats för medborgarna, så att de sociala klasskillnaderna, samhällsklasserna emellan, skulle kunna överbryggas. Folkbiblioteken skulle bli till en undervisningsplats nödvändig för den

demokratiska utvecklingen och folkbildningen. Detta sätter Torstensson (1996) vidare i relation till en tid som alltmer utmärktes av ekonomisk och industriell konkurrens och ett teknologisk framåtskridande. Folkbiblioteken blir vidare under perioden ett verktyg för integration och Torstensson beskriver hur folkbiblioteket till viss del blir ett medel för en avancerande arbetarklass som såg ett behov av utvidgade kunskaper och ett utvidgat vetande. Kunskap och vetande som kunde hjälpa dem att få ett ökat samhälleligt inflytande. Torstensson (1996) menar vidare att folkbiblioteken kan ses på som ett motmedel mot denna arbetarnas och underklassernas frammarsch. På så sätt argumenterades, från vilka Torstensson beskriver som representanter från de övre samhällsskikten, för att folkbiblioteket kunde brukas i syfte att mota arbetarklassens strävan framåt. Därmed syns att folkbiblioteket kan ha använts som politiskt slagträ i de politiska och ideologiska konflikterna. Både av arbetarklassen och av konservativt samhälleliga röster.

För att knyta an till denna äldre bibliotekshistoria finns avhandlingen *Sockenbiblioteket – ett folkbildningsinstrument i 1870-talets Sverige* av Nils-Åke Sjösten (1993) att tillgå. Denna undersökning inriktar sig på perioden 1860–1870 och har som syfte att analysera den då rådande folkbildningssynen. Detta för att sedan sätta denna syn i relation till den utbildning som skedde på sockenbiblioteken och hur bildningssynen kom att praktiseras och tillämpas. Sjösten (1993) poängterar att nationalismen och Skandinavismen får en tydlig plats i den litteratur som rekommenderas av folkskoleinspektionen. Medborgarna har som skyldighet att uppfylla nationens mål, och dessa mål argumenteras utifrån ett historiebruk. Tradition och nationell sammanhållning ses som eftersträvansvärt. Även Sjösten (1993) beskriver hur litteraturen ses på som ett medel att bekämpa missförhållanden som negativt påverkar nationen. Här nämns exempelvis sedesförhållanden som en uppfattad problematik. Samtidigt syns att dessa missförhållanden är individuellt orsakade, inte strukturellt, och att det är upp till medborgaren själv att söka motverka dessa missförhållanden; då genom läsning av korrekt och passande litteratur.

Sjösten (1993) går igenom en mängd olika diskurspåverkande faktorer så som folkhälsan, kvinnors samhälleliga roller, bibeln som källa till kunskap, men det jag här främst vill redogöra för är hur Sjösten skriver om denna tids syn på folkbildningen. Det finns olika uppfattningar här. De som menade att allmänheten och de arbetande medborgarna inte behövde någon bildning för att kunna utföra sina samhälleliga funktioner och yrken. Bildningsförespråkarna hade en motsatt uppfattning. På grund av samhälleliga, politiska och näringsbaserade förändringar krävde detta att allmogen tillgodogjorde sig en mer utvecklad bildning. Att bildningen var ämnad för medborgarens egen privata sinnliga utveckling och mognad är det alltså inte tal om. ”Folkbildningen är hegemonins instrument för att utveckla landet, men det fungerar också för att bevara hegemonin som sådan.” (Sjösten, 1993, s. 237) Även Sjösten (1993) pekar på hur folkbildningen används som ett redskap i kampen mot det som ses som ideologier vilka hotar att omkullkasta rådande samhällsordning och hegemoni. Folkets bildning blir på så sätt också ett verktyg i arbetet mot att söka, det man beskriver som, ett politiskt lugn och en stabil samhällsordning. Enligt detta synsätt argumenterar Sjösten (1993) för att folkbildningen också används som en spelpjäs i kampen mot den unga socialismen, där kritikerna anser att socialismen står i motsatsförhållande till bildningen och att bildningen symboliserar en form av accepterande av rådande samhällsordning. ”En önskan om en lugn och kontrollerad utveckling av folkbildningen inom ramen för samhällets behov är tydlig.” (Sjösten, 1993, s. 239).

Slutligen nämner Sjösten (1993) i relation till folkbildningen av allmogen att synen på ett tillvaratagande av allmogens redan innehavda kunskaper kan ses som ett myndigförklarande av de lägre klasserna och erkännande av deras kunskaper. Sjösten påpekar dock att denna acceptans enbart ses som relevant i förhållande till landets behov av ekonomisk tillväxt och till näringarnas tjänst. Sjösten (1993) påpekar i sitt avsnitt kring vidare forskning att det behövs fortsatta studier vilka behandlar olika biblioteksformers och deras verksamheternas förhållningssätt sett i relation till deras syn på folkbildning.

På samma sätt har Lars Arvidson (2005) beskrivit den så kallade bildningsrevolutionen. Det var inte en omstörtande revolution utan bildningen skulle bidra till ett lugnt och ordnat samhällsförbättrande och i vissa former ett bevarande. De revolutionära idéerna var förekommande men de präglade inte den vidare folkbildningen kring sekelskiftet 1900. I stället talar Arvidson (2005) exempelvis mer kring reformistiska idéer där frivilligheten i folkbildningen blir till en viktig aspekt.

Utöver bildningens roll i de politiska ideologiernas kraftmätningar ses även bildningen utgöra ett sätt att förmedla och popularisera vetenskapligheten till allmänheten. Även här spelar bildningen en roll i samhällsnyttan. En allmoge med bättre allmänbildning och kunskaper i naturvetenskaperna skulle enligt förespråkarna leda till ett bättre samhälle. På samma sätt skulle bildningen av allmogen leda till ett tillvaratagande av de traditionella kunskaper de redan satt inne med.

I sin licentiatavhandling *Om folkbibliotekens ideologiska identitet* har Hansson (1998) undersökt folkbiblioteksdiskursens utveckling kring det förra sekelskiftet. Hansson menar att det länge funnits en uppfattning om att det existerar en uppenbar relation folkbibliotek och samhälle emellan. Trots detta menar Hansson (1998) att en kartläggning av denna relation saknas. Med undersökningen söker Hansson (1998), med hjälp av identifierade diskurser, fastställa och urskilja vad han beskriver som en ideologisk identitet hos biblioteken under perioden 1916–1921.

Hanssons (1998) undersökning består av en hermeneutisk diskursanalys. Han ger en historisk översikt som tar sin början i 1800-talet och som fortsätter fram till 1920-talet. Denna översikt behandlar den ideologiska utvecklingen i samhället under perioden och genom den pekar Hansson (1998) på att det går att påvisa en historisk relation mellan de olika biblioteken som politiska institutioner och en mer övergripande ideologisk samhällelig utveckling. Ur denna närläsning menar Hansson (1998) att det går att åskådliggöra särskilda normer och värderingar i materialet vilka berör de offentliga bibliotekens samhälleliga funktioner. Hansson (1998) fastlägger sedan, utifrån hans teoretiska ramverk, relationen mellan dessa olika bibliotek i relation till denna ideologiska utveckling. Hanssons (1998) källmaterial består av tidningsartiklar, monografier och offentliga publikationer från bland annat *Folkbiblioteksbladet* och *Biblioteksbladet*.

Hanssons (1998) resultat visar på att det främst finns kopplingar till konservativa och liberala ideologier och idéer i den offentliga biblioteksdiskursen. Något som verkar motsäga uppfattningar kring folkbibliotekens ideologiska kopplingar till socialdemokratin och till byggnationen av välfärdssamhället. De framväxande folkbiblioteken har enligt Hansson (1998) mer gemensamt med de tidigare sockenbiblioteken än med studiecirkelsbiblioteken och arbetarbiblioteken som ofta kopplas till socialdemokratin och till socialismen. Hansson (1998) ser också en koppling mellan dessa framväxande folkbibliotek och den akademiska biblioteksgebiten

vilken hade en tydlig konservativ prägel. Mer analyser inom detta fält efterförfrågas av Hansson (1998).

Gunnar Sundgren (2000) vidrör i *Demokrati och bildning* hur det för 1900-talets folkbildare fanns självklara idéer om att folket skulle upplysas och bildas. Sundgren säger följande: ”Vi kan rentav hävda att den underliggande tankefiguren är att människan först blir riktigt mänsklig sedan hon förädlats och civiliserats.” (Sundgren, 2000, s. 32). Det folkbildande begreppet har länge förståtts på det sätt att antingen tar medborgaren till sig bildningen själv eller så bör denne förses med bildning. Här poängteras även tidens syn på de nya vetenskaperna och om deras samhällsutvecklande kraft. Här lyfts att de folkbildande tankegångarna kännetecknades av ett upplysningsideal som senare i sin utveckling skulle handla om en tilltro till vetenskapernas nytta. Denna upplysningens idéarv lever vidare in i 1900-talet och kan kopplas till tankegångar som berör människans förmögenhet till att använda sitt förnuft för att vidareutveckla samhället. Folkbildningen blir till en del av det större moderna projektet (Sundgren, 2000).

Ronny Ambjörnsson (2017) behandlar ett liknande ämnesområde i sin bok *Den skötsamme arbetaren*. Där beskriver han hur det under den undersökta perioden 1880–1930 fanns en tankegång om att bildningen var av yttersta vikt. Alla skulle och behövde bilda sig. I detta menar Ambjörnsson att de demokratiska idéerna också spelade in. Tankar om individen som en som kunde påverka genom att bilda sig och att ta kontrollen över sitt liv spelar här in (Ambjörnsson, 2017).

2.3. Samtid och dåtid

I Olsson Dahlquists (2019) avhandling *Folkbildning för delaktighet* behandlas både folkbibliotekens demokratiska roll och deras folkbildande aspekter. Detta i koppling till vad Olsson Dahlquist (2019) beskriver som en samtid som präglas av förändringar vilka hon menar går att koppla till en övergripande digitalisering av samhället. Studien söker förstå och utvidga kunskapen kring hur samtida folkbibliotek arbetar med sina demokrati- och deltagandefrämjande uppgifter. Fokus ligger på hur detta demokratiarbete ter sig i relation till en snabb informationsteknologisk utveckling, men även i relation till migration, globalisering och tilltagande sociala och ekonomiska ojämlikheter.

I undersökningen läggs även vikt vid de historiska aspekterna. För denna uppsats är det denna del av hennes arbete som främst är relevant. Olsson Dahlquist (2019) menar att det är av intresse att undersöka tilltänkt empiriskt material genom ett historiskt perspektiv. De biblioteksbaserade handlingarna och aktiviteterna vilka Olsson Dahlquist (2019) undersöker beskriver hon som upprepade handlingar. Dessa tar sig ständigt nya former, trots att de är en fortsättning av historiska aktiviteter och handlingar. På så vis flätas en historicitet in i avhandlingen. Biblioteket har länge varit en plats för folklig utbildning och undervisning, något Olsson Dahlquist (2019) menar också karaktäriserar det senare folkbiblioteket som institution. Utifrån detta redogörande klargörs än tydligare varför de historiska aspekterna anses väga så tungt i avhandlingen.

Olsson Dahlquists (2019) avhandling pekar på komplicerade samtida förhållanden i relation till den demokratiska roll vilket folkbiblioteket fått i uppgift att bära. Folkbiblioteket har i vår tid fått en förändrad roll. Det har blivit till en institution som gränsar till många olika delar av det samhälleliga spektret; kulturella, utbildningsmässiga och informationsbaserade. Dessa olika aspekter

och identiteter vilka folkbiblioteket måste förhålla sig till och anpassa sig efter är ständigt i rörelse. Vid vissa tidpunkter får vissa aspekter ta ett större utrymme. Det är då viktigt att biblioteken har ett sammanhängande narrativ att förhålla sig till, i dessa tider av snabba förändringar, så att biblioteken kan stärka och vidareutveckla sin identitet (Ohlsson Dahlquist, 2019). Därav blir bibliotekshistorien också intressant för samtida biblioteksverksamheters förhållningssätt (Olsson Dahlquist, 2019).

I antologin *Folkbildning – samtidig eller tidlös?* diskuteras folkbildningen ur både ett samtida och ett historiskt perspektiv. Antologins främsta syfte är att öppna upp för vidare diskussioner och tankar kring folkbildningen och dess innebörder. Fokus har lagts på de kapitel vilka behandlar folkbildningen i relation till dess historiska aspekter.

Av relevans i antologin är kapitlet ”Att konstruera ett folk. Föreställningar om folkbegreppet inom svensk folkbildning” då det vidrör just ordet folkbegreppet. Det finns mycket litteratur som undersöker bildningen men folkbegreppet får ofta en mer svepande beskrivning. Ur ett kritiskt perspektiv söker Nordvall (2005) diskutera de olika perspektiv vilka förekommer i förhållande till folkbegreppet. Det beskrivs i detta kapitel hur definitionen av folket är mångfacetterat. Vilka som innefattas i folkbegreppet beror helt på vem det är som talar. Något som avgörs i beroende av politiska styrkeförhållanden i tiden. Med detta i åtanke blir det enligt Nordvall enklare att i sin studie anlägga ett kritiskt perspektiv till hur det talas om folket. Hur skapas normerna kring folkbegreppet, vilka tillhör folket och vilka exkluderas? Med folkbildningen menar Nordvall också att det innefattar ett utestängande av andra. Med ett ”vi” skapas även ett ”de andra” (Nordvall, 2005).

I avhandlingen *Det läsande barnet* har Mats Dolatkhah (2011) analyserat ungas läsning under perioden 1900–1940. Undersökningen berör just varför och hur barnen under perioden läste. Denna läsning förstås av Dolatkhah som en historisk praktik. Det som främst är av intresse i Dolatkhahs avhandling är hans framställning av hans andra frågeställning där han kopplar denna historiska praktik till övergripande tankegångar i det tidiga 1900-talet. Undersökningen utgår från historiska intervjuer. Dolatkhah knyter slutligen ihop denna historiska läsningen med en samtida syn på barns läsning. Han liknar vissa drag av den historiska pedagogiken kring läsningen, exempelvis dramatisering, vid samtida former av läsningspedagogik. Dolatkhah (2008) framhåller även i artikeln ”The Rules of Reading” vikten av att studera den historiska läsningen hos folket för att relatera denna till bibliotekshistorien. För det är till syvende och sist i läsningen som de folkbildande och kunskapsförmedlande processerna faktiskt sker, därför poängterar Dolatkhah fortsatta studier av läsandet.

3. Teoretiska perspektiv

I detta kapitel söker jag beskriva de teoretiska perspektiv vilka jag ordnar min undersökning efter. Fokus ligger vid teorier vilka rör den idéhistoriska och historiska undersökningen. Vidare diskuteras här även språkets diskursiva inverkan på både, de historiska idéerna och föreställningarna, samt historieskrivningen i sig självt. Jag börjar med att redogöra för idéanalys och tolkning. Jag fortsätter med att diskutera relevansen av idéhistoriska undersökningar och fortsättningsvis hermeneutiken. Efter detta avsnitt diskuteras diskursbegreppet. Kapitlet avslutas med en del vilken söker sammanfatta dessa tre perspektiv och hur de kopplas samman.

3.1. Idéanalys, tolkning och idealtyper

Undersökningen utgår först och främst från den analytiska teknik vilken benämns idéanalys. Vissa typer av idéanalys kan beskrivas använda sig av särskilda klarlagda analytiska tekniker. Andra former av idéanalyser kan vara av en mer beskrivande karaktär så som att de söker beskriva uppfattningar kring vad det är som undersöks och varför det ska och bör undersökas (Beckman, 2005). Denna undersökning tillhör det sistnämnda exemplet. Utifrån denna teknik söker man främst analysera det undersökta materialets innehåll och budskap. Vad är det som exempelvis sägs och vad går det att göra för tolkningar av detta budskap och innehåll? Finns det olika möjliga tolkningar att göra och vilken kan anses vara passande? Jag utgår här även från en formulering av Ludvig Beckman (2005) angående idéanalysen. Han menar: att undersökningen har som avsikt att främst söka beskriva och tolka innebörden av exempelvis historiska budskap.

Ett teoretiskt begrepp som här är av intresse här är den så kallade *idealtypen*. Med detta begrepp söker man definiera de huvudsakliga karaktärsdragen i en idé, ett budskap eller en åsikt (Weber, 1949; Parsons, 1993). Med detta går det att koppla samman de olika textuella perspektiven som anses vara av intresse för undersökningen. Detta för att sedan se på dem med ett par historiska glasögon och för att fortsättningsvis analysera dem på ett mer övergripande sätt. Idealtypen kräver vissa generaliseringar och idealtypen blir till en form av extrembild. För att här ge ett exempel kan man då beskriva en historisk idéströmning på ett mer övergripande sätt och framställa den med hjälp av vissa egenskaper och karakteristiska attribut. Därefter går det att relatera det textuella budskapet i relation till den generaliserande, men användbara, idealtypen. ”poängen med att använda idealtyper är alltså inte att de utgör bra beskrivningar av faktiskt existerande budskap, utan att de hjälper oss att tydliggöra de skillnader som vi anser vara väsentliga.” (Beckman, 2005, s. 29). Idealtypen syftar inte på att något är önskvärt utan en idealtyp återspeglar en total och/eller ensidig aspekt av ett fenomen (Giddens & Sutton, 2014). Detta kan vara till hjälp då man exempelvis talar om historia. Historien är svårfångad och man kan aldrig riktigt veta exakt varför människor tänkte som de gjorde eller varför särskilda händelseutvecklingar skedde. Det bästa man kan göra är att analysera ett historiskt källmaterial utifrån välgrundade antaganden som stöds av utsagor i källmaterial, tidigare forskning och litteratur.

Vidare går det tala om att denna undersökning har en förklarande idéanalytisk karaktär. Detta ska förstås på det sätt att undersökningen söker ge exempel på historiska beskrivningar kring *varför* budskapen i Biblioteksbladet

ser ut som de gör. Detta ska inte förstås som att jag som analytiker förklarar, på ett strikt objektivt sätt, varför innehållet ser ut som det gör. I stället applicerar jag *min* idéhistoriska tolkning och på så sätt bidrar jag med ännu ett perspektiv. Med detta tas utgångspunkt i den historiska kontexten för att sedan visa på hur den historiska kontexten kan ha påverkat de budskap som förs fram i Biblioteksbladet (Beckman, 2005).

Idéanalysen kan vidare utformas på, och präglas av, två tillvägagångssätt. Den kan vara idécentrerad och den kan vara aktörcentrerad. Med en idécentrering står argumentationen i fokus och Beckman (2005) menar att det i en idécentrerad studie är just budskapet som är det vilket bör lyftas fram. Denna studie lägger vikten vid just idéerna och jag menar att idéerna är en stor påverkande faktor. Detta exempelvis i hur folkbildningen kommer att utvecklas och ta sig form och hur folkbildningen både påverkar, och påverkas av, sättet att tala inom den dåtida svenska biblioteksdiskursen. Då syftet med denna studie är att studera och söka förbättra förståelsen för hur det talades om folkbildning under denna period anser jag att det idécentrerade perspektivet är av relevans. Jag menar dessutom att det idécentrerade perspektivet är passande då jag vill staka ut idealtyper. Med idealtypen söker man göra generaliseringar och kategoriseringar av budskap och i mitt fall, sätt att tala kring folkbildning. Detta menar jag blir tacksammare att göra om fokus får ligga på idéerna i materialet i stället för att gå vidare djupare i vem som säger vad, och vem dessa förmedlare av idéerna är.

Trots att denna studie har en idécentrerad slagsida betyder det absolut inte att jag anser aktörerna vara irrelevanta. Det är ju trots allt personer som står bakom idéerna och dessa aktörer är med och påverkar hur idéerna tar form och hur de sprids vidare. Eftersom varje undersökt artikel i källmaterialet har en skribent menar jag att dessa behöver presenteras, för de är ju trots allt viktiga personer i denna idéutveckling och förmedling av folkbildningsidéer. Jag argumenterar främst för att presentationen av idéerna blir tydligare då idéaktörerna också får ta en plats i studien, om än en mindre sådan. Detta kan relateras till aktörsperspektivet och då det går det att argumentera för att undersökningen blir mer färgstark då individerna får ta mer plats. Men det är inte undersökningens avsikt att anlägga ett aktörscentrerat tillvägagångssätt och jag söker i denna uppsats inte analysera hur de olika aktörernas respektive positioner i den dåtida debatten påverkar vilka idéer de för fram. Aktörerna får ta plats men ett mindre fokus läggs alltså vid vem som sagt vad och när, utan det är just deras idéer jag med studien vill lyfta fram. Presentationen av dessa aktörer kopplas inte heller ihop med undersökningens syfte och frågeställningar utan det används som en form av presentationsteknik för att bättre kunna tydliggöra idéerna, för i relation till undersökningen syfte är det just idéerna som ska studeras och som ska ligga i framkant. I kapitel 7 läggs fokus enbart på de övergripande idéerna.

3.2. Det historiska perspektivets relevans och hermeneutiken

Historikern Keith Jenkins (1991) har beskrivit hur historien är det vilket ordnar människors identiteter. Möjligen går det då att säga att historien består av en mängd övergripande föreställningar vilka också konstituerar hur vi förstår världen. På så sätt påverkar de historiska idéerna hur vi tänker och beter oss i idag. Med ett historiskt perspektiv går det förhoppningsvis att få en bättre förståelse för den idémässiga, sociala, ideologiska och kulturella samtid vi lever

i (Coffin, 2006). Lynn Hunt (2019) beskriver vidare behovet av historieskrivningen. För att förstå vår samtid behöver vi en villighet och en nyfikenhet att söka begripa hur och varför historiska människor uppfattade och tolkade sin värld så som de gjorde. Och med denna villighet kan vi på så sätt bättre förstå vår egen tid. Det grundläggande resonemanget inom idéhistorisk analys blir på så sätt att den undersökta historiska källan kan säga något om sin samtid och i sin tur om nutiden (Berglund & Ney, 2015).

Med detta sagt menar jag att den idéhistoriska undersökningen är av intresse även inom ett ämne så som biblioteks- och informationsvetenskapen. För att förstå varför våra svenska biblioteksinstitutioner ser ut som de gör idag är det av relevans att blicka bakåt. I ett citat av informationsvetaren Bernd Frohmann (1994) anser jag att han gör en poäng då han diskuterar just föreställningar och diskurser vilka rör strategier inom organisationer. Frohmann poängterar följande:

> Theorizing presents a discipline's own rhetoric of self-identity, leaving a discursive trace of its dreams and aspirations, and an explicit and self-conscious record of how it would most like to be coveted, conceived, imagined, and remembered. (...) It is the discursive platform upon which the contests between the discipline's rival conceptual bases are staged, and the arena where the politics of its fundamental principles are practiced. (Frohmann, 1994, s. 122)

Frohmann menar att det, genom att studera sådana föreställningar, går att skymta exempelvis en organisations aspirationer och dess självuppfattning. Det kan argumenteras för att Biblioteksbladet utgör en källa i vilken man kan ana de svenska biblioteksaktörernas aspirationer och viljor. Enligt historikern Quentin Skinner (2002) är pennan ett mäktigt svärd och vad som sägs i en text påverkar.

I idéhistoriska och historiska undersökningar talar man vidare också om den hermeneutiska förståelsen och tolkningen. ”Hermeneutiken är läran om tolkning utifrån en inlevelse i den tolkades verklighet.” (Berglund & Ney, 2015, s. 125) Hermeneutiken handlar alltså om den historiska tolkningen och målet med en hermeneutisk historisk undersökning är just att få en ökad förståelse för exempelvis historiska motiv, tankemönster och idéer som påverkade människors beteende och tankegångar. För denna hermeneutiska tolkning krävs då även insikter och kunskaper om hur den studerade periodens människor såg på sin omvärld. Här blir kontexten viktig. Detta kräver att man som analytiker ständigt kontextualiserar materialet med annat passande material. Detta kan dels bestå av andra passande historiska källor, dels av tidigare forskning och historisk litteratur vilken berör det undersökta ämnesområdet. Det kräver även goda historiska förkunskaper kring den tid – men även tidigare och senare historiska perioder – man som analytiker vill undersöka. Här finns olika metoder som kan brukas så som textanalysen, diskursanalysen och idéanalysen, vilka i viss mån påminner om varandra.

Vad dessa metoder har gemensamt är att de söker finna mening i exempelvis ett textmaterial och i dess språk (Berglund och Ney, 2015). Svårigheter kan uppkomma då man som analytiker ska fastställa vilka sammanhang som faktiskt är av intresse. Detta kan te sig aningen subjektivt. Skinner menar att det bland annat är språket och de intellektuella idéerna, samt deras företrädare, som är av intresse. Andra skulle exempelvis peka på ekonomiska faktorer eller kanske kulturella sådana (Beckman, 2005). Denna text anlägger till stor del Skinners perspektiv då även Skinner har poängterat vikten

av kontexten i den idéhistoriska tolkningen. En undersökt skribents teoretiseringar och åsikter bör alltid sättas in i tidens tankemässiga miljö (Nederman, 1985).

Man behöver alltså lära känna de historiska människorna som förekommer i det undersökta materialet. För att ha ett bra förhållningssätt till dessa människor, deras idévärld och deras röster är det därför viktigt med att kunna redogöra för en historisk bakgrund som föranleder analysen i undersökningen. Man brukar då vanligtvis tala om den *hermeneutiska cirkeln*, om hur man använder det större sammanhanget för att förstå det mindre och vice versa (Berglund & Ney, 2015). På så sätt blir det till ens uppgift att åskådliggöra frigörande – eller förtryckande – idéer, fenomen, institutioner och praktiker var de än förekommer i historien (Hultqvist & Petersson, 1995).

3.3. Språkets roll: historien i form av diskurser

Diskursbegreppet är av relevans för denna studie och jag tar här i mångt och mycket avstamp i hur idéhistorikern Michel Foucault (1926–1984) definierade diskursbegreppet. Enligt honom kan en diskurs beskrivas som *ett specifikt sätt att tala om något* (Foucault, 2002). Detta implicerar att det språk som används bär på särskilda förståelser och betydelser som inte är sprungna ur intet. De är formade av en, eller flera, diskurser. Därmed är språket laddat med mening och det innefattar särskilda förståelser av speciella idéer, fenomen eller företeelser. I detta fall handlar det då om hur det i Biblioteksbladet talats om folkbildande och kunskapsförmedlande insatser i det tidiga 1900-talets Sverige.

Observationer av verkligheten är ”alltid knutna till ett språk vilket är fyllt av teoretiska antaganden” (Beckman, 2005, s. 21–22). Vissa menar att diskursen inbegriper särskilda socialkonstruktivistiska epistemologiska och ontologiska antaganden kring verklighetens beskaffenhet som kan ses som kontroversiella (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Socialkonstruktivisten menar att verkligheten enbart består av sociala konstruktioner. Att verkligheten är uppbyggd genom språket och det som ses på som beskrivningar av hur saker och ting är beskaffade enbart är grundade i språket och socialt hävdvunna uppfattningar och konventioner (Beckman, 2005). Utifrån Foucaults uppfattning är det en omöjlighet att kunna definiera objektiva sanningar. Detta då vi, när vi talar om det vi ser på som sanningar, inte kan ställa oss utanför diskursernas påverkan. På så sätt påverkar diskurserna det vi säger och det vi tror (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Foucaults perspektiv blir till ett renodlat socialkonstruktivistiskt sådant och det har exempelvis beskrivits vara svårt att skriva historia utan att till viss del avvika från dessa socialkonstruktivistiska uppfattningar. Detta då man som historiker ibland behöver generalisera och tematisera historien i former av narrativ och strömningar (Passmore, 2010). Vi kommer dock inte här gå djupare i dessa historiefilosofiska resonemang. I stället kommer denna undersökning söka applicera diskursbegreppet som en form av analytiskt redskap för att vidareutveckla appliceringen av idéanalysen.

Den som brukar sig av diskursbegreppet i sin analys intresserar sig för att undersöka hur vissa tankesätt och idéer, på ett naturligt sätt, ses på som helt acceptabla och självklara medan andra idéer inte får detta mottagande (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Diskursen kan vidare beskrivas som en ”samling språkliga uttryck och föreställningar kring ett ämne och kan förekomma om både små och stora ting.” (Beckman, 2005, s. 87). Diskursen är av en strukturell karaktär och den är mer än ett bestånd av individuella föreställningar, vilka kan delas av ett flertal människor. Det är i språket som mening, åsikter och idéer

förmedlas. Inte heller bör språket ses som enbart ord på ett papper. Orden i språket påverkar våra handlingar och idéer och föreställningar ligger till grund för hur vi formulerar vårt språk. I motsatt riktning påverkar språket oss i hur vi formulerar våra idéer och föreställningar (Svensson, 2009). ”Genom att se det diskursiva handlandet som både språkligt och socialt kan vi förstå hur det bidrar till att konstruera den värld vi lever i.” (Nilsson, 2008, s. 60). Genom de språkliga aktörernas föreställningar går man vidare till att söka beskriva den övergripande idéhistoriska diskursen (Beckman, 2005). Diskursen blir till ett redskap vilket kan vara bidragande i studiet av det ”verkliga samhället – såsom det uppfattas och konstrueras.” (Beckman, 2005, s. 89).

För att vidare sätta diskursen i relation till den idéhistoriska undersökningen går det att säga att diskurser också kan återspegla den större historiska helheten. Samtidigt förändras diskurserna genom historien och genom att undersöka dessa går det att peka på intressanta och relevanta historiska skiften och strömningar (Berglund & Ney, 2015). På samma sätt är det också av intresse att visa på om inga märkbara diskursiva förändringar skett. Det är alltså av intresse att söka finna information som döljer sig i språket. Berglund och Ney (2015) talar om detta i relation till den textanalytiska metoden, men detta går även att applicera på både idéanalysen och diskursanalysen. Vad omtalas, vilken information avlägsnas? Vilket typ av språk används och vilka ord och begrepp är tydligt förekommande? ”Textanalys i olika former syftar alltså till att tränga bakom texten, oavsett dess utformning, och komma åt dolda strukturer och information.” (Berglund & Ney, 2015, s. 160).

Diskursen i undersökt material är inte bara är en återspegling av rådande föreställningar och idéer utan denna beskrivna diskurs kan också komma att lägga grunderna för framtida förändringar inom biblioteksområdet. Detta står även i relation till argumentationen kring undersökningens relevans; att det för framtida utformning av biblioteksverksamheter är intressant och relevant att studera tidigare idéhistoriska diskursiva strömningar (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Diskurser strävar även efter en förslutning av språkliga möjligheter. Den språkliga dubbelbottnad som kan finnas i en diskurs sökes hela tiden omförhandlas till att konstitueras av en entydighet. I diskurserna finns många aktörer som söker förändra diskursen till att formuleras på det sätt som man själv förstår den på. I relation till dessa tankegångar är det av intresse att även påpeka att den språkliga tillslutning som eftersträvas aldrig kan bli helt fullkomlig. En specifik förståelse av en företeelse kan länge vara hegemonisk. Möjligheten finns dock att den blir ifrågasatt och utmanad. I diskursen är varje uttryck ”därför en aktiv reducering av betydelsemöjligheter eftersom det sätter tecken i vissa relationer till varandra och inte andra.” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 36).

3.4. Idéanalys, historieskrivning och diskurs: en sammanfattning

För det första: med idéanalysen går det att anlägga ett textundersökande perspektiv där man som analytiker söker tolka och beskriva de idéhistoriska budskap som framkommer i Biblioteksbladet. Undersökningens idéanalys har en beskrivande karaktär. Utifrån uppsatsens frågeställningar är analysen idécentrerad. Den form av analysapparat som brukas är idealtypen och det analytiska perspektivet riktas åt idéerna. Diskursbegreppet används även i

undersökningen som ett analytiskt och teoretiskt redskap då de historiska diskurserna söks kopplas samman med identifierade idealtyper.

Denna undersökning är för det andra en idéhistorisk undersökning och dess primära teoretiska ansats berör hur idéhistoriska undersökningar kan vara av relevans för olika ämnesområden och discipliner. Så som historiska människor föreställde sig sin värld, påverkar hur vi i sin tur uppfattar vår samtid. Med en djupare både idéhistorisk och historisk förståelse går det att bättre begripa och tolka sin samtid. Jag argumenterar för att det historiska materialet kan ge en kvalitativ, om än liten, inblick i hur biblioteken uppfattades och förstods i det tidiga 1900-talet. Här utgör Biblioteksbladet det källmaterial från vilket vi kan undersöka dessa biblioteksmänniskor, deras uppfattningar kring biblioteksinstitutionerna, bibliotekens syften och deras mål. Den tolkande hermeneutiken spelar även här en roll för att sätta sig in i det undersökta ämnesområdet. Här tar jag inspiration från Skinners teoretiseringar kring historisk metod. Språket ligger i analysens framkant och den historiska kontexten är relevant för analysen.

Sist inkorporeras diskursbegreppet till det teoretiska perspektivet. Vad som främst åsyftas är här synen på språkets relevans och språkets makt i texten. Jag ställer mig bakom att diskurserna påverkar människors sätt att tänka och att handla, och att diskurserna ofta är svåra att ställa sig utanför.

4. Metod och källmaterial

Jag redogör här för hur analysen praktiskt har gått till. Jag diskuterar även tillämpningen av andrahandslitteraturen i analysen. Vidare diskuterar jag hur urvalet har skett och varför det ser ut som det gör. Kriterier för urval framförs även här. Fortsättningsvis berör jag viss problematik gällande den historiska metoden och idéhistoriska undersökningar.

4.1. Metod

Det är här värt att poängtera att historiska undersökningar ibland skiljer sig från exempelvis samhällsvetenskapliga undersökningar. Både idéhistoriska och historiska undersökningar kan ofta anta en mer litterär prägel. Historisk metod kan också te sig undvikande gentemot tydligt utstakade tillvägagångssätt (Wildemuth, 2016). Därför redogör jag inte för någon särskild utstakad modell eller något specifikt ramverk. Uppsatsen är först och främst en idéhistorisk sådan och tar därför utformningen av en sådan. Uppsatsen i sig är kvalitativ och det går att säga att undersökningen stödjer sig på tre metodiska ben: det idéanalytiska, det historiska, och det diskursiva.

I relation till idéanalysen kräver denna typ av metod att man som analytiker utför en närläsning av det utvalda materialet. Närläsningen sker i form av att texten dels läses i sin ensamhet, dels att den läses i ett sammanhang med det andra utvalda källmaterialet. Vidare sätts det i relation till utvald andrahandslitteratur. Jag söker då analysera det innehåll och det budskap som syns i källmaterialet. Undersökningen syftar alltså till att operationalisera centrala begrepp och budskap i det undersökta materialet (Beckman, 2005). Jag återkommer här till begreppet idealtyp. Med detta teoretiska begrepp söker jag kunna skala ner och tematisera innehållet i materialet för att sedan diskutera detta och för att kunna sätta det i ett sammanhang. Jag söker även låta min analys präglas av ett förklarande sätt. Med detta syftar jag på en önskan att kunna sätta källmaterialets innehåll i den historiska kontexten och kunna ge min idéhistoriskt grundade tolkning av budskapen i källmaterialet.

Här spelar också hermeneutiken in. För att kunna tolka, förstå och undersöka ett historiskt material krävs en ständig jämförelse mellan det som sägs i materialet och det som har sagts i tidigare forskning. När jag läst i källmaterialet har jag ständigt sökt koppla ihop det med vad andra har sagt och hur de beskriver exempelvis den historiska tidsandan, nyckelpersoner och idéströmningar. Andrahandslitteraturen behöver inte heller enbart komma från en särskild ämnesdisciplin utan den kan vara historisk, idéhistorisk, statsvetenskaplig, sociologisk, biblioteks- och informationsvetenskaplig och så vidare. Ämnesmässigt består denna andrahandslitteratur främst av texter och undersökningar som behandlar följande: bibliotekshistoria; folkbildningshistoria; begreppshistoria som rör vid bildning och utbildning; upplysningshistoria; 1800- och 1900-talets moderna historia; folkrörelsernas historia; de politiska ideologiernas historia etcetera. Allt detta med ett fokus på Sverige. I sökandet efter denna litteratur började jag att gå igenom skriven bibliotekshistoria för att sedan gå vidare för att använda mig av annan historieskrivning vilken rör vid angränsande ämnesområden.

Diskursbegreppet spelar in främst i uppsatsens teoretiska ansatser. Om hur språket bär på en konstituerande makt och att diskurserna påverkar både vad människor kan säga, hur de tänker och varför de tänker som de gör. Själva

diskursbegreppet används i analysen på så sätt att det kan bidra med ett perspektiv som visar på hur skribenterna talar utifrån särskilda diskurser. Detta applicerande av diskurser går också att koppla samman med det historiska kontextualiserandet.

Som jag har poängterat kan en kvalitativ idéhistorisk tolkning inte alltid beskrivas som en strikt objektiv metod. Texttolkningen hänger på så sätt samman med tolkarens egen uppfattning (Domellöf, 2001). Detta behöver inte vara ett problem. Jag tydliggör med att säga att den historia vilken jag ämnar skriva blir till *ett* idéhistoriskt narrativ – bland många – vilket baserar sig på en grundad idéhistorisk tolkning och analys. Historieskrivningen utgörs på så sätt av olika narrativ och narrativen i sig själva är relevanta och av intresse för historieskrivningen (White, 1979; White, 1980). Det finns vidare olika former av synsätt kring hur man förhåller sig till detta. Det jag vill poängtera är att det är viktigt att vara medveten om att mitt eget subjekt påverkar det analytiska perspektivet och i sin tur det resultat som presenteras (Beckman, 2005). Exempelvis går det att säga att denna påverkan börjar redan i valet av ämnesområde. På samma sätt går det att säga att analysen också påverkas när källmaterialet samlas in och även när det relateras till sekundärlitteraturen. Det är ju jag som valt ut detta material och denna litteratur.

Med denna brasklapp presenterad söker jag råda bot på denna problematik genom att vara transparent med hur jag drar slutsatser och hur jag tolkar särskilda budskap. Jag försöker att väga uttalanden i materialet med sekundärlitteraturen så mycket som möjligt och i den mån det går. Exempelvis redogör jag i analysen för en mängd citat som jag anser vara relevanta. Jag gör det då jag vill kunna ge exempel på skribenternas språk och hur de talar. Sist vill jag påpeka att alla kursiveringar i de redovisade citaten är skribenternas egna och citaten återges precis så som de är skrivna i Biblioteksbladet. Jag gör detta för att vara transparent i mina analyser. Detta argument kan relateras till behovet av en undersöknings forskningsetiska *ärlighet*. I relation till undersökningens *tillförlitlighet* menar jag att jag på ett gott sätt redogjort för hur undersökningen gått till. Detta i relation till möjligheten att säkerställa undersökningens *replikerbarhet*.

4.2. Praktiskt genomförande och urval av material

Det första steget i processen att finna material var att läsa i Biblioteksbladet. Biblioteksbladet finns i digitaliserad form att läsa över internet. Denna digitalisering har gjorts av det ideellt drivna Projekt Runeberg vilka digitaliserar och publicerar äldre nordisk litteratur som anses vara av ett kulturellt och historiskt intresse (Projekt Runeberg, 2012). Än så länge har 25 årgångar av Biblioteksbladet digitaliserats och publicerats av Projekt Runeberg och dessa sträcker sig mellan 1916–1940. Jag argumenterar för att Biblioteksbladet utgör ett intressant källmaterial att undersöka då det utgör en maktfaktor i den rådande biblioteksdiskursen. Här utgår jag från Åse Hedemarks (2009) argumentation från hennes avhandling kring mediernas inflytande och diskursformerande makt. Hedemark har i sin avhandling undersökt biblioteksdebatter i svenska medier mellan åren 1970–2006 med hjälp av diskursanalysen.

Folkbiblioteksbladet kan beskrivas som en tidigare version av Biblioteksbladet som ges ut mellan åren 1903–1911. Under detta tidiga 1900-tal händer en hel del i utvecklingen kring det svenska biblioteksväsendet och 1912 tillsätts två, tidigare icke-existerande, bibliotekskonsulenter som ska driva på

denna utveckling (Hansson, 1998). Utgivandet av den första årgången, 1916, sker i en både politiskt och socialt omvälvande tid i Sverige.

Nästa steg var att ta mig en närmare titt på vad de olika årgångarna hade för typ av innehåll. Biblioteksbladet innehåller olika typer av texter. Det ingår artiklar, recensioner, ledare, krönikor, handböcker för biblioteksarbete, listor för inköp av litteratur, texter vilka beskriver praktisk biblioteksorganisation och katalogisering och ekonomiska redogörelser kring finansiering av biblioteksverksamheterna. Det finns ett stort material att sålla bland. I min undersökning har jag främst fokuserat på texter vilka har formen av tidningsartiklar, ledare och krönikor. De har ofta en argumenterande, opinionsbaserad och debatterande karaktär. Det går exempelvis att hävda att de ekonomiskt fokuserade texterna också hade kunnat undersökas, men jag valde att lägga fokus på det material som berörde temat för min undersökning.

Själva urvalet i detta material började så att jag i innehållsförteckningen till varje årgång synade varenda artikeltitel. Redan här menar jag att det går att se vad som kan vara av intresse och vad som inte kan anses vara relevant. Om jag ansåg att en artikel hade en titel vilken skulle vara intressant sparade jag den för vidare läsning. Låt mig ta den första årgången från 1916 som exempel. I den syns artiklarna ”Ett standardwork om folkbibildningsarbetet” och artikeln ”Dewey’s klassificeringssytem och Cutter’s namntabeller. En kort översikt av Fredrik Hjelmqvist”. Den första artikeln ansåg jag vara av intresse medan den andra valdes bort. Annat textmaterial som helt har valts bort är exempelvis de texter som benämns som ”Litteratur”, ”Biblioteksnotiser” och ”Viktigare nyutkomna arbeten”. I undersökningen har jag analyserat 28 utvalda artiklar. Det förekommer två artiklar från 1922 och 1924 vilka är osignerade. När jag refererar till dessa anges Biblioteksbladet som referens. Uppgifterna om vissa artikelförfattare saknar också levnadsårsbeskrivning. Detta då jag inte har kunnat hitta vidare information kring dessa personer.

Redan i början av denna undersökning var jag övertygad om att jag ville göra en kvalitativ undersökning där jag kunde fokusera och fördjupa mig språkligt i materialet. Jag upptäckte snabbt att materialet var omfattande och att det var tidskrävande att undersöka materialet på detta sätt. Jag tog därför beslutet att avgränsa undersökningsperioden till tio år, 1916–1926. För att kunna besvara mina frågeställningar blir denna tidsmässiga avgränsning rimlig. Ett vidare argument för att stanna vid 1926 är att innehållet i Biblioteksbladet tenderar att ändra sig i karaktär runt 1925. De artiklar som berör folkbildningsfrågor blir färre. Mer och mer av innehållet blir till recensioner, litteraturlistor och många av artiklarna som har en debatterande och opinionsbaserad karaktär lägger i stället vikt vid finansieringsfrågor och organiseringsfrågor. För att ge ett exempel: jag menar att det i årgången från 1916 finns cirka 35 artiklar som är av denna debatterande och opinionsbaserade karaktär. Av dessa 35 artiklar menar jag sedan att det i årgången från exempelvis 1916 finns åtta artiklar som skulle kunna vara av intresse för denna uppsats då de behandlar frågor kring folkbildning. I årgången från 1924 anser jag i stället att cirka 19 artiklar har en debatterande och opinionsbaserade karaktär och utav dessa går det att peka på fyra artiklar som rör vid ämnesområdet. Till slut används bara en av dessa artiklar i uppsatsen då jag menar att den lämpar sig för analys i relation till uppsatsens syfte och frågeställningar.

Detta urskiljande skedde genom en granskning av varje artikels titel. Därefter skummade jag igenom dessa artiklar för att syna innehållet i dem. I vissa fall innehåller de inget av intresse för uppsatsen och de har då sållats bort. I andra fall kanske de behandlar ett intressant ämnesområde som angränsar

ämnesområdet, men kanske inte just folkbildningen och dessa har då också valts bort. På så sätt har urvalet av artiklar främst skett då jag menar att de som studerats har ett särdeles intressant innehåll som går att koppla an till uppsatsens syfte och frågeställningar, men även till de fyra punkter vilka presenteras nedan. Jag inkluderade minst en artikel från varje årgång i analysen. Detta val gjordes då jag ville kunna inkludera olika sätt att tala ifrån varje årgång under den tioåriga undersökningsperioden. Detta blev svårare ju närmre 1926 man kom då mer och mer av innehållet exempelvis blir till ”Litteraturlistor”. Analyskapitlet är sedan indelat efter tre teman. Denna tematisering har gjorts för att urskilja idealtyper.

I relation till mitt urval grundar jag detta utifrån fyra punkter. Dessa utgångspunkter relateras i sin tur till uppsatsens syfte och frågeställningar. Urvalet baseras därmed utifrån följande skäl:

- Det ska gå att relatera källorna till samma övergripande ämnesområde.
- Det ska gå att diskutera de olika källorna ur ett större sammanhang.
- Källorna ska kunna peka på samband mellan de enskilda utsagorna och de allomfattande narrativ i vilket dessa ryms.
- Källorna ska dessutom kunna relateras inbördes med varandra utifrån ett gemensamt narrativ/tema (Hansson, 1998).

De två första punkterna relaterar till frågeställningen kring hur folkbildningen diskuteras och begreppsliggörs i Biblioteksbladet. De tre sista punkterna går att relatera till de två andra frågeställningarna: utstakandet av specifika idealtyper och kopplingen mellan diskussioner om folkbildningen, och begreppsliggörande av detsamma, i relation till andra diskurser av intresse.

Dessa fyra punkter har hämtats från Hanssons (1998) licentiatavhandling. På liknande sätt har även Hedemark (2009) brukat sig av dessa kriterier i sin avhandling. Hanssons fyra urvalskriterier grundar sig i sin tur på ett antal metodförslag formulerade av Foucault (2002).

5. Historisk kontext

I detta kapitel söker jag redogöra för den historiska kontexten som jag menar är av intresse för undersökningen. kapitlet är uppdelat i fem avsnitt. Jag börjar med att redogöra för historiska förhållningssätt till begrepp så som utbildning, bildning och folkbildning. Jag diskuterar hur dessa termer kan ha förståtts och hur de har förändrats i sin förståelse och användning. Vidare går jag in och diskuterar de demokratiska aspekterna av institutionaliseringen av folkbiblioteken. Efteråt kommer tre avsnitt vilka behandlar mer filosofiska och ideologiska strömningar vilka kan ha spelat in i de tankegångar som var med och påverkade synen på biblioteksutvecklingen och diskurserna.

5.1. Utbildning, bildning och folkbildning

Förståelsen av ordet utbildning har genom historien inte alltid förståtts så som vi förstår det idag (Liedman, 2010). Denna skiftande förståelse för begreppet spelar in i bibliotekens historia och är relevant för denna uppsats. Ordet *utbildning* har sitt intåg i det svenska språket vid 1800-talets början. Utbildning förstods å ena sidan som ett skeende av lärande vilket skulle ha ett definierat avslut, så som att exempelvis att få en examen. Å andra sidan kunde utbildning också förstås som en annan form av lärande. Detta var ett lärande vilket ämnade öka en mer allmän, abstrakt och övergripande kunskap hos människan. En mer personlig, själsligt och filosofiskt kunskapsbaserad utveckling och kunskapsinhämtning. Som Sven-Eric Liedman (2010) påpekar är det i denna förståelse just egenvärdet av kunskapen som är det eftersträvansvärda. Denna förståelse av utbildning hade vi, idag, troligen kopplat till ordet *bildning*. Liedman (2010) poängterar hur utbildning för lite mer än tvåhundra år sedan innefattade båda dessa förståelser; utbildning som en specifik lärandeprocess med ett specifikt kunskapsinnehåll, ämnat för ett tydligt mål, och utbildning som en individuell förkovran i det man som individ finner intressant eller spännande.

Bildningsbegreppets uppkomst knippas ofta samman med den tyske filosofen Johann Gottlieb Herder (1744–1803). Han menade att bildning både borde ses på som en individuell och en kulturell utvecklingsgång (Burman & Sundgren, 2010a). Vidare, vid 1800-talets början formulerar Wilhelm von Humboldt (1769–1859) särskilda idéer, med en utgångspunkt i diverse upplysningsidéer kring vilka kunskaper en blivande preussisk statstjänsteman borde förfoga över. Enligt Liedman (2010) framhäver Humboldt två faktorer som är av vikt. Dels bör denne blivande tjänsteman besitta kunskaper vilka lägger grunden för ett praktiskt vetande. Dels behövs andra kunskaper vilka beskrivs som mer allmänna kunskaper ämnade åt individen i fråga. Kunskaper vilka ska främja ett sunt förnuft, en generell klartänkthet och en kreativitet. Dessa två aspekter bör enligt Humboldt utgöra två delar av en helhet, en så kallad *geist*, en anda vilken ger utlopp för människans fortsatta utvecklande av samhället.

Liedman (2010) nämner också den amerikanske filosofen John Dewey (1859–1952) som under ett tidigt 1900-tal talade om en sammanslagning av dessa två förståelser av utbildning i den amerikanska undervisningen. Dewey talade i stället om en kunskapsbaserad *growth* hos människorna, och Dewey kritiserar ett alltför inskränkt tänkande där utbildning enbart är ämnat för att människor ska inkorporeras i ett yrkesfack eller ett skrå. För Dewey var utbildningen även till för att människor själsligt skulle få växa, och att de med

utbildningen möjligen kunde finna lycka och en känsla av frihet (Liedman, 2010).

I Sverige tangerar Esaias Tegnér (1782–1846) – biskop, författare och kulturpersonlighet – som en förgrundsgestalt i relation till inkorporerandet av utbildningsbegreppet i det svenska språket. Tegnérs nyhumanistiska syn var sådan att staten skulle ge en religiös uppfostran till folket. Då behövde folket kunna läsa. I likhet med Humboldt betonade Tegnér vikten av de framtida ämbetsmännens behov av en grundläggande humanistisk bildning (Burman & Sundgren, 2010a). De ansatser som riktades mot den större folkmassan kan mer beskrivas som en folkuppfostran med fokus på kristendomsundervisning och katekesundervisning (Burman & Sundgren, 2010a).

Senare under mitten av 1800-talet sker ett utvecklande av folkskolorna. Folkskolorna var skolor som riktade sig mot böndernas, och senare även arbetarklassens, lärande. Det klassiska bildningsidealet var dock fortfarande förbehållet de välställda och en liberal syn på kunskapernas tillägnade rådde ännu under 1800-talets slut. För att få samhälleligt inflytande behövde man uppvisa meriter och kvalifikationer (Burman & Sundgren, 2010a).

Den framväxande arbetarrörelsen skulle under slutet av 1800-talet ställas inför ett ideologiskt vägskäl, nämligen i valet mellan liberalismen och socialismen. Här figurerar socialisten August Palm (1849–1922). Enligt tidens liberala resonemang ansåg man att den som tog till sig en kunskapsmässig och moralisk lärdom på så sätt kunde ta sig ur fattigdomen. I motsats till de liberala tankegångarna menade Palm att det var fattigdomen som var orsaken till det som sågs som kunskapsbrister hos arbetarklassen. Två ideologiska perspektiv syns här, vilka söker lösa detta samhälleliga problem genom att angripa det från två olika håll. Genom att lösa fattigdomen *först* menade Palm att arbetarklassen därefter skulle kunna ha möjligheterna att bilda och utbilda sig. Palm ansåg att den liberala lösningen var att börja i fel ände. Palms tankegångar och de socialistiska idéerna var de som kom att vara fortsatt vägledande för arbetarrörelsen. Därmed kom det också att uppstå en skepticism inom den tidiga arbetarrörelsen emot läroinstitutionerna och de etablerade skolorna (Burman & Sundgren, 2010a).

En annan personlighet i svensk bildnings- och utbildningshistoria är Ellen Key (1849–1926). Kring sekelskiftet 1900 förespråkar hon den så kallade självbildningen eller självundervisningen. Hon menar att denna form är av godo och hon beskriver hur de etablerade läroanstalternas undervisning präglades av en negativ katederundervisning (Burman, 2012). En annan anblick Key ofta väljer att framhäva är den estetiska aspekten av kunskaperna och lärdomen. Burman och Sundgren (2010a) beskriver denna syn som ett försök att få bildningen till att bli sammankopplad mellan den mer elitistiska, kulturella, konstnärliga och humanistiska sfären av konst, diktande och estetik med den mer folkligt baserade utbildningen. Detta tenderade att benämnas som ett odlande och ett kultiverande av det så kallade skönhetssinnet. Med ett sådant sinne kunde man både förbättra och förädla människan. För Key sågs det som av yttersta vikt att uppmuntra och utbilda människorna att gå mot denna riktning (Burman, 2012). Burman (2012) poängterar även att Keys syn, på vad som ansågs vara det sköna och det vackra, vilket skulle absorberas av befolkningen, var tydligt normativt styrt. Key kunde på ett ogenerat sätt beskriva vad som var fult och vad som hon menade var den goda och kultiverande litteraturen.

Key kritiserar även den dåvarande skolundervisningen och hon beskriver vissa former av undervisningen som ett ”själamord” (Burman, 2012, s. 104). Vad hon främst riktade sin kritik mot var den dåtida kristendomsundervisningen i

skolan. Key beskrev denna del av denna uppfostrande skolundervisning som demoraliserande. Tidigare skolundervisning, bildning och bibliotek hade just haft sin grund i kyrkan och i kristendomen (Frängsmyr, 2000). I stället lyfte hon vikten av friheten i barnens undervisning. Man skulle fokusera på det som varje person var intresserad av och det som de hade anlag för. Varje människas individualitet ansågs vara viktig och man skulle forma eleverna så att de samtidigt blev lyckliga genom sin skolmässiga utveckling. Samtidigt poängteras att det inte var en absolut frihet det handlade om och man hade även ett ansvar i att respektera andra människor och deras friheter (Burman, 2012).

Folkbildningsrörelsen börjar sedan att ta fart och Keys syn på bildning och utbildning var normerande för hur folkbildningen utformas (Burman, 2012). Bland annat uppkommer idéer om så kallade studiecirklar. Statsbidrag skulle ges till dessa studiecirkelsbibliotek. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) etableras 1912 av socialdemokraten Rickard Sandler (1884–1964) och Burman och Sundgren (2010a) beskriver hur ABF:s syfte var att tillgängliggöra bildningen åt arbetarklassen, en bildning vilken tidigare varit ämnad åt de övre samhällsklasserna. Samtidigt menade man att detta arbete skulle leda till både teoretiskt och praktiskt utökade kunskaper hos arbetarklassen vilket för dem skulle leda till ett större samhälleligt och politiskt inflytande. En god dåtida beskrivning är den som beskrivs av Fredrik Hjelmqvist (1876–1960), som tillträdde som den första bibliotekskonsulenten i Sverige 1912. Han skulle komma att vara drivande i utvecklingen av folkbiblioteksorganisationen som i början av 1900-talet befann sig i ett tidigt stadie (Hansson, 1998). Enligt Hjelmqvist (1920) är studiecirkelns grundläggande uppgift följande:

> Dess uppgift bör vara (…) att hjälpa deltagarna att utfylla sin fritid på ett förnuftigt sätt med förströelser, som kunna inverka förädlande, och med studier, som kunna giva någon behållning. Då det i det föregående talats om ”kunskap” och ”utbildning”, bör man nämligen ej endast tänka på sådana studier, som kunna ha mer eller mindre direkt praktisk betydelse för ens arbete och ens utkomst. Det är naturligtvis en mycket god sak, om man genom sitt deltagande i studiecirkelarbetet kan förvärva sig ett ökat kunskapsmått inom ämnen, som hava någon beröring med ens yrke eller som man kan på annat sätt ha någon praktisk nytta av. Men lika viktigt är att man därigenom blir mer mottaglig för andliga kulturvärden överhuvudtaget. (Hjelmqvist, 1920, s. 158)

Dessa studiecirklar skulle alltså fungera som ett komplement till folkbiblioteket och till den övergripande folkbildningen.

Kanske är det här som förståelsen av begreppet bildning börjar likna vår egen samtida förståelse. Bildningen sågs bland annat på som ett sätt att utveckla människorna, både själsligt och konstnärligt. Målet med folkbildningen var, att med hjälp av kunskaper, kunna forma det som beskrevs som den harmoniska människan och medborgaren.

Folkbildningsidén kom också att utsättas för kritik. Bland annat kritiserades idén, från vänster, av Zeth Höglund (1884–1956) som såg de estetiska aspekterna som umbärliga, och att folkbildningens fokus i stället borde ligga i klasskampens tjänst (Burman & Sundgren, 2010a). En annan utmaning mot folkbildningsidén kom, kring 1930-talet, från ett modernistiskt håll där de estetiska hänseendena nedvärderades och i stället poängterades vikten av det rationella, modernistiska effektiviserade samhällsbygget (Burman & Sundgren, 2010a).

Hans Lorentz (2016) beskriver hur det är tydligt att folkbildningen i början av 1900-talet kan förstås på två sätt. Det ena tolkningssättet kan förstås så som att folkbildningen handlade om individen. Där individen, genom läsningen, kunde utvecklas på ett personligt plan. Denna tolkning är enligt Lorentz (2016) elitär i sin karaktär. Den andra tolkningen av folkbildningen är att folkbildningsarbetet ska rikta sig mot kollektivet för att medvetandegöra möjligheten av sociala och samhälleliga förändringar.

Det går fortsättningsvis att ana en ännu större förflyttning i synen kring bildning och utbildning i efterdyningarna av det andra världskriget. Grunderna började läggas för ett mer enhetligt skolsystem med en obligatorisk skolgång. Här är Alva Myrdal (1902–1986) en person av intresse. I sitt arbete inom socialdemokratin fastslogs bland annat av Myrdal, och den skolkommission som hon då ingick i, att folket ägnat allt för mycket av sin folkbildande uppmärksamhet åt fulkultur. Litteratur, konst och musik vilken ansågs vara allt för undermålig var den som enligt Myrdal drog för stort intresse. Detta nya modernistiska utbildningsinriktade samhällsprojekt präglat av Myrdal kännetecknades av ett tydligt vetenskapsobjektivt synsätt. Skolan blev till för att forma samhälleliga medborgare efter samhällets behov. Folkbildningen blev till en utfyllnad i relation till den obligatoriska skolan (Burman & Sundgren, 2010a). På så sätt går det att se åtskiljandet mellan den allmänna bildningen – denna i koppling till folkbildningen – och den mer systematiserade utbildningen. Möjligen är det här som det tydliga åtskiljandet mellan utbildningsbegreppets två förståelser – utbildning i syfte att tillägna sig en särskild kunskap för ett yrke och utbildning i syfte att bli ett bättre mer allmänvetande människa – blir som allra mest markant.

5.2. Demokratiska strävanden och bibliotekets institutionalisering

1900-talets första årtionde i Sverige präglades av en demokratisk kamp där frågan om den allmänna och lika rösträtten var central. Den allmänna rösträtten infördes först 1921 i Sverige (Frenander, 2012). Undersökningen tar sin början fem år innan den allmänna och lika rösträtten blir gällande. De demokratiska aspekterna är för uppsatsen därför av intresse.

Den övergripande svenska folkbildningen har också formats av en mängd olika folkrörelser vilkas rötter kan spåras tillbaka till 1800-talet, möjligtvis ännu längre. Arbetarrörelsen men också nykterhetsrörelsen och väckelserörelsen är här kontextuellt nämnvärda och intressanta exempel på historiskt viktiga svenska folkrörelser (Vestlund, 2010). Alla hade de sin syn och påverkan på hur bildningen och folkbildningen skulle komma att utformas (Frängsmyr, 2000). Dessa rörelser kännetecknades bland annat av en form av nyhumanism som de kopplade an till sina folkbildande strävanden. Målet var oftast ett jämlikare samhälle. Hur detta samhälle skulle framkallas fanns det dock olika meningar kring. Men att de olika folkrörelserna var påverkande i idéformeringarna kring folkbildningen är det inga tvivel om (Ohlsson Dahlquist, 2019).

Framväxten av folkbiblioteksidén präglades även i början av 1900-talet av inspiration hämtad från det dåtida föregångslandet USA. Ohlsson Dahlquist (2019) menar på att folkbildningen i USA tenderade att anlägga ett uppifrån-ner perspektiv medan man i Sverige anlade ett nerifrån-upp perspektiv då de olika folkrörelserna i sig var med och påverkade denna utveckling. De olika svenska folkrörelserna poängterade oftast vikten av den så kallade självbildningen och

det demokratiska deltagandet. Även här blir detta historiska innehåll komplicerat och tvetydigt för precis som Ohlsson Dahlquist (2019) poängterar spelade även konservativa idéer in på folkrörelsernas idébildning. I dessa resonemang rörande delaktighet och demokratiska ideal tenderade vidare föreställningar om en folkuppfostran att lysa igenom. En idé som är både kontrollerande och mobiliserande i sig själv (Ohlsson Dahlquist, 2019). Denna framställning av Ohlsson Dahlquist går att relatera till Hanssons (1998) resonemang kring att det främst är liberalismen och konservatismen som verkar utgöra bibliotekets bakomliggande ideologiska identitet. Den kontrollerande kraft som den uppfostrande folkbildningen är i innehav utav, vilken även Ohlsson Dahlquist beskriver, går också att sätta i relation till Torstenssons (1996) tes. Om hur folkbildningen kan ses på som ett redskap, i de styrandes hand, vilket kunde brukas för att kontrollera en arbetarklass som krävde större samhälleligt inflytande.

Valfrid Palmgren (1877–1967) beskrivs ofta som en av pionjärerna inom uppbyggnaden av de svenska biblioteksinstitutionerna. Politiskt stod hon till höger och var konservativ i sin hållning. Hon hämtade också inspiration till utbyggnaden av biblioteksverksamheterna från USA där hon rest runt och studerat den amerikanska biblioteksorganisationen. Samtidigt sågs hon som radikal i sin syn på utvecklandet av det svenska bibliotekssystemet. Enligt hennes syn skulle de offentliga biblioteken arbeta för ett utjämnande samhällsklasser emellan. Den riktiga folkbildningen och den riktiga uppfostringen skulle ske genom ett objektifierande av kunskapen. Folkbildningen skulle vara neutral och varken vara politisk eller religiös. Syftet var enligt Palmgren att stärka nationen genom denna folkbildande nationella uppfostran. Samhörigheten och självmedvetandet hos nationens folk var för Palmgren syftet med folkbildningen där medborgarna skulle uppfostras till att bli goda medborgare (Ohlsson Dahlquist, 2019). För Palmgren borde vikten läggas vid den goda litteraturen, nationen och individens ansvar att bilda sig (Burman & Sundgren, 2010b). Vilket som sedan var den faktiska ”goda” litteraturen skiljde sig åtskilligt åt mellan de många olika rösterna.

5.3. Den goda smaken

Inom den svenska litteraturvärlden går det att tala om tilltagande idéer vilka rörde vid humanism, upplysning och individualitet kring tiden efter det första världskriget (Domellöf, 2001; Aspelin; 1958). I samma spår rör sig Micael Björk (2002). Han tydliggör hur det pågår en form av kulturell kamp i Sverige vid denna tid. Han beskriver två riktningar i förhållandet folkbildning och läsning. Å ena sidan de som lyfte läsningen i sig som relevant för den samhälleliga utvecklingen och då krävdes fler bibliotek. Utifrån denna argumentation leder läsningen till frihet och läsningen bör vara obunden från innehållet. Man bör läsa, vad man sen faktiskt läser spelar ingen roll. Å andra sidan stod de som menade att litteraturen och läsningen skulle bidra med att forma en litterär kanon med nationella förtecken. En kanon som inte skulle lägga allt för mycket fokus på det inre andliga hos läsaren. Det skulle inte heller vara allt för fantasifullt utformat. Enligt dessa sistnämnda förespråkare ska denna läsning slutligen bidra till formeringen av det goda samhället (Björk, 2002).

Liknande argument förekommer i Burman och Sundgren (2010a) som påpekar att det inom svensk arbetarrörelse fanns de som menade att folkbildningen skulle styras av en kärntrupp experter. Demokratisk bildning och läsning i all ära men en sådan kärntrupp behövdes för att kunna förmedla

lämpliga normer och så, den goda smaken. Att fostra en litterär smak var viktigt, och det fanns god litteratur och så fanns det dålig sådan. Den goda litteraturen förmedlade värden som ansågs vara beständiga. Denna syn hade tidigare varit rådande och den skulle senare även föras vidare av arbetarrörelsen (Sundgren, 2012). Bildningen utifrån arbetarrörelsens syn kopplas även samman med fackliga och politiska syften och det fanns inom arbetarrörelsen en misstro mot vissa former av folkbildning. Särskilt de formuleringar som ansågs vara formulerade av akademiker som sökte skapa en allt för borgerlig och uppifrån styrd folkbildning. Därmed går det att tala om en liberal folkbildningssyn och en mer socialdemokratisk eller socialistisk folkbildningssyn (Sundgren, 2012). Palm riktade sin kritik mot det han menade var ett borgerligt bildningsideal, som även återfanns bland arbetarrörelsens akademiker. Att en klick människor visste vad bildning var, och hur folkbildningen skulle utformas, och en annan grupp människor som behövdes bildas och utbildas genom folkbildning. Utifrån denna syn sågs folkbildningen som ett överförande av ett överklassideal till arbetarna. Något som ansågs vara otjänligt. Samtidigt menade dessa förespråkare av folkbildningen, som talade gott om klasskampen, att litteraturen skulle innehålla moraliska värderingar och budskap (Sundgren, 2012). Överförande av moral och normer genom litteraturen var alltså förekommande inom alla de olika ideologierna.

Även här framstår idéerna som motsägelsefulla och komplicerade. Exempelvis är arbetarrörelsen kluven i sin egen syn på det folkbildande arbetet. Den bör inte vara uppfostrande, men den bör ändå innehålla ideologiska värderingar och normer. Den bör dock inte vara uppfostrande på det sätt att folkbildningen bidrar till ett befästande av borgerliga ideal. Den arbetarbaserade folkbildningen blev till en form av kulturkritik gentemot tidigare folkbildande och liberala tankegångar. Trots detta fanns det en tydlig bakomliggande upplysande idé också i arbetarrörelsens folkbildningsideal. I detta fall såg stora delar av arbetarrörelsen facklitteraturen som den främsta goda litteraturen. Detta samtidigt som de mer akademiskt lagda inom rörelsen kunde förespråka skönlitteraturens värde (Sundgren, 2012).

5.4. Folkmassan och individen

Det första världskriget avslutades 1918 och i Europa hade tiden före världskriget präglats av en oro. En oro som bland annat rörde politiska och militära frågor, framväxten av industrisamhället och en expansiv arbetarklass. Kampen sågs stå mellan nationalstater, folk och kontinenter. Denna kamp handlade ofta om ackumulationen av resurser. Perioden kännetecknas även av den expansiva europeiska kolonialismen. En tid då man kan tala om att européerna drevs av en framstegstanke. För framsteget krävdes resurser till industrin och till vetenskapen. Framsteget sågs även på som något unikt för den ”vita rasen” och den västerländska civilisationen. Man såg på det som européernas uppgift att sprida dessa samhälleliga framsteg till de delar av världen som ännu inte nåtts av dem. Denna uppfostrande framstegsidé ledde, som vi nu vet, till ett kolonialt förtryck och lidande. Ett förtryck och ett lidande som också bar med sig en tydligt underliggande rasism (Runeby, 2008).

Det första världskriget tydliggjorde även för européerna krigets grymhet. Hur människan med hjälp av teknologin kunde döda varandra på än mer avancerade sätt. Sammanhållningen i samhället ansågs omstörtas av krigen. Den starka nationen och staten kunde vara ett hjälpmedel i att undvika dessa omstörtande konflikter. Men för att nationen skulle bli stark behövde även folket

vara det. Folket behövde något som band dem till en större gemenskap. Tankarna förs här till totalitära ideologier så som fascismen och nazismen, men även till kommunismen. Vad som går att säga är att tiden före nästkommande världskrig, det andra världskriget, kännetecknas av dessa idéer. Om nationalfolkens betydelse, om vikten av folkets sammanhållning och också om dessa folks och kulturers olika skenbara värde, rangordning och skillnader (Runeby, 2008).

Den modernistiska framstegstanken får sig även en törn efter det första världskriget. Det rationalistiska framstegstänket hade legat Europa till nytta under en lång tid menade man. Men med krigets nästan industriella masslakt började en kritik av rationalismen att utvecklas. Med de darwinistiska idéerna i bakhuvudet syntes att människan var exceptionellt förmögen till att förstöra och bruka våld (Runeby, 2008).

Tankegångar kring denna mänskliga – eller kanske djuriska – natur leder in i en diskussion som rör uppfattningarna kring den stora folkmassan. Ansamlingar av stora mängder människor på en plats blev symptomatiskt för en modernistisk samhällsutveckling. Människor flyttade till städerna för där fanns jobben. I detta nya industriella samhälle började den unga arbetarklassen att växa fram. Inom vissa intellektuella kretsar pekade man på denna nya samhällsgrupp och liknande den vid en primitiv mobb, en hop och ett folkmyller som gärna lät sig ledas av sin djuriska natur. Studier genomfördes om den så kallade massans psykologi under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. Sigmund Freud (1886–1939) liknade exempelvis folkmassan vid en primitiv hjord av människor, och deras uppfattade massbeteende sågs på som en fara för samhällsordningen. (Källström, 2008). Dessa studier om folkmassan var enligt Källström (2008) riktade till den samhälleliga eliten, för om de kunde förstå sig på massan kunde de även kontrollera och forma den.

Staden blev till en symbol för denna arbetande massa av människor. Enligt den dåtida tyske historikern Otto Spengler (1880–1936) blev staden ett centrum för folkmassans ytliga massmediekultur. Spenglers idéer går att kopplas samman med nationalsocialismens formation. Spengler avfärdade själv den nazistiska ideologin men det är tydligt att nationalsocialismen lät sig inspireras av Spengler. Folkmassan utgjorde på så sätt enligt vissa inte bara ett politiskt hot utan även ett kulturellt sådant (Källström, 2008).

I dessa teoretiseringar kring folkmassan och dess beteende finner man också kopplingar till den intressanta dikotomin individ kontra kollektiv. Denna dikotomi blir till en klassfråga. Det individualistiska fria tänkandet kopplas till samhällets övre skikt och dess medlemmar medan främst kollektiven av arbetare lät sig förledas i massans psykologiska svängningar. I folkmassan syntes ingen reflektion ske (Källström, 2008).

Kring 1930-talets ingång hade synen på den kollektivistiska massan förändrats och de demokratiska processerna var i gång. Men här menade vissa att det fanns en fara i denna demokratiska utveckling. Arbetarklassen hade utökat sitt samhälleliga inflytande genom att just söka bilda och utbilda sig. Då kom uppmaningar om att massutbildningen behövde upphöra då den hotade den rådande samhällsordningen. Bildningen ansågs vara ämnad den samhälleliga eliten, inte ”kreti och pleti” (Källström, 2008).

I relation till den modernistiska framstegstanken framkommer det även vid 1900-talets början idéer om vikten av den mänskliga intuitionen. Detta var en kritik mot det som sågs på som det enbart rationellt drivna samhället. Henri Bergson (1859–1941) utgjorde en av dessa röster som menade att man inte fick glömma bort vikten av det irrationella och det andliga vilket också sågs på som mänskliga drivkrafter. Moralen, religionen och känslorna var just delar av det

mänskliga framåtskridandet. Det går att argumentera för att detta fokus kan kopplas till tanken om vikten av den individuella tankeodlingen. Precis som Källström (2008) poängterar står föreningen av det irrationella och de elitistiska tankegångarna, kring individens klarsynta reflekterande, nära till autokratiska tankeströmningar.

Det går att tolka detta resonemang på ett flertal sätt. Källström (2008) menar på att de går att se dessa idéströmningar dels som ett uttryck för en dåtida samhällskritik, dels som en diskurs vilken rör exempelvis elitens sätt att förhålla sig till en framväxande arbetarklass. Båda perspektiv är av intresse för denna undersökning. Mellankrigstidens föreställningar kring synen på människan är på så sätt motsägelsefull: individen kontra kollektivet, intuitionen kontra rationalismen (Sanner, 2008). Max Webers (1864–1920) teorier kring avförtrollningen av världen spelar in som ännu en form av civilisationskritik av det alltmer rationaliserande och effektiviserande samhället. Världen höll på att bli byråkratiserad, tristare och mer grå menade Weber (1978). På så sätt var behovet stort av att övervinna denna moderna meningslöshet med hjälp av att återgå till en form av renodlat och äkta stadie i människans tidigare historia (Skoglund, 2008).

5.5. Att forma och förädla en människa

Charles Darwins (1809–1882) utvecklingsteori blev till allmängods under 1900-talets början (Källström, 2007). Människan hade blivit till ett djur av många i djurriket. Med detta antagande i åtanke betydde det att människan inte var statisk i sin utformning, så som man tidigare trott. Människan blev till en del i den evolutionära utvecklingen. Detta ledde i sin tur till att man intresserade sig för möjligheten att kunna förbättra människan som varelse. Man intresserade sig för den mänskliga ärftligheten och för olika grupper av människors skillnader och likheter. Vad som är av relevans här är den latenta tankegången om att ifall man kan förbättra människan och individen, genom att exempelvis studera dennes arv, så går det ju i sin tur att också förbättra hela mänskligheten. På så sätt blev människan formbar (Sanner, 2008).

I Sverige intensifierades rasbiologiska studier under slutet av 1800-talet. I Uppsala grundades Statens institut för rasbiologi 1921. Institutet styrdes fram till 1935 av läkaren och rasbiologen Herman Lundborg (1868–1943) som var nationalsocialistisk sympatisör. Trots rasbiologins prevalens i Sverige möttes den från vissa håll av kritik redan under 20-talet (Ericsson, 2021).

Idén om förädlingen dyker upp och den förmedlade en önskan om att kunna göra människan ”bättre”. Om det exempelvis gick att framavla olika typer av hundar varför skulle då människan lämnas åt slumpen? Sociala och samhälleliga problem kunde kanske lösas med hjälp av denna nya biologiska vetenskap. I dessa studier lades även en stor vikt vid intelligensen. För att utvärdera intelligensen började man exempelvis att mäta människors skallform. Med en bättre kunskap inom området kunde även den samhälleliga utvecklingen påverkas i positiv riktning menade man. I samma veva varnade rasbiologerna för riskerna med den så kallade ärftliga och genetiska degenereringen. Sådana idéer ledde till institutionaliserade steriliseringslagar bland annat i Sverige. Med dessa sökte man förhindra reproduktionen hos människor som inte sågs på som genetiskt lämpliga att få barn och i Sverige var det främst kvinnor som drabbades av dessa lagar (Sanner, 2008).

Det fanns även de som menade på att den mänskliga formbarheten inte hade sin grund i biologin utan i det sociala. Dessa *behaviorister* menade att man

med hjälp av psykologin och den pedagogiska handen kunde forma människan i önskad riktning. Särskilt barn och ungdomar ansågs väl lämpade för denna påverkan utifrån och dessa idéer fick ett stort inflytande inom barnomsorgen och skolundervisningen. Föräldrarna var kanske inte alltid bäst lämpade till detta formande utan för det krävdes det en expert. Syftet med denna pedagogiska styrning var främst att skapa en god samhällsmedborgare (Sanner, 2008). Pedagogiken och förhållningssättet till uppfostringen av barn och ungdomar kännetecknas av ett relativt obalanserat förhållande vuxna och icke-vuxna emellan under den första halvan av 1900-talet. Barnens och ungdomarnas makt över sin egen läsning var vid denna tidpunkt väldigt liten (Dolatkhah, 2011). Och i dessa tankegångar går det att beskriva hur bildningen och läsandet kopplas an till ett omformande av människan. Med litteraturen kan man skapa en ny människa som kan förändra samhället till det bättre (Kaveh, 2012).

6. Analys

Analysen är indelad efter tre teman. Dessa tre teman rör alla på olika sätt vid idéer som behandlar bibliotekens folkbildande och kunskapsförmedlande arbete. Avsnitt 6.1 behandlar vad som kan beskrivas som moderna upplysningsidéer kring litteraturens förmåga att påverka människor och samhälle. Avsnitt 6.2 berör bildningens och de olika bibliotekens nationella och elitära fostrande makt. I avsnitt 6.3 redogörs för artiklar som fokuserar på den estetiska och konstnärliga inverkan som litteraturen kan ha. Detta kopplas samman med barnens roll i relation till det folkbildande arbetet.

6.1. Upplysande litteratur: dess demokratiska och klassutjämnande effekter

Kring detta tema ligger vikten vid artikelförfattarnas syn på litteraturen som en upplysande kraft. Böckerna leder människorna upp ur ett mörker och framåt. Kopplingar görs till både individen och till samhället i stort. Fortsättningsvis kopplas denna syn ihop med ett behov av att så många som möjligt nås av denna upplysande bildning.

6.1.1. Bokens potential till upplysning

Följande artikel är skriven av Knut Kjellberg (1867–1921) som valdes till ordförande för Folkbildningsförbundet 1903. Han beskrivs som en folkbildningsivrare och han var också riksdagsledamot för det Liberala samlingspartiet (Torstensson, 2012).

I hans artikel ”Böckerna såsom kulturbärare” liknas litteraturen vid ett ”andligt stenkol” (Kjellberg, 1916, s. 161). Litteraturen är det som lyser upp vår tillvaro och det vilket är den drivande kraften för den mänskliga kulturella utvecklingen. Kjellberg (1916) beskriver hur böckerna länge varit reserverade enbart åt ett fåtal och att det är av samhälleligt intresse att flertalet får tillgång till litteraturen. Historiska kopplingar görs till exempelvis religionernas påverkan på litteraturtillgången och det beskrivs hur både kristna och muslimer i historien sökt begränsa denna tillgång. Med medeltiden menar Kjellberg (1916) att litteraturen steg in i en tid av mörker och att den vetenskapliga litteraturen här mötte ett motstånd. Med renässansen och reformation förändras detta enligt Kjellberg och han beskriver det som här sker för den fria tankens pånyttfödande.

Läsningen är av yttersta vikt för folket och boken hjälper människan från hennes tristess i vardagen, den fördriver vår känsla av tomhet, men framför allt, den hjälper oss att odla vår inre andliga personlighet (Kjellberg, 1916). I grund och botten är boken ett redskap i kampen mot okunnigheten och den bidrar med att hindra ”råheten genom att höja smaken och förädla tankesätt och känsloliv.” (Kjellberg, 1916, s. 166). Kjellberg fortsätter:

> Vi vilja arbeta för att allt flera skola bliva delägare och känna sig delaktiga i den andliga kultur, som till sist alltid blir ett folks största och dyrbaraste rikedom. Må de skrankor falla, som ännu stå hindrande i vägen för ljusets utbredning till de många, och må de klassgränser så småningom utplånas, som – bittrast kända bland alla skiljemurarna mellan olika grupper av medborgare – ännu dela oss i mindretalet, som

> äga tillträde, och flertalet, som är utestängt från den andliga kulturens rikedomar, vilka icke minskas utan tillväxa genom att allt flera bli delägare. Må böckerna, må biblioteken bli kulturbärare inom allt vidare kretsar av vårt folk. Må böckerna bidraga att till allt flera och flera sprida det ljus, som icke blott lyser utan som även värmer. (Kjellberg, 1916, s. 166)

I Kjellbergs beskrivning framkommer vad som kan beskrivas som en upplysningsdiskurs. Boken kopplas till ett förbättrande av tillvaron och till den fria tanken. Vidare hjälper den människor att utveckla sin andliga personlighet. Den blir till ett redskap mot okunnigheten och talet om upplysningens värmande ljus är ett språk som går att likna vid 1700-talets upplysningsdiskurser (Frängsmyr, 2006). Utöver detta anlägger Kjellberg ett jämlikhetsperspektiv. Boken bör vara tillgänglig för alla medborgare.

I artikeln ”Tankar i några folkbildningsfrågor”, av Harald Lettström (1877–1967), återkommer en liknande idé om denna litteraturens upplysande verkan på folket (Lettström, 1917). En tankegång som kan liknas med den som också tydliggörs av Kjellberg (1916). Böckernas uppgift, enligt honom, är att sprida upplysning. Kjellberg (1916) gör även en historisk utläggning som kopplar an till medeltiden och den modernistiska uppfattningen; om den mörka medeltiden då inga vidare litterära framsteg gjordes. En uppfattning som i nyare historieforskning kritiserats. De historiska diskurserna under 1800- och 1900-tal kopplade ofta framstegsidén samman med de upplysande vetenskaperna, särskilt i de protestantiska länderna där reformationen fick bli till ett startskott för detta samhälleliga framåtskridande. Vidare lever positivisten Auguste Comtes (1798–1857) idéer kring det upplysta framsteget. Där människan måste passera genom den atavistiska fas vilken utgörs av religionen, för att sedan nå en vetenskaplig mognad (Harrison, 2017).

En liknande vinkel lyfts i artikeln ”Religionshistorien i folkbildningsarbetet”. Artikeln är skriven av religionsvetaren Torgny Segerstedt (1876–1945) som efter 1913 innehade en professur i religionshistoria vid Stockholms högskola. Han blev en av de mest framträdande kritikerna av nazismen senare in på 1900-talet (Larsson, 2017).

Segerstedt (1917) menar på att det stora samhällsintresset överensstämmer med den individuella personliga utvecklingen hos envar medborgare. Med den snabbt skridande demokratiska utvecklingen är det ännu viktigare att varje individ får ta del av de vidareutvecklade kunskaperna. De så kallade breda lagren av befolkningen bör med fördjupade kunskaper i frågor rörande religionshistoria kunna utveckla sitt vetande i relation till både kulturella och sociala förhållanden. Kopplingar görs till tidigare delar av historien med dess religionsbaserade konflikter, och att dessa konflikter hade sin grund i just okunskapen. Genom en djupare kunskap hos allt fler medborgare kan dessa konflikter motverkas. Med ett historiskt perspektiv i religionsundervisningen kan man undvika de äldre befallande och kategoriska sätten att bedriva undervisning och kunskapsförmedling (Segerstedt, 1917).

Även i denna artikel går det att se hur det talas om vikten av att alla medborgare får ta del av bildningen. Det talas om de breda folklagren och detta sätts i relation till en demokratisk utveckling. Hela denna utveckling sätts i ett motsatsförhållande till tidigare historiska perioder då det ansågs att okunskap rådde. Och med denna nyare form av religionshistoriska bildning går det att motverka den tidigare auktoritära och dogmatiska kunskapsförmedlingen.

Johan Feuk (1919) talar om hur det inte hört till det normala att finna litteratur hos bönderna. Feuk pekar på tre orsaker till detta fenomen. En av dessa förklaringar kan kopplas till traditionens makt och inverkan. ”Det har aldrig ingått i våra bönders vanor eller ens legat inom deras tankesfär att förse sig med böcker. Det lilla, som förr åtminstone fanns på bokhyllan, var nästan uteslutande av religiös art” (Feuk, 1919, s. 120). Han fastställer att det har varit svårt att göra litteraturen tillgänglig för landsbygden. Ekonomiskt sett finns inga särskilda incitament för bokhandlaren att öppna ett antikvariat utanför en stad. Inte heller har de arbetande bönderna orken eller lusten att ta del av litteraturens värld för att söka en andlig förkovran. ”Visserligen äger han sin söndagsfrihet, men för en stor procent lantmän är den en frihet blott till namnet.” (Feuk, 1919, s. 120). Men intresset finns främst hos landsbygdens ungdom säger Feuk (1919).

Han beskriver vidare hur han medverkat i arbetet för att tillgängliggöra litteraturen för landsbygdsbefolkningen bland annat genom att organisera läsecirklar. Läsecirkeln skulle göra landsbygden mer förtrogna med både svenska och utländska moderna författare vilket har sin nytta enligt Feuk (1919). Feuk beskriver dessutom hur han deltagit i att välja ut passande litteratur till en läsecirkel. Han säger att han sökt inkorporera litteratur som inte bara är roande utan att den också gärna ska verka i ett upplysande syfte. Bland annat framhäver Feuk här vikten av att litteraturen kan innehålla reseskildringar och populärvetenskap. Dock märkte han senare att många inte uppskattade denna tyngre läsning. Vidare fanns det religiöst intresserade medlemmar i läsecirklarna som hade svårt att förhålla sig till ”tämligen ofarliga moderna romaner” (Feuk, 1919, s. 122). Han fick då välja bort dessa böcker för att inte förolämpa deras moraliska känslighet som han beskriver det. Utifrån hur deltagarna i Feuks läsecirkel mottog den litteratur han valt ut drar han slutsatsen att det ”på bottnen av den folkkaraktären vilar en god portion av naturmystik och romantik” (Feuk, 1919, s. 122). Feuk beskriver vidare hur dessa deltagare består av ”präster, borgare och bönder (…) samt av dessas fruar.” (Feuk, 1919, s. 122).

Trots det moderna samhällets framåtskridande kanske det inte går att skala bort allt för mycket av de romantiska inslagen i litteraturen undrar han. En av böckerna Feuk var tvungen att ta bort från litteraturlistan var *Eldens återsken*, av Sigfrid Siwertz (1882–1970), då den ansågs innehålla allt för mycket stötande erotik. Vissa andra böcker ansågs vara för farliga för att de innehöll så kallad ”dålig moral” (Feuk, 1919, s. 123). Det är intressant hur man kan ha så olika åsikter kring litteraturen fastställer Feuk, då han själv inte ansåg denna litteratur vara farlig.

Till slut drar Feuk (1919) vissa slutsatser från hans anordnade läsecirkel. Enligt honom verkar det så att landsbygdens befolkning är i behov av god förströelselitteratur. Han beskrev deras hårda lantbrukararbete och hur han förstår att de på kvällarna inte orkar med att dyka ner i någon tyngre svårläst litteratur. Litteraturen Feuk föreslår ska vara lättläst och den ska hjälpa landsbygdsbefolkningen att slappna av på kvällarna efter att de avslutat sitt hårda arbete. Den djupare litteraturen är ämnad de som tänka lite längre menar han. Åt ”de härför speciellt intresserade, åt de spekulativt anlagda, som när de gå bakom plogen behöva tänka litet längre än till att lägga tutorna rakt.” (Feuk, 1919, s. 123) Och dessa människor finns det gott om på landsbygden anser han, även om de inte verkar ha deltagit i hans läsecirkel. Dock har de inte vanan av att hantera böcker. Här gäller det att hjälpa dem att komma åt denna litteratur. Detta genom folkbiblioteket och de så kallade läsecirklarna. Då kan de få tag på lämplig litteratur. ”I sin lilla mån kunna de bliva kulturbärare och kulturspridare, och det är sådana vi behöva.” (Feuk, 1919, s. 123).

Litteraturen bär på ett folks kultur och den är värd att sprida. Vad jag med denna artikel vill visa på är hur Feuk pekar ut vad som möjligen kan vara en kulturskillnad mellan honom som bildad bibliotekarie och landsbygdsbefolkningen. Han framhåller just sin förvåning över hur meddeltagarna i läsecirkeln har åsikter om litteraturen som han inte kan förstå. Det anas i Feuks framställning vila en form av gammalmodighet över landsbygdens läsecirkeldeltagare. För dem är traditionen viktig tycker Feuk sig ana. Deltagarna dras också till naturmystiken och till romantisk litteratur. Han talar sedan om det moderna samhällets framåtskridande och till viss del blir dessa landsbygdens läsecirkeldeltagare till en motkraft mot detta framåtskridande då de inte verkar vara särskilt intresserade av viss litteratur som Feuk anser vara nyttig. På så sätt blir dessa deltagare nästan som en symbol för ett bakåtsträvande eller i alla fall för en samhällelig stagnation. De har åsikter om vad som anses vara god och dålig moral och så vidare. I Feuks framställning finns också drag av upplysningsidéer. Om folket på landet bara ville vara mottagliga för kunskapen och inte vara så moraliskt känsliga skulle de kunna nå högre höjder. Deras längtan efter naturromantik och mystik anas stå i kontrast till den framstegsvänliga och upplysande litteraturen. Det finns i Feuks framställning också en förmyndigande och uppfostrande ton menar jag.

Angående spridandet av litteraturen redogörs I en artikel från 1922 för ett formulerat syfte för de svenska folkbildningsorganisationerna. Främst ligger det i folkbildningens uppgift att sprida litteraturen till de trakter där den ännu inte riktigt fått fäste och där den inte vunnit intresse hos befolkningen. Det ligger också i folkbildningens intresse att agitera för att de som blir intresserade av litteraturen också finner en vilja till att bli bokägare. Artikelförfattaren ser alltså också på bokförsäljningen som en del av det folkbildande arbetet. Författaren anser även att de folkbildande organisationerna borde knyta band till bokförlag och till bokhandel. Genom ett sådant anknytande till den näringslivsinriktade delen av den litterära världen anser författaren att de folkbildande processerna skulle gynnas (Biblioteksbladet, 1922). Ur denna redogjorda artikel vill jag åter belysa argumentationen om vikten av att sprida litteraturen till så många som möjligt. Så pass att även litteraturbaserat näringsliv bör delta i de folkbildande processerna. Bara genom ett ägande av en bok ska människor bli sugna på att få tag på ännu fler böcker.

6.1.2 Förmedlandet av objektiva kunskaper, och den enskilde individen

Det tillgängliga materialet som tillhandahålls i bildningsarbetet ska vara omfattande och det ska skänka en objektiv upplysning. Inte heller ska folkbildningsarbetet främja någon särskild livsåskådning eller ha någon särskild politisk färgning. I exempelvis bokurvalsarbetet ska inte heller särskilda åsikter få övervikt. Något ska finnas för alla. Särskilda ämnesområden vilka kan bidra till konflikter, så som politiska eller religiösa skrifter, kan ibland undvikas. Denna snåriga problematik kan behjälpas genom att föreläsningar hålles där förespråkare för de olika riktningarna får delta så att alla de olika perspektiven får ta plats. På biblioteket ska alla känna sig välkomna och här ska deras så kallade medborgarsinne väckas och de ska inse de andliga värdenas betydelse. På detta sätt beskrivs bildningsarbetet i en artikel utan angivet författarnamn (Biblioteksbladet, 1924). Samtidigt ska de folkbildande institutionerna inte heller ha ett allt för stort fokus enbart på de många. De som har ett fördjupat intresse i diverse frågor ska kunna fördjupa sig om de känner för detta. De

folkbildande institutionerna bör dessutom samverka mellan varandra. Slutligen poängteras i denna text att folkbildningsarbetet också ska vara frivilligt. ”Det svenska folkbildningsarbetet har vuxit upp under fria former, och friheten är en av de grundprinciper, på vilka detta arbete allt framgent måste bygga.” (Biblioteksbladet, 1924, s. 37) Vad det här går att peka på är dels betonandet av tillgängligheten för alla dels att folkbildningen ska bidra med en objektiv kunskap. Folkbildningen ska inte heller vara politiskt färgat och de texter vilka kan bidra till konflikt bör undvikas. Frivilligheten är av vikt och fokus ska också ligga på individen.

Vidare kommer en längre artikel, från 1923, vilken behandlar de holländska biblioteken och deras folkbildande arbete. De stora offentliga holländska stadsbiblioteken har gjort det till sin uppgift att göra biblioteken till äkta ”bildningshärdar” (Tynell, 1923, s. 3). Där söker man kunna bistå alla samhällsklassers litterära behov (Tynell, 1923). Tynell beskriver hur biblioteken i Holland söker vara ”avsedda för alla, utan hänsyn till religiös tro, politisk ståndpunkt eller samhällsställning, överhuvudtaget bära naturen av fullkomlig opartiskhet och innehålla litteratur av alla åskådningar (dock ej moraliskt skadliga eller rent agitatoriska arbeten)” (Tynell, 1923, s. 3). På de holländska biblioteken beskriver Tynell också hur de tillhandahåller olika planscher, vilka kan bestå av reproduktioner av exempelvis kända konstverk, som kan studeras på plats. Detta beskrivs av Tynell (1923) som ett gott sätt att också bidra till befolkningens konstnärliga fostran.

Här poängteras hur de holländska biblioteken arbetar hårt för att återigen sprida litteraturen, och i sin tur bildningen, till så många människor som möjligt. De holländska biblioteken blir till ett litterärt fyrtorn i mörkret, och en boklig grogrund för den vidare folkliga bildningen. Tynell framhåller vidare vikten av att biblioteken bör vara objektiva och opartiska i sin samhälleliga roll. Detta för att då kunna locka så många människor som möjligt. Tynell lägger dock in en brasklapp om att biblioteken inte ska hysa litteratur som är uppviglande eller som är moralisk förkastlig. En syn som kan beskrivas vara diffus då den inte utvecklas i hur sådan litteratur ska sållas bort eller vilken det är. Det kan uppfattas som att skribenten tar för givet att läsaren förstår vilken litteratur som åsyftas. Något som går att koppla till idén om folkbildningen som en motkraft mot mer konflikartade perspektiv. Detta kan i sin tur relateras till socialismens syn på folkbildningen (Hansson, 1998; Stenberg, 2005). Folkbildningen ska alltså inte innehålla några agitatoriska inslag menar man och Tynell kan beskrivas anlägga en liberal syn på bildningen (Hansson, 1998).

I en skrivelse från SAB:s styrelse, vilken berör de fastställda anslagen till folk- och skolbiblioteken, klargörs hur denna fortsatta finansiering ska göra dessa bibliotek till riktiga ”folkbildningscentra” (SAB:s styrelse, 1919, s. 128). Detta ställs i förhållande till att biblioteken då behöver ett gott bokförråd som valts ut av en fackmässig ledning (SAB:s styrelse, 1919). Från denna artikel vill jag framhäva synen på biblioteken som en mittpunkt för alla folkbildande strävanden där litteraturen väljs ut av professionella. Dessa professionella är möjligen de som kan peka ut denna objektiva kunskap.

Jag vill vidare redogöra för ett citat i en artikel ifrån 1920. I citatet framkommer skribentens syn på biblioteksbesökarna på följande sätt:

> Från olika hem komma de, från skilda arbetsområden, med olika bildningsgrad och olika förutsättningar, med olika tycken och smak, en vill njuta av de stora mästarnas konst, en annan vill förströ sig med en ”rolig” bok, den ene vill tränga in i livets högsta problem, den andre vill

> fördjupa sina kunskaper i något som sammanhänger med hans arbete eller kall, eller i något som kanske är vida skilt därifrån, men som han intresserar sig för. En läser målmedvetet, en söker på måfå något att fördriva en ledig stund med. (Lundberg, 1920, s. 140)

Vad jag vill visa på med detta citat är Hildur Lundbergs (1878–1972) (1920) beskrivning av biblioteksbesökarna som så olika varandra och att biblioteksbesökarna kan ha många orsaker till att de faktiskt går till biblioteket. På så sätt är Lundbergs syn präglat av ett tydligt individualistiskt perspektiv. Om hur det är av intresse att se att dessa biblioteksbesökare är individer och hur det är av vikt att söka hjälpa dem alla.

I en artikel av Odal Ottelin (1917) går det att läsa om hur han talar om vikten av att inse att varje människa i det stora samhälleliga myllret av människor är individer,

> att var och en av dem är en värld för sig, olik alla andra, sammansatt av sina säregna begåvningselement och ödesmöjligheter. En värld, som människolivet aldrig skall finna återupprepad. Denna värld för sig, denna mikrokosmos som människan är, har sin rätt och sin plikt. (Ottelin, 1917, s. 126)

Enligt Ottelin (1917) är tidsandan inte en individualistisk sådan. Han menar på att dessa tendenser oftast försvinner i diskussionen och påpekar vikten av ett utvidgat individualistiskt perspektiv.

6.1.3. Bibliotekets föregångsland USA

Det amerikanska bibliotekssystemet lyfts vid ett flertal tillfällen i Biblioteksbladet vara ett föredöme. I en artikel av Greta Linder (1888–1963) nämns hur man i de amerikanska biblioteken skapar ett bibliotek som är öppet för alla typer av människor. Linder var en bibliotekarie som har beskrivits som en av de viktiga pionjärerna inom den tidiga svenska biblioteksrörelsen och hon intresserade sig för individen och de sköna konsterna (Adelsköld, 1980–1981). I de amerikanska biblioteken tillägnas barnen egna rum där de kan få utnyttja bibliotekens tillgångar samtidigt de då inte stör de vuxna besökarna. Man söker även locka till sig ”det praktiska livets män” (Linder, 1917, s. 100). Hon syftar då på ingenjörer, uppfinnare, lantbrukare och affärsmän. Hon menar att dessa tidigare länge sett på biblioteket som en plats för lärda, kvinnor och barn. Målet med detta arbete som görs på de amerikanska biblioteken är att alla ska få ta del av böckernas värld, om de så handlar om nöje eller om de är i upplysningens tjänst. Drivkraften till detta arbete i USA är vad Linder (1917) beskriver som amerikanernas starka demokratiska strävan efter att varje person har rätt till böcker och bildning.

Här återkommer argumentationen om vikten av att tillgängliggöra litteraturen för alla samhällets medborgare och på samma sätt lyfts upplysningen vara en del av detta arbete. Linder poängterar att biblioteken bör vara för alla, för så ser det ut i det välfungerande föregångslandet USA. Hon påpekar specifikt relevansen av att locka till sig de män som tidigare inte sett biblioteket som en plats för dem. Bildningen för Linder (1917) blir både till för nöjets och upplysningens skull och slutligen kopplas detta till en demokratisk samhällelig utveckling.

I en artikel från 1918 presenteras också hur det amerikanska bibliotekssystemet är ett föredöme. Som ett gott exempel för artikelförfattaren

fram John Crear-biblioteket i Chicago. Aksel Josephson (1860–1944) redogör för hur många av biblioteksbesökarna till detta bibliotek består av främst män med en teknisk-vetenskaplig och akademisk bakgrund (Josephson, 1918). Dock menar Josephson att John Crear-biblioteket inte bara har utbildade män som besökare. Ungdomar besöker biblioteket, och Josephson har vid sitt besök på biblioteket också sett en hel del kvinnor vilka verkade ha deltagit i någon ”kvinnoklubb” (Josephson, 1918, s. 165). Många arbetare besöker även John Crear-biblioteket betonar Josephsson. Något de sägs göra för att finna klarhet i fackfrågor. Av intresse i artikeln är när han nämner dessa biblioteksbesökande arbetare och hur han beskriver hur det i USA inte är ovanligt att arbetare som visar sig vakna och intelligenta, med hjälp av biblioteken, kan finna lösningar på olika typer av arbetsrelaterade problem. På så sätt menar Josephson (1918) att dessa arbetare kan komma upp sig i graderna. Här jämför Josephson detta fenomen, som han menar sig se i USA, med situationen i Sverige. Självklart finns det i Sverige också kapabla arbetare som söker sig till biblioteket för att kunna lösa olika fackmässiga problem. Men det sker absolut inte så ofta som Josephson menar att det sker i USA. Ett sådant bibliotek som John Crear-biblioteket önskar Josephson i framtiden att finna i Sverige. Trots att den svenska studentexamen står i vägen för de svenska arbetarna så menar Josephson att ett bibliotek likt John Crear-biblioteket kan hjälpa arbetarna att lyfta dem ur arbetarklassen mot ett mer ”professionellt arbete” (Josephson, 1918, s. 165). Slutligen menar Josephsson (1918) att en hel del förändringar behöver komma till stånd inom den svenska biblioteksorganisationen. Dessa efterlängtade förändringar ska kunna möjliggöra för fler friheter för individen.

Hos Josephsson återkommer liknande argument som i tidigare avsnitt där de objektiva kunskapernas värde lyftes. Jämförelser med USA görs ofta vilket troligen tyder på att skribenterna menar att det finns skillnader mellan amerikansk och svensk biblioteksorganisation. Även Josephsson poängterar vikten av att få in arbetarna på biblioteken. Genom att besöka biblioteken kan de utvecklas mot att bli än mer professionella. I detta argument ligger det en samhällelig nyttoaspekt. Bildade arbetare kan komma upp sig i graderna (Josephsson, 1918). I detta syns även en underliggande liberal argumentation; att arbetaren självmant kan ta sig fram och klättra på samhällsstegen med hjälp av bildningen. Detta i koppling till en liberal syn på bildningens och kunskapsförmedlingens effekter och syften (Sundgren, 2010).

6.1.4. Alla ska med, mot framtiden

I en artikel av Hjelmqvist som heter ”Koncentration och effektivitet” talar han bland annat om det pågående reformarbetet inom svensk biblioteksorganisation. Jag vill visa på vad Hjelmqvist menar är det egentliga syftet med biblioteksväsendet. Han beskriver hur det viktigaste målet är att ”draga så många som möjligt in under böckernas inflytande, å andra sidan intensivt att väcka intresse för och, så långt i dess förmåga står, hjälpa och underlätta det planmässiga, mera på djupet gående självbildningsarbetet.” (Hjelmqvist, 1919, s. 158).

En liknande argumentation förekommer i en artikel från 1924 där det dyker upp en tydlig definition kring det dåtida folkbildningsarbetets principer. Det folkbildande arbetet ska omfatta alla samhälleliga klasser. Alla ska kunna mötas på biblioteket och alla ska kunna delta i folkbildningen. Detta trots varje individs tidigare läs- och bildningsnivå (Biblioteksbladet, 1924).

I en annan artikel diskuteras ett liknande ämnesområde; om bondeklassens minskande läslust. Carl Larsson (1920) beskriver hur

bondeklassen är på tillbakagång, både ekonomiskt och politiskt. Bondeklassen håller i stället på att ersättas av den industriella arbetarklassen. Efter en genomgång av Larsson kring alla de beslutsfattande positioner och ämbeten som nu börjar glida bönderna ur händerna kommer han fram till en förklaring kring varför det ser ut som det gör. Tiden efter denna böndernas frigörelse, vilket Larsson beskriver det som, var för dem en period av individuell utveckling. Den svenska bonden var en ”vaken och andligt intresserad man” (Larsson, 1920, s. 128). Det var under 1800-talet bönderna som var med och byggde folkskolorna och det var bönderna som ju påbörjade det folkbildande arbetet menar Larsson (1920). De då framstående representanterna för bondeståndet var enligt Larsson ”ståtliga gestalter, män med självskapad bildning och vidsynta begrepp.” (Larsson, 1920, s. 128). Dessa personers dåtida personliga inflytande och deras livsgärning hade inte varit möjlig utan deras allmänna och framgångsrika strävan efter kunskap. De nuvarande representanterna för bondeklassen saknar nu denna ståtlighet och bildning (Larsson, 1920). I stället är det nu arbetarklassen som bygger de nya folkskolorna och folkbiblioteken, och de tar snart plats vid konungens rådsbord så att de kan vara med och styra landet. Detta samtidigt som bönderna sitter surmulna och ser på. Larsson menar dock att denna arbetarklassens framskjutna position är något positivt, men han önskar att bönderna vore lika pådrivande som arbetarna. Bönderna har slagit sig till ro allt för mycket och de verkar inte ha samma intresse för de kunskaper som gav dem deras tidigare frigörelse (Larsson, 1920).

Larsson menar att bönderna tyvärr inte är delaktiga i det pågående bildningsarbetet. Bönderna läser helt enkelt inga böcker! Om de väl läser något så är det oftast främst så kallad förströelselitteratur. I stället köper de tavlor med bibelspråk av krassa affärsmän och de prenumererar på veckojournalerna *Allt för alla* och *Triumf*. Att detta skulle bero på att böckerna är för dyra att köpa tror inte Larsson (1920), för hemma hos bönderna står fina dyra möbler och grammofoner. Och lånebibliotekens böcker är ju gratis att låna. Förklaringen är enligt Larsson (1920) helt enkelt en avtagande läslust hos bönderna, och än värre, att bildningsintresset håller på att ebba ut. Vad som är Larssons främsta poäng är att det på biblioteken står böcker vilka väntar på bönderna. Här kan de finna de största möjligheterna för att hålla sig ajour med den samhälleliga utvecklingen så att de åter igen kan vara en påverkande politiskt och kulturell kraft i samhällsutvecklingen. Denna likgiltighet gentemot bildningen hos bönderna måste motarbetas. I relation till arbetarklassen menar Larsson (1920) att denna är en allt för ung klass som saknar traditioner. Arbetarklassen ”har inte hunnit fram ännu till det nedärvda samhällsansvar, som bönderna besitta.” (Larsson, 1920, s. 130). Bönderna behöver inse kulturens och bildningens värde och att dessa är ämnade dem. På så sätt är detta ingen rättighet utan Larsson (1920) ser i stället på det som en skyldighet för ”de ha kulturella traditioner och en kulturell ställning att försvara.” (Larsson, 1920, s. 130).

I relation till diskussionen kring bildningsintresset på landet ingår i Biblioteksbladet en artikel vilken behandlar arbetarklassens självbildningsarbete av Yngve Hugo (1986–1969). Den del av artikeln vilken är av intresse är när Hugo (1920) beskriver hur det faktiskt finns ett brinnande bildningsintresse ute i bygderna. På så sätt skiljer sig åsikterna här åt mellan Hugo och Larsson. Hugo skriver hur ABF arbetar med detta bildande arbete och det beskrivs vara en stor och viktig samhällelig uppgift. Bland annat presenterar Hugo ett brev vilket skickats till ABF från en person som anordnat en läsecirkel. Sändaren förklarar, hur denne stött på motstånd från den lokale pastorn, när sändaren av brevet sökte

få lov att få bruka församlingshemmet som mötesplats för läsecirkeln. Pastorn ska ha varit skeptiskt inställd till dessa läsecirklar.

> Jaha jag vet aldrig om jag skall töras lova det, för jag vet hur det går till med sådana där föreningar. Det börjar så fint och vackert, det lovar så stort och mycket men bäst som det är så är di socialister allihop (Hugo, 1920, s. 136)

Vidare ska pastorn ha förespråkat att läsecirkeln bland annat skulle studera katekesen ifall församlingshemmet skulle få brukas.

> Ni skall ha bestämda dagar som ni samlas på och då skall ni göra på följande sätt: Ni skall lära er verser ur psalmboken eller stycken ur katekesen. Så skall ni skriva av dem på mötena och rätta åt varandra. På det viset kommer det att gå bäst i längden ty då vinner ni de äldres aktning och sympati samtidigt som ni få dubbel nytta av edra studier. (Hugo, 1920, s. 136)

Fortsättningsvis ska pastorn ha sagt följande: ”akta Er för litteraturen ty det ligger en snara dold i den. Det är inte allom givet att förstå litteraturen, det fordras en särskild förmåga och en särskild begåvning härför som ni inte ha.” (Hugo, 1920, s. 136).

Trots liknande händelser menar Hugo (1920) ändå att det finns ett stort bildningsintresse hos lantarbetarna. Vidare påpekar han att den allmänt bekanta tristessen på landsbygden kan bekämpas med hjälp av litteraturen och att deras kulturella intressen lyfts. Studiecirklarna har slutligen under senare tid blivit många fler. Orsaker till detta är bland annat ett lättat ekonomiskt tryck efter freden efter det första världskriget, vidare föreskrivandet av en begränsning i arbetstid och sist att de svenska arbetarna fått en bättre möjlighet att ägna sig åt sin egen bildning. Med den samhällsutveckling, och de nya samhällsuppgifter som arbetarna ställs inför så ställer detta även högre krav på bildningsorganisationerna. Därför avslutar Hugo (1920) med att staten bör bevilja vidare anslag till dessa organisationer.

Den uppfattade ”tråkigheten” på landsbygden är ett ämne som diskuteras flitigt i Biblioteksbandet. Denna tråkighet måste på olika praktiska sätt förebyggas menar en Emil Johansson (1921). Man måste ta vara på de andliga intressena som finns på landsbygden, och där de inte finns ska man söka väcka dem. För att landsbygden ska kunna ha någon form av kulturellt liv skulle man kunna bruka de så kallade bygdegårdarna som en plats för de olika bildningsorganisationerna. Här kan landsbygdens behov av att kunna diskutera och samtala kring exempelvis politik och kultur kunna tillgodoses. Studiecirklarna och deras bibliotek skulle även i bygdegården få en bra plats att ha sin verksamhet i. Bygdegården blir då till en plats under vilkens tak alla de olika folkbildningsintressena kan huseras. Dessa lokaler bör dessutom vara hemtrevliga, ljusa och glada. Lokalen behöver kunna locka till sig människorna. Om lokalen är trevlig och den drar till sig fler människor så kommer även bokutlåningen att öka. Bygdegården kan då bli till ett riktigt ”folkbildningshem” (Johansson, 1921, s. 62). Deltar man exempelvis i en studiecirkel eller läsecirkel kan man sedan gå in i biblioteket, som bör ligga i samma lokal, för att låna de böcker studiecirkeln kräver (Johansson, 1921). På samma sätt borde folkskolan ligga i samma lokal eller vid sidan om bygdegården, som även huserar

biblioteket. Detta skulle bidra positivt till det övergripande folkbildningsarbetet som ännu inte kommit så långt som man skulle önska (Johansson, 1921).

I en annan artikel lyfts exempelvis medborgarna ur ett mer kollektivistiskt perspektiv. Artikeln är skriven av Oscar Olsson (1877–1950) som av Lorentz (2016) kallas för studiecirkelns fader. Olsson var riksdagsman för Socialdemokraterna och han var utöver arbetarrörelsen även aktiv inom nykterhetsrörelsen. Olsson beskriver hur folkbildningsarbetet ska vinna kraft och bli till en folkrörelse, och att den bör vara ”direkt, buren av ’folkets’ eget intresse, dess egen medverkan, på ett helt annat sätt än både i de gamla sockenbiblioteken och de nya föreläsningsföreningarna.” (Olsson, 1917, s. 122).

6.1.5. Sammanfattning

Jag har utifrån detta tema sökt belysa aspekter som berör dels behovet av att sprida litteraturen till folket, dels att litteraturen har en upplysande kraft vilken bidrar till att dra människor framåt i en samhällelig utveckling. Det bör poängteras att i alla skribenternas tal om att sprida litteraturen är det underförstått att det är den övergripande folkbildningen de syftar på.

Jag anser att det temat går att koppla till en form av modern upplysningsdiskurs. Bildningen kopplas till ett samhälleligt framåtskridande och en nyttoaspekt är närvarande (Aspelin, 1958). I detta framåtskridande bör så många som möjligt inkorporeras genom de folkbildande processerna och detta poängteras ständigt i diskursen. Utöver detta lyfts även de demokratiska aspekterna in i bildningsprocessen och att spridandet av litteraturen bidrar till en demokratisk utveckling. Här framstår USA som ett biblioteksmässigt och demokratiskt föregångsland. Andra vinklar som läggs fram är hur bildningen kan leda till att människor kan ta sig fram i samhället och på så sätt går det att beskriva hur skribenterna menar att bildningen leder till en klassutjämning. Samtidigt som dessa framåtskridande effekter av bildningen beskrivs sätts de ofta i ett motsatsförhållande till exempelvis traditionen och tidigare former av undervisning. En form av objektivistisk och neutral syn på folkbildningen framhävs också. En syn som går att koppla till liberala uppfattningar om vetenskaplig rationalitet och objektivistisk kunskap som bör agera som vägledande motiv (Hansson, 1998). Religionen lyfts ofta som en regressiv och reaktionär kraft. Boken blir till ett universalmedel i det samhälleliga framåtskridandet. Med detta sista stycke har jag på så sätt visat på en idéburen idealtyp som är framträdande i Biblioteksbladet; den upplysande idealtypen.

6.2. Uppfostrandet av ett folk

I detta tema ligger fokus på de artiklar som behandlar främst framlyftandet av bibliotekens uppfostrande och samhällsnyttiga roll. Jag kopplar även an till nationalistiska aspekter som är förekommande. Artiklarna är färgade av en diskurs som rör folket och nationen.

6.2.1. För nationens väl

I en artikel i Biblioteksbladet från 1916 går det att läsa om folkbibliotekets roll i, och förhållande till, samhället. Den är åter skriven av Hjelmqvist som inleder sin text med att nämna att ordet folkbiblioteket länge har kopplats samman med en syn att dessa ska agera som ”barmhärtighetsinrättning” (Hjelmqvist, 1916, s. 21). Att de är riktade mot ett arbete för de lägre samhällsklasserna, precis så som att folkskolans syfte var att agera fattigskola (Hjelmqvist, 1916). Dessa

kopplingar bör inte göras. Hjelmqvist menar att själva poängen är att folkbiblioteket riktar sig till hela befolkningen så att det ska få genomslag som institution. Folkbiblioteket bör inte ägna sin verksamhet och sin uppmärksamhet åt ett särskilt samhälleligt eller politiskt håll.

> Biblioteket skall vara en andlig medelpunkt för kommunen. Dess mål får ej vara att driva propaganda för en bestämd partiåskådning, utan att så långt dess möjligheter sträcka sig bidraga till *fostrandet av dugande medborgare,* de må nu höra till vilken samhällsklass, till vilket parti som helst (Hjelmqvist, 1916, s. 21)

Han fortsätter och påpekar att det inte är särskilt märkligt att folkbibliotekets yttersta uppgift är den uppfostrande. Tidigare menar han att sockenbiblioteken var en del av detta arbete och att dessa bibliotek fylldes med lantbrukslitteratur och vad han benämner som postillor, vilket syftar på utläggningar och resonemang kring bibeltexter. Efter detta påpekar Hjelmqvist att det skönlitterära bör framhävas än mer, och att detta inte är något märkligt att argumentera för (Hjelmqvist, 1916).

Vidare är enligt Hjelmqvist det riktade folkbiblioteksarbetet viktigt för barnen. För att kunna fostra den goda medborgaren är det viktigt att barnen lär sig läsa och att uppskatta lämplig litteratur. Det är också viktigt att de lär sig att själva hämta information från litteraturen. Här är det främsta argumentet att barnen själva, med hjälp av de möjligheter vilka biblioteket kan skapa, ska kunna uthämta den information och den lärdom som de inte har. Här nämner Hjelmqvist (1916) att inspiration bör hämtas från USA. Allt detta sätts sedan i relation till folkbibliotekens övergripande syften. På grund av de samhälleliga utvecklingar som sker behöver även biblioteket utveckla sig självt. Här nämns samhällets industrialisering och demokratisering som orsaker till detta behov av utveckling.

> Den gamla tiden med den patriarkaliska ordning, som då härskade, både i hemmen och i arbetet, kunde nog lägga tryckande och godtyckliga band på den enskilde, men man hade dock vissa garantier för att de unga erhöllo uppfostran och yrkesutbildning. Industrialismens tid har lossat på de gamla banden, hemmens auktoritet har minskats, och det ansvar, som mästaren i äldre tid bar för sina lärlingars utbildning har den moderne arbetsgivaren i regel ej någon känsla för (…) Den politiska rösträttens demokratisering har samtidigt utsträckt bestämmanderätten över fosterlandets öden till så gott som alla till viss ålder hunna män. (Hjelmqvist, 1916, s. 22)

Vad Hjelmqvist fortsättningsvis frågar sig är hur man i biblioteksarbetet ska kunna väcka intresse hos både unga och gamla och hur man ska förbereda dessa stora massor med människor att engagera sig både kulturellt och yrkesmässigt i böckernas värld. För Hjelmqvist är det folkbibliotekets syfte att bidra både till den praktiska nyttan och till möjligheten av förströelse. Den gode bibliotekarien ska ivra för boken. Om detta lyckas kan det folkbildande arbetet bidra med vad Hjelmqvist (1916) beskriver som skapandet av en svensk kulturell samhörighet, som i sin tur leder till en motsvarande nationell samhörighet, medborgare emellan. Argumentet liknas vid en uttalande i en annan artikel från 1916. I artikeln argumenteras för att bibliotekens litteratur ska nå så många som möjligt. Biblioteken bör arbeta för att nå medborgarna då medborgarna själva kanske inte

söker upp biblioteken. Medborgarna ska få upp sitt intresse för boklånandet så att de till slut inte kan vara utan de böcker som biblioteken kan tillhandahålla. Utlåningen av böcker är det bästa sättet att uppfostra folket till att läsa mer (Olsson, 1916). ”Om studiecirklarnas medlemmar vid valet av skönlitteratur visade större omdöme än övriga biblioteksbesökare, kunde de i sin ordning genom sitt exempel verka uppfostrande på de andra.” (Olsson, 1916, s. 28) I citatet syns, i relation till studiecirklarnas verksamhet hur Olsson poängterar vikten av valet av skönlitteratur i relation till litteraturens fostrande makt.

Om detta lyckas kan folkbiblioteket i sin tur bli till en institution vilken kan bidra med det ekonomiska livets förbättring. Hur också även folkbiblioteken kan tillhandahålla både teknisk och ekonomisk litteratur vilken kan gynna samhällets praktiska utveckling. Samtidigt lyfts även vikten av det lokala. Detta i vad Hjelmqvist (1916) kallar för väckandet av intresset för hembygden. Per Fransson (2010) har beskrivit hur olika så kallade landskapslynnen och diverse provinsiella företeelser, i Sverige under ett tidigt 1900-tal, kopplades samman med idén om den övergripande nationen och dess sammanhållande gemenskap. Genom framlyftandet av varje landskaps skiftande egenheter tog nationen plats i sin diversitet. Hembygden blev på så sätt till en historiskt laddad nationell symbol.

För industrins arbetare krävs det särskilda kunskaper för att arbetarna ska kunna utföra sina yrken på ett gott sätt menar skribenten Nils Fredriksson (1920). Han betonar betydelsen av litteratur riktad till arbetarklassen och efterfrågar ett bättre utbud av exempelvis teknisk litteratur till arbetarna på biblioteken. Om biblioteken kan tillhandahålla denna litteratur kan det hjälpa alla landets hantverkare och industriarbetare. Detta är något som i sin tur leder till nationens väl (Fredriksson, 1920).

Det går exempelvis att se i Hjelmqvists (1916) artikel liknande argument som redogjordes för i avsnitt 6.1 om spridandet av bildningen till så många som möjligt, om den gamla tidens hämmande makt över befolkningen, om det samhälleliga framåtskridandet, den politiska neutraliteten och objektiviteten, och om de demokratiserande processerna. Hjelmqvist (1916) säger att folkbibliotekets yttersta uppgift är uppfostrandet av den dugliga och samhällsbyggande medborgaren. Detta kan ses som en kommentar om att den uppfostran som tidigare skedde i hemmen och mellan mästaren och lärlingen i stället borde ske på biblioteken. Biblioteket blir till en uppfostrande institution som ersätter äldre tiders hemuppfostran och denna uppfostran sker med hjälp av den goda litteraturen.

6.2.2. Hotet från de okunniga

Att böckerna och litteraturen poängteras sitta inne med en klassutjämnande kraft är förekommande i många av de utvalda artiklarna i avsnitt 6.1. Ofta förekommer idén om att så många som möjligt ska få tillgång till litteratur då det, nästan automatiskt, leder till ett bättre och mer upplyst samhälle. Det blir av intresse då en artikel som heter ”En tysk stridsskrift i folkbiblioteksfrågan”, skriven av Oscar Wieselgren (1886–1971), anlägger en annan typ av argumentation.

De moderna folkbildningsidéerna har i princip hämtats från de anglosaxiska länderna menar även han. I mångt och mycket är det folkbibliotekens uppgift att få så många läsare och biblioteksanvändare som möjligt, och att knyta dessa till biblioteken som varaktiga gäster (Wieselgren, 1917). Men det finns risker med sådana tankegångar. Wieselgren fortsätter: om inga krav ställs, av biblioteket på låntagarna, kan ju folk bli lata och möjligen lånar de då enbart förströelsekultur och annan skönlitteratur. Biblioteket kan då

liknas vid en biograf och biblioteket blir till ett, av de många, populära men fördummande folknöjena. När detta sker menar Wieselgren att biblioteket förlorar sin folkbildande potential. Det kan alltså ske ett banaliserande och en fragmentisering av bibliotekets syften i och med att biblioteken är allt för måna om att anpassa sig till alla medborgare. Wieselgren skriver vidare om bildningen: ”dess insats måste vara av den beskaffenhet, att den bidrager till fördjupande av bildningsbegreppet och icke till dess förflackande och förytligande.” (Wieselgren, 1917, s. 259). Bildningens sak skadas ”då man bibringar en genomsnittsmänniska den övertygelsen att hon är en kulturfaktor blott därför att hon brukar låna böcker i ett bibliotek.” (Wieselgren, 1917, s. 259). Med detta menar Wieselgren att hela folkbildningsidéns ömtåligaste punkt uppdagas. De som bedriver folkbildning kan, enligt Wieselgren (1917), omöjligt veta om exempelvis biblioteksanvändarna faktiskt tar till sig den information, kunskap, eller bildning som de hämtar från bibliotekens böcker. Han fortsätter:

> I en del fall tycker man sig emellertid tyvärr kunna konstatera, att det bland biblioteksbesökarna finnes många, som i trots av att de under åratal hört till bibliotekets fasta kundkrets likväl vid sina förfrågningar visa sig lika okunniga, lika ytliga som då de för första gången satte sin fot på bibliotekets tröskel. Den som skriver dessa rader skulle ur sin egen erfarenhet kunna nämna åtskilliga exempel på detta förhållande. För övrigt har väl var och en, som arbetat i ett biblioteks låneexpedition, varit i tillfälle att iakttaga, hur planlöst och oredigt de flesta förfrågningar göras och hur tydligt man märker, att vederbörande rekvirent i det övervägande antalet fall blott har en ytterst oklar föreställning om vad han egentligen vill ha reda på. (Wieselgren, 1917, s. 259)

Wieselgren fortsätter med att kritisera de folkbildare vilka hämtat sin inspiration från just USA, där han poängterar att bildningsnivån sägs stå som högst bland dess medborgare. Men om läs- och bildningsförmågan då är så hög i USA, står då USA på ett politiskt, intellektuellt och moraliskt högre plan än de europeiska länderna, frågar sig Wieselgren. ”Finge man ett jakande svar på den frågan, då skulle man för visso ha anledning att instämma i de välmenande fröknarnas entusiasm; men det ja, som här erfordrades, det skulle vederbörande förmodligen vid närmare eftertanke tveka att uttala.” (Wieselgren, 1917, s. 260) Med dessa ord menar Wieselgren att biblioteksverksamheten bör inriktas mot ”sådana individer, som fullt äro i stånd att tillgodogöra sig densamma” (Wieselgren, 1917, s. 260).

Hos Wieselgren förekommer ett annat sätt att tala än vad tidigare påvisats i källmaterialet. Wieselgren nämner kort behovet av att kunna bibringa bildningen till det stora antalet människor men han har dock en annan syn på vilka dessa människor är och det handlar här inte om alla. Bildningen bör inrikta sig emot dem som är i stånd att tillgodogöra sig den. Utifrån det längre citatet får man uppfattningen om att många av de biblioteksbesökare som Wieselgren mött inte är i stånd att ta emot denna bildning. Vidare kritiseras bilden av USA som ett biblioteksmässigt föregångsland. Av intresse är även att det läggs ett könat raster över argumentationen. Enligt Wieselgren är det ofta kvinnorna som talar gott om det amerikanska bibliotekssystemet och att det är kvinnorna som argumenterar för att bildningen bör vara till för alla. Wieselgrens syn kan på många sätt beskrivas lägga an en förmyndarmentalitet. Det anas möjligen även en demokratikritik i Wieselgrens språk. Den så kallade massdemokratin blir till ett samhälleligt hot då den är svårbemästrad. Med den kommer osäkerheten

(Björk, 2002). Utifrån Wieselgrens mer elitistiska syn på bildningen går det även att koppla an till konservativa uppfattningar kring folkbildningen. Folkbildningen enligt dem verka just uppfostrande och inte folkbildande, och vad som ansågs behöva tillhöra folkbildningen skulle formuleras av dem som ansågs lämpade för denna uppgift (Stenberg, 2005, 252)

6.2.3. Att förmedla och bevara en svenskhet

I en artikel i från 1919 tas ett intressant ämnesområde upp som berör möjligheten för emigrerade svenskar att få tag på svensk litteratur. Skribent är åter igen Hjelmqvist. Han poängterar här vikten av spridandet av den svenska litteraturen till svenskar i utlandet. Denna artikel präglas av en svensk kulturell nationalism. För de svenskar som emigrerat är det viktigt att de ska kunna ha en fortsatt koppling till sin svenskhet så att de inte glömmer bort denna nationella och kulturella koppling. Har man ett allt för stort fokus på nyttighetstänket, i relation till detta nationella bevarande, glömmer man lätt bort den betydelse denna svenskhet har för vad Hjelmqvist beskriver som ”personlighetens utveckling, som kan ligga i sambandet med det land och det folk, från vilket man härstammar.” (Hjelmqvist, 1919, s. 124). Böckerna är bärare av svensk kultur, något som också påpekats av utlandssvenskarna själva. På så sätt talar Hjelmqvist om ett svenskhetens bevarande i utlandet.

Därför efterlyses ett mer omfattande arbete vilket stödjer upprättandet av biblioteksföreningar och bibliotek i utlandet som kan tillhandahålla dessa litterära möjligheter för de emigrerade svenskarna. I detta arbete bör staten, enligt Hjelmqvist, också vara mer aktiv. Dessa bibliotek och föreningar har dock ofta ekonomiska problem. Därför bör staten förse dessa folkbibliotek med ett stöd à 400 kr var och för skolbiblioteket med ett stöd à 150kr var avslutar Hjelmqvist.

I källmaterialet blir böckerna också till bärare av den kulturella svenskheten. Det presenteras även en kritik mot det alltför betonade nyttighetstänket folkbildningen. Personlighetens utveckling kopplas här samman med nationen, till folket i nationen och till svenskheten. Svenskheten kan på så vis förmedlas genom den bildande kunskapsförmedlingen.

Det talas på samma sätt i en artikel från 1920; om bildningsarbetet i relation till landsbygdens befolkning. Även denna artikel har en nationalistisk ton. Landsbygdens kulturella aspekter har till stor del försvunnit för att i stället ersättas med storstadens nyskapande och banaliserande nackdelar. Artikelförfattaren Sigurd Svensson (1920) menar på att landsbygdens ungdomar lik väl som stadens behöver en bildningsorganisation vilken arbetar för deras bästa. Med industrialiseringen kom materialistiska förmåner vilka har gynnat vissa. ”’Stillösa villor’, fula möbler, ’slimskläder’, dragspel och slagdängor ersatte de gamlas vackra gårdar, gedigna möbler, folkdräkterna, fiolen och folkvisorna.” (Svensson, 1920, s. 130). Det finns ett vidare behov av en uppfostrande institution hos befolkningen på landet. Svensson skriver:

> En livaktig och kulturellt högt stående jordbruksbefolkning *är ett modernt industrifolks största, rikedom.* I de rena industridistrikten äro nämligen degenerationsaktörerna av så stor betydelse, att framstående rasbiologer utan tvekan dödsdöma industrifolk, hos vilka modernäringen är stadd i obeveklig tillbakagång. Vår framstående rasbiolog, docenten Lundborg, skriver: ”Stat och enskilda böra hjälpas åt att som motvikt mot den rasfientliga s.k. industrialismen uppbygga mönsterhem på landet. En kraftig jordbrukande befolkning är ett livsvillkor för ett folk, som ej vill

> urarta.” Det är alltså i stolt medvetande av att ej endast drivas av klassegoistiska motiv, som jordbrukets ungdom kan gå till sitt självuppfostringsarbete. (Svensson, 1920, s. 131.)

Jordbrukets ungdom bör alltså inte driva på bildningsarbetet utifrån en så kallad klassegoism utan de ska göra det för nationens och folkets bästa (Svensson, 1920). På landsbygden bör därför bildningsbegäret understödjas. Exempelvis hade skolundervisningen kunnat kompletteras med att barnen får följa med ut i skogen och att den undervisande läraren då kan ”berätta om bygdens geologiska historia, om hur den skogklädda grusåsen bildades, eller hur torvmossen blev till.” (Svensson, 1920, s. 131). Det är alltså här för Larsson viktigt att forma och fostra en bildad landsbygdsbefolkning och för att nå detta mål är det av vikt att ungdomarna förstår de mål som de ska arbeta emot. Svensson poängterar att det är genom höjningen av allmänbildningen som landsbygdens befolkning åter kan gör sin röst hörd så att de kan påverka samhällsutvecklingen. Detta är något som i sin tur leder till en mänsklig förbättring. Svensson avslutar med att utropa att läslusten därför måste väckas. Bondesonen som med ett livligt intresse sköter sitt arbete ska på kvällen åtnjuta en god bok vid sidan av den överraskande välfyllda bokhyllan. Med sådana människor på landsbygden kan man enligt Svensson med en ”förhoppningsfull visshet vänta underverk av alla de unga, friska krafter, som dess bättre ännu finnas på Sveriges landsbygd.” (Svensson, 1920, s. 132).

I artikeln av Johansson som även diskuterades i 6.1.4 talar han om landsbygdens bygdegårdar och hur dessa bör husera folkbiblioteken. Dessa torde uppföras i en arkitektonisk stil vilken passar bygden. I Bergslagen bör den ha bergslagsgårdens karaktär och i Skåne korsvirkeshuset och så vidare (Johansson, 1921). Traditionen och kulturarvet blir här till en del av folkbildningen och den går vidare att koppla till en konservativ syn på densamma (Stenberg, 2005).

Bakom denna fasad av landsbygdsromantik skymtas en av det tidiga 1900-talets förkastligare sidor. I Svenssons poängterande av behovet av bildning på landsbygden framförs dels en kritik emot det moderniserade industrisamhället och dess bidragande till förminskandet av den äldre kulturens värde och rikedom. I det redovisade citatet går det att läsa om hur det i de industriella delarna av samhället pågår en folklig degenerering. Han hänvisar här bland annat till den dåtida rasbiologen Lundborg och dennes teorier. Industrialiseringen är enligt Svensson rasfientlig och bidrar på så sätt till enligt dessa rasbiologiska teoretiseringar till ett samhälle som då hotas av ett folkligt förfall. För att förhindra detta behövs bildningen, särskilt ute på landsbygden där de friska krafterna finns. Annars hotar stadens rasfientliga och degenererande struktur att föra landet och nationen till fördärvets kant. I Larssons språk framkommer även en genusaspekt då det exempelvis är just bondesonen som bör läsa böcker efter sitt hårda arbete. Kvinnornas läsande berörs inte alls. På så sätt tydliggörs vem det är som bör bygga nationen med hjälp av sin bildning och mannen blir till nationens främste representant.

6.2.4. Sammanfattning

Denna tematik har behandlat en annan aspekt av det folkbildande arbetet. Jag har fokuserat på det sätt att tala vilket berör framlyftandet av bildningen i relation till den uppfostrande roll vilken man menar att bildningen bör ha. Uppfostringen av folket leder till en samhällsnytta som knyts an till byggandet och utvecklandet av nationen. Bildningen, genom folkuppfostran, skapar en god och kunnig medborgare som på så sätt bidrar till samhällsutvecklingen och där biblioteken

bör bli till den nya uppfostrande plats där medborgarna lär sig hur man beter sig. Biblioteket anses också kunna ersätta de gamla strukturerna där lärlingen lärde sig av mästaren, och där barnet lärde sig av föräldern. Jag har också valt att lägga fokus på en artikel som kritiserar en syn som är vanligt förekommande i de andra artiklarna: synen att bildningen bör vara till för alla. I stället anas det en tanke hos skribenten Wieselgren om att bildningen enbart bör riktas mot dem som är i stånd att kunna ta emot den; en bildad elit. Genusaspekter framgår också i detta material där Wieselgren exempelvis menar att det är kvinnorna som förespråkar att denna bildning bör riktas mot alla samhällets medborgare. Också Larsson framför en syn där bildningen kopplas ihop med det manliga. Folkets sammanhållning och väl kopplas samman med det folkbildande arbetet och en skribent menar att det folkbildande arbetet även är en bidragande faktor i bevarandet av svenskheten utomlands. I vissa av artiklarna förekommer en landsbygdsromantik som kan kopplas till en nationalism. Något som skulle kunna kopplas till en äldre folkbildningsdiskurs som lyfts av Sjösten (1993). I en av artiklarna talar skribenten Svensson om faran med stadens och industrins rasfientliga och degenererande aspekter och varnar för dessa. Han hänvisar även här till rasbiologin. Med bildningen anser han att detta hot mot folket och nationen kan motas.

Därmed framkommer här en annan form av idealtyp i detta tema. Denna uppfostrande idealtyp vill jag koppla an till en fostrande och en mer toppstyrd folkbildning. I idealtypen ingår även ett fokus emot att den bildade medborgaren ska vara samhällsnyttig. Med nyttan bidrar denne medborgare till nationens väl.

6.3. En formbar framtid

Här har jag fokuserat på artiklar vilka berör vikten av litteraturens estetiska sidor. Något som av många artikelförfattare anses leda till att människan utvecklar sig och blir till en bättre varelse. Jag rör här även vid hur denna syn kan kopplas till idén om människan som formbar. Detta kopplas även an till artiklar som berör barnens roll i relation till bibliotekens bildande arbete.

6.3.1 Skönhetssinnets odling

I en artikel lyfts Key fram och det förs en diskussion kring hennes bok *Folkbildningsarbetet, särskilt med hänsyn till skönhetssinnets odling*. Artikelförfattaren Ottelin (1916) talar om hur Key i stort bidragit i det svenska folkbildande arbetet och om hur hennes texter ses som essentiella i detta fortsatta arbete. Bland annat nämns hennes text behandla särskilda samhällsproblem så som ”Ungdomens förvildning och kvinnornas ansvar för ungdomen” (Ottelin, 1916, s. 73). Framför allt lyfts hennes gärning gentemot läsandet och det som beskrivs som ”skönhetssinnets odling” (Ottelin, 1916, s. 73). Folket behöver konsten står det. Det är en bok som beskrivs lyfta, och diskutera, glädjen i det vardagliga. Allt detta gör hon med ett insiktsfullt ”verklighetssinne” (Ottelin, 1916, s. 73). Det är en bok som inte bör saknas på något folkbibliotek enligt Ottelin (1916). I boken beskrivs Key vidare diskutera bland annat folklynne och folkbildning och hon beskrivs, av Ottelin, poängtera vikten av att få med ungdomen i folkbildningsarbetet. Ottelin (1916) säger att det, enligt Key, är ”’vårt folklynnes ungdomliga drag, framför allt skaparlusten’ som bör främjas.” (Ottelin, 1916, s. 73) En annan poäng som dras genom Keys text är hur det finns en feghet i det som beskrivs som den samhällsbevarande viljan och hur den ständigt strävar efter att kontrollera det nydanande. Slutligen är det just det skönhetsodlande sinnet som är det vilket Ottelin (1916) stannar upp vid. Key

har, enligt Ottelin (1916), en syn som särskilt poängteras och det är att skönheten är en ypperlig folkuppfostrande makt. Att denna skönhet, som kan återfinnas i litteraturens värld, inte bara är något svävande och svårfångat enbart ämnat för vissa, utan att det är viktig del i alla människors liv. Denna skönhet bidrar till en högre bildning vilken berör människans inre väsen. Detta är det budskap vilket Ottelin (1916) menar bör spridas genom folkbiblioteken då det, enligt honom, kommer att verka ”förädlande” (Ottelin, 1916, s. 74).

I en artikel från 1924 diskuteras folkbildningsarbetets principer och det nämns hur det bildande arbetet inte enbart bör vara av intellektuell karaktär. Det ska nämligen också behandla känslolivet och förståndet skrivs det. Detta litterära förädlande berör det etiska och det konstnärliga och detta får ej glömmas bort i arbetet menar artikeln (Biblioteksbladet, 1924).

I en senare artikel från 1925 framkommer en relevant synpunkt i relation till barnet och biblioteksverksamheten. I artikeln kritiseras den upplysningstankegång som berör övertron på det rationella tänkandet. Allt för stort fokus har i barnundervisningen lagts på att utveckla deras så kallade förstånd. Denna idé om utvecklingen av människans rationalism har lett till att man glömmer bort vikten av att barn också ska, och bör, hänge sig åt fantasin, till det naiva och till det oskuldsfulla (Feuk, 1925). Barnen har vidare under en lång tid inte fått ta plats som just barn och allt för länge har man sett på barnen som små vuxna.

Efter en genomgång av barnets plats i litteraturen och i diktningen kommer Feuk (1925) fram till att 1900-talet; det är barnens århundrade. Åter igen dyker här Key upp som en person av vikt i folkbildningsarbetet. Det är främst hon, menar Feuk, som poängterat barnens viktiga roll, och det i hela det samhälleliga livet. Barns uppfostran är därför av betydande intresse för samhället i stort. Feuk avslutar sin artikel med några ord kring vikten av barnens vidare hängivelser åt fantasin och litteraturen.

> Men är det sant, vad de tegnérska orden säga, och det är nog så, att den vuxnes verk djupast sett beror på intrycken, som ristats in i barnasjälen, då är det förvisso en oskattbar uppgift att både genom föreningar till barnens vård och växt och genom den litteratur vi sätta i deras händer – söka skänka de unga sådana syner, drömmar och tankar att allt, vad mannen skapar sedan, verkligen må ha ”i skönare gestalter gått förbi hans barndomsöga redan.” (Feuk, 1925, s. 9)

Barnen är samhällets framtid och de måste få kunna ägna sig åt det som barn vill ägna sig åt. Känslolivet och det etiska, förståndet och konstnärligheten bör främjas i barnens utveckling. Dessa bildande aspekter väcker till liv viktiga delar i människans utveckling som tidigare förbisetts.

Diskussionerna kring vikten av ett utvecklat barnbibliotek är även temat i en artikel av författaren Siri Andrews som understryker hur man i USA arbetat hårt med att göra barnbiblioteken till en självklar del i det folkbildande arbetet (Andrews, 1923). Här beskrivs hur immigranterna från södra Europa, som bosatt sig i USA, har ett litet intresse för läsningen och att de ofta saknar grundläggande skolbildning. Andrews fortsätter med att säga att dessa immigranters barn dock gärna läser och att detta är av vikt för folkbildningen. Denna barnens läsning ses som viktig för att sammanknyta den amerikanska nationen. Man må börja med barnens intresse och när denna styrks kommer efterföljande generationer vara förberedda att uppskatta böckerna och det litterära. Biblioteken agerar vidare som ett tillägg till skolundervisningen och de barn som använder biblioteken

sägs vara duktigare på att läsa, har större fantasi, att de finner intresset lättare och att de har en bättre uppfattningsförmåga (Andrews, 1923). Intresset för litteraturen, fantasin och barnen är det som får fokus här, men det återfinns också här en koppling till att dessa faktorer i sin tur går att knyta an till vikten av nationens utveckling.

6.3.2 Sesam, öppna dig

Bibliotekarien Alvida Sandberg (1865–1953), en annan av de framträdande bibliotekspionjärerna inom svensk bibliotekshistoria, väljer i en artikel att behandla skolbiblioteken och att betona barnens perspektiv (Atlestam, 2018). ”Skolbibliotek åt alla Sveriges barn!” är artikelns namn. Sandberg (1920) beskriver en positiv utveckling som skett i relation till skolbiblioteken. Deras sortiment består inte längre enbart av läroböcker och facklitteratur utan skolbiblioteken sörjer även numera för ett litterärt ”nytta och nöje” (Sandberg, 1920, s. 122). Hon fortsätter: ”Många av dem ha kommit långa vägar, somliga ha fått traska halva milen och mera, ofta i ur och skur på obanade stigar – alla för att lära sig den förnämsta av alla färdigheter: konsten att läsa i bok.” (Sandberg, 1920, s. 122). Det är av vikt att barnen får och kan läsa menar hon och hon beskriver en utveckling i Sverige vilken hon menar har hjälpt alla barnen att avläsa skrift. Till och med de ”imbecila *[sic]*” (Sandberg, 1920, s. 123). Denna utveckling kan förklaras med de utmärkta undervisningsmetoder vilka man applicerat i skolan. På så sätt har man gett barnen nyckeln till en ”skattkammare” (Sandberg, 1920, s. 123). Denna skattkammare innehåller hela mänsklighetens historia och alla hennes erfarenheter och det är böckernas värld som utgör denna ovärderliga skattkammare.

> Man har givit dem möjligheten att stifta bekantskap med de visaste, lärdaste och bästa, de gladaste och kvickaste människor, som solen någonsin lyst på. Den, som kan läsa, behöver aldrig ha tråkigt, aldrig stå handfallen inför en uppgift, ifall han nämligen har tillgång till böcker och förstår att sällskapa med eller rådfråga de levande personer, som han träffar mellan pärmarna av en bok. Det är därför som stat och kommun, föräldrar och lärare offra pengar, tid och möda att ge varje ny generation detta ”Sesam, öppna dig!” till kunskapens värld och denna möjlighet till ett så förnämligt umgänge. (Sandberg, 1920, s. 123)

Sandberg menar dessutom att det inte bara räcker att predika med ord för litteraturen, och bibliotekens enorma värde, utan att handling är det vilket är värdefullt i detta arbete. Genom läsningen bör barnen förstå vikten av böckerna, och i sin tur förstår de värdet av de bibliotek som stå dem till handa om de så vill. På så sätt säger Sandberg att man kan spara sig en hel del argumenterande kring behoven av biblioteken. Genom att öppna barnens och ungdomens intresse för litteraturen tidigt blir detta vad Sandberg beskriver som en ”levande tanke hos vårt folk.” (Sandberg, 1920, s. 123). De äldre har svårare att ta till sig denna viktiga lärdom, barnen liknas i stället vid en svamp som girigt suger till sig allt som ges dem. Det är också med en sorg som Sandberg beskriver hur alla de barn som inte har möjlighet att komma åt dessa litterära tillgångar går miste om mycket viktiga lärdomar och kunskaper. Då blir man ”färdig att gråta över människors kortsynthet, tröghet och likgiltighet.” (Sandberg, 1920, s. 123) Hon fortsätter:

> Starbäcks och Ingemanns ädla riddare och sköna jungfrur höra inte till deras bekanta. Topelius är inte *deras* farbror, och sitt lands underbara öden känna de endast från en ”tunn” Svensk historia. Washington, Lincoln, Gordon och Edison ha de ju hört litet om, men namnen väcka inte några varma tankar eller äggelser till ädel självuppoffring, mod och arbetets stordåd. (Sandberg, 1920, s. 124).

Att gå miste om detta i sin tidiga ålder är närmast en orätt. Inflytandet av goda böcker i en tidig ålder är ju det som faktiskt lägger grunden för både kvinnors och mäns karaktär. Det som de i ungdomen upplever i böckernas värld är det som har ett inflytande på hur människorna handlar i sitt vuxna liv. (Sandberg, 1920).

Det är här folkbildningen bör få sin startpunkt. Genom att väcka intresset tidigt leder detta till att det folkbildande arbetet kan förbättras. Undervisningssystemet får kritik då det är för fokuserat på återupprepning av konstaterande fakta. Undervisningen väcker inte den så viktiga fantasin som barnen och ungdomarna behöver. I böckerna finner de nämligen inspirationen till självuppoffringen, till modet och till det ädla arbetets gång.

En liknande argumentation återfinns i en artikel vilken behandlar de folkbildande frågorna. Den berör hur man ska lyckas fånga de läsandes intressen. Det argumenteras för att ribban bör läggas aningen lägre än vad man egentligen skulle önska. Därefter går det att höja nivån när intresset hos befolkningen väl är fångat. Om biblioteksarbetarna börjar med att fånga läsarnas intresse med nöjeslitteratur går det sedan att bereda dem för den ”gedignare litteraturen” (Lettström, 1917, s. 97). Fortsättningsvis säger Lettström:

> Med detta har jag endast velat framhålla, att man ej heller i folkbildningsarbetet bör bortse från betydelsen av reklam, från vikten av att väcka de likgiltiga och de oförstående med det skimrande och lättare godset. Man behöver därigenom ej alls offra något av det stora i folkbildningsuppgiften. (Lettström, 1917, s. 97)

Det är inte bara vilken litteratur som helst som bör läsas. Visst kan man lockas av de tjusiga framsidorna i kiosklitteraturen eller i *Allers* familj-journal men det är oftast annan litteratur som kan hjälpa till att kultivera ett gott känsloliv och en kvick fantasi. Sandberg (1920) menar att det behövs litteratur som ”river i halsen” (Sandberg, 1920, s. 124). Bra litteratur är lika viktig för skolans bibliotek så som verktygen är för hantverkaren. Men att det inte bör vara något problem att fånge intresset med den lite sämre för att sedan leda in läsarna till den bättre.

Skol- och folkbiblioteken har enligt Sandberg (1920) ofta åsidosatts för andra samhälleliga angelägenheter. Man kan alltså inte alltid skylla ointresset, för läsandet hos en viss del av befolkningen, på fattigdomen menar hon. Vidare omfattade satsningar behövs och mer pengar behöver avsättas till dessa verksamheter, men det är inte heller mycket pengar som behövs för att kunna göra dessa bibliotek än mer nyttiga. Det är enligt Sandberg (1920) ett både billigt och nyttigt ”uppfostringsmedel” (Sandberg, 1920, s. 124). En bra idés värsta fiende är just att skjuta den på framtiden menar hon. Skolundervisningen har ett allt för stort fokus på den så kallade arbetsskolan enligt Sandberg (1920). I stället bör barnen och ungdomen få lära sig att hämta information, upplysning och kunskap från litteraturen själva.

För att väcka denna läslust menar Sandberg (1920) att det är av yttersta vikt att läsningen blir rolig. Därför behöver biblioteken ha ett gott utbud av bra

och spännande böcker. På så sätt är det av vikt att biblioteken står redo för att bemöta dessa litteraturförfrågningar.

Böckerna behöver fånga läsarnas intresse och böckerna får gärna vara roliga och spännande. Bildningen får här en mer individuell prägel då den ska kunna uppmuntra de läsande att hitta information själva, så de inte blir allt för beroende av den kritiserade skolundervisningen.

6.3.3 Den bokliga smaken: god litteratur och dålig litteratur

Böckerna kan ibland också av ungdomen ses på som ett ”tortyrredskap” (Lundewall, 1921, s. 117). Det är kanske inte märkligt att böckerna slängs på skräphögen efter det att eleverna blir klara med sin skolgång. Så är särskilt fallet med elever som är ”svagt begåvade” (Lundewall, 1921, s. 117). Så inleder Elin Lundewall (1921) sin artikel som också behandlar barn- och ungdomsläsning. Hon fortsätter med att citera Palmgren som skrivit om biblioteken i föregångslandet USA: ”I Amerika anses individens hela uppfostran otänkbar, utan att han lär sig att självständigt begagna boken som ett medel till ständigt fortsatt självuppfostran och självutveckling.” (Lundewall, 1921, s. 117). Den svenska skolundervisningen kännetecknas av en katederundervisning säger Lundewall. Läraren står och mal fakta som ska proppas in i barnens och ungdomens huvud. Skolböckerna bekräftar dessutom oftast denna information vilken läraren också redogör för. Lundewall menar att barnen i skolan aldrig riktigt får lära sig att de ju kan inhämta information själva ur böcker som de kan få tag i på biblioteken. Vidare framhäver Lundewall ett exempel på ett undermåligt skolbibliotek, då alla dess böcker hade ett religiöst innehåll.

> Ett sådant bibliotek gör ofantlig skada. I ett bibliotek, där valet är fritt, läsas även böckerna med religiöst innehåll, t. o. m. gärna, men nog kan man tänka sig verkan av ovannämnda klassbibliotek i, såsom händelsen här var, ett utpräglat socialistiskt samhälle. Det vore för övrigt onaturligt, om barnen i ett samhälle vilket som helst endast läste religiös litteratur. Livet har ju också andra sidor, hur man nu än ser på det. (Lundewall, 1921, s. 120)

Lundewall (1921) fortsätter med att poängtera att biblioteket bör tillgodose alla intressen och riktningar och att man inte har en slagsida mot särskilda former av litteratur. Det finns dock gränser här för vad biblioteket kan ha på sina hyllor, för det handlar om bibliotekets heder och värdighet här säger hon. Exempelvis bör biblioteket inte ha ”dåliga” böcker på sina hyllor.

> Böcker med låg moral eller sensationellt innehåll lika väl som de slätstrukna och sentimentala böra vara bannlysta från biblioteket, och ej heller bör det på sina hyllor tåla ovårdat och tarvligt språk. Förvisso är en av bibliotekets viktigaste uppgifter att odla ungdomens smak och därigenom avhålla den från den dåliga litteraturen, dåligheten må nu sitta i innehållet eller formen. (Lundewall, 1921, s. 120)

Biblioteken bör kunna ge tillgång till ett stort omfång av litteratur som barnen kan finna vara av intresse. ”Allt som är mänskligt och naturligt hos ungdomen skall ha lov till att få näring och växa, ansat och varsamt vårdat visserligen, men också fritt och starkt.” (Lundewall, 1921, s. 120). Det finns inte heller något vilket är behäftat med synd i barnens önskan att vilja bege sig in i sagornas värld menar hon. Biblioteket bör med litteraturen kunna bistå dessa pojkars längtan

efter äventyr och flickornas drömmar ”om ännu blott anade känslor.” (Lundewall, 1921, s. 120). Biblioteket liknas vid en vilans oas i den skolbaserade öknen, där eleverna kan slappna av och där ”antingen detta nu sker genom att begrunda Buddha, lösa ett kemiskt problem eller i fantasien spränga *[sic]* ut till nya äventyr.” (Lundewall, 1921, s. 120).

Självklart ser dock gärna bibliotekarien att läsarna väljer ”bra” litteratur, och det mesta borde finnas, men dock inte allt, och särskilt inte i ett barnbibliotek.

> Man skulle kunna karakterisera dem så som Tysklands väl främste bekämpare av dålig litteratur gör det: 1:o) Litterärt dåliga men moraliskt ofarliga. 2:o) Litterärt värdelösa och tillika moraliskt farliga. De förra, säger han, inverka väl ej skadligt på läsarens moral, men de förvirra och förskämma hans smak, så att han snart ej kan njuta av konstnärligt värdefulla böcker. De senare både fördärva smaken, förvirra omdömet och förgifta fantasien. (Lundewall, 1921, s. 122)

Det är för bibliotekarien viktigt att kunna erbjuda litteratur vilken kan ersätta denna dåliga litteratur. På så sätt odlas smaken. Denna litteratur kan vara minst lika spännande, men, den ska också vara ”fostrande, kunskapsgivande och förädlande.” (Lundewall, 1921, s. 123). Man bör ha ett visst överseende här dock, då vissa barn exempelvis har sitt sikte inställt på något specifikt som de verkligen är intresserade av. ”Man kan inte bjuda en vek skildring av ängens blomster åt en pojke, vars hela själ trår efter Buffalo Bill.” (Lundewall, 1921, s. 123). Om en annan verkligen vill läsa om ”indianhistoria” då ska man inte säga att sådana böcker har vi inte här (Lundewall, 1921, s. 123). För då går denna yngling och han kommer aldrig tillbaka till biblioteket igen.

Hon avslutar sedan sin artikel med ett kort stycke där hon menar att samhället utvecklats åt ett positivt håll då man har insett vikten av att varje individ i samhället kan tillgodogöra sig kunskap genom böckerna. Det är för samhällets bästa. Genom boken blir man bättre och rikare, och livet kan på så sätt bli aningen lättare. Var och en som, genom boken, blir bättre och lyckligare utfaller till att bli till en vinst i det hela stora.

> ”Boken är ett universalmedel mot allt ont”, säger en norsk biblioteksman. Om så är, kan man, med tanke på hur det nu är i världen, blott önska, att skolan och biblioteket, dessa två verkliga stormakter, snart må vara i stånd att bringa universalmedlet i handen på envar, som bygger och bor i detta land och över hela jorden. (Lundewall, 1921, s. 125)

Lundewall återger ett liknande argument så som Sandberg. Kritiken mot den tidens skolundervisning är tydlig. De kräver en mer individuell undervisning med fokus på det egna kunskapsinhämtandet. Materialet av böcker och litteratur bör även vara väl utvalt. Det ska inte vara färgat av politiken eller religionen utan det ska tillgodose allas intressen och önskemål. Materialet ska ju dock inte innehålla så kallad dålig litteratur eller böcker med omoraliskt innehåll. I artikeln framhävs även behovet av att litteraturen ska vara spännande vilket leder till ett ökat intresse och boken blir på så sätt enligt Lundewall till ett universalmedel.

Artikelförfattaren Elisabeth Berggren (1926) menar på att det arbete vilket skolbiblioteken utför är en av de viktigaste metoderna för att få individer till att fortsätta att läsa även efter sin skolgång. Hon menar, precis som Lundewall, att människor har en tendens att lägga böckerna åt sidan då de väl

kommit ut i arbetslivet. USA och i sin tur England har varit ledande i utvecklingen kring att organisera separata bibliotek vilka inriktar sig särskilt mot barnens läsning. Berggren (1926) är även av åsikten att det är extra viktigt att barnen själva kan hitta och söka information i från bibliotekets material. Detta i motsats till att de exempelvis ska memorera enbart efter minnet. ”Ty alltmer beaktar man, att det är viktigare att sätta barnen i stånd till att själva kunna skaffa erforderliga upplysningar än att låta dem inhämta en massa minneskunskap, som de ändå förr eller senare glömma.” (Berggren, 1926, s. 92). På väggarna i dessa anglosaxiska bibliotek hänger ofta planscher som kan vara återgivningar av konstverk som barnen kan titta på och förundras över. I detta arbete blir det exempelvis av intresse att bibliotekarierna är engagerade och att de har de kunskaper vilka som behövs när man arbetar med barn, exempelvis inom barnpsykologi (Berggren, 1926).

6.3.4 Sammanfattning

Kring detta tema har individen fått en mer framskjuten position i förhållande till bildning och folkbildning. Artikelförfattarna riktar uppmärksamheten på bildningens estetiska och konstnärliga sidor. Hur böckerna bör väcka ett vidare intresse och att de gärna får vara spännande om detta leder till att fler börjar läsa. Argument vilka kan liknas vid idéer framlagda av folkbildaren Key. Här finns ett argument att göra; att denna syn grundar sig i elitistiska företeelser kring vad som ses på som den riktiga konsten och kunskapen. Key menade att överklassens kultur skulle överföras till arbetarklassen. På så sätt blir denna kultursyn normerande (Burman Sundgren, 2010a). Boken blir till ett universalmedel för människan i hennes utveckling till att bli en bättre människa. Den motverkar en förvildning och den sätts i ett dikotomiskt förhållande till de krafter som söker motverka nydaningen. Det läggs också fram en kritik mot både upplysningstanken och mot tidigare rådande skolundervisning. All bildning behöver inte stå i nyttans tjänst. Barnen får ta en stor plats i dessa artiklar då de anses vara den mylla ifrån vilket folkbildningen gror; för den goda samhällsutvecklingen börjar hos barnen. Denna förädlande idealtyp kännetecknas därmed av ett individfokus där barnen får en framskjuten position. Idealtypen präglas av en konstnärlighet, det estetiska och odlandet av det så kallade skönhetssinnet. I relation till detta framkommer bilden av att det finns god litteratur och så finns det dålig litteratur.

7. Avslutande diskussion

I detta kapitel diskuterar och sammanfattar jag uppsatsen utifrån redogjord analys. Jag kopplar här an till både tidigare forskning och den historiska kontexten. Här presenteras även studiens slutsatser. Sist, för att återanknyta till uppsatsens inledande kapitel ställer jag resultat, tidigare forskning och den historiska kontexten i relation till uppsatsens syfte och frågeställningar.

7.1. Upplysningen lever vidare

I avsnitt 6.1 har jag valt att fokusera det särskilda sätt att tala om folkbildning som jag menar till stor del kan beskrivas som en upplysningsdiskurs och jag benämner idealtypen som den upplysande.

Trots att *upplysningen* brukar kopplas till främst 1700-talet så lever den på vidare i människors idévärld även under denna undersökta modernistiska period. Det är förståeligt att dessa upplysningens tankegångar är förekommande inom denna tidiga svenska biblioteksdiskurs då biblioteken ska förmedla kunskap till folket genom bildning. Frenander (2012) beskriver exempelvis hur de tidiga olika bibliotekens syfte ansågs vara att utveckla folkets bildande, deras förädling och deras upplysning.

Jag har redogjort för ett antal exempel som jag menar tydliggör hur de olika skribenterna söker koppla samman bibliotekens uppgift till att handla om en vidareutveckling av upplysningen och dess arv. Den kunskap som biblioteken ska förmedla innehåller på många sätt detta upplysningsarv vilket bidrar till den mänskliga förbättringen. I diskursen syns även uppfattningar där man sätter religionen, kristendomen, den ”mörka” medeltiden i ett motsatsförhållande till de positiva idéerna kring den samhälleliga utvecklingen och folkbildningen Detta synsätt som framkommer i källmaterialet kan liknas vid teser framförda av exempelvis Tore Frängsmyr (2000).

Sundgren (2000) har redogjort för hur folkbildningen på många sätt kan beskrivas bli till en fortsättning på upplysningen. Denna syn är även präglad av en form av rationalistiskt tankesätt och de moderna vetenskaperna får ta en stor roll. Med hjälp av vetenskaperna kunde samhället vidareutvecklas om så många som möjligt blev upplysta. Som Sundgren (2000) säger var synen ofta att människan först blir till en riktig människa då hon blivit upplyst.

De upplysande idéerna innefattar även idéer kring det demokratiska samhället vilket är närvarande i källmaterialet. Detta genom ett poängterande av vikten av att folkbildningen sker på det sätt att det riktas mot hela befolkningen. Genom kunskapsförmedlingen utvecklas också demokratin. Samtidigt poängteras vikten av individens utveckling och det talas exempelvis om individens behov av att få odla sitt sinne. Vissa av skribenterna pointerar även folkbildningens klassutjämnande effekter. Om hur bildade arbetare och bönder, med hjälp av litteraturen, kan göra sina liv drägligare. De kan bilda och utbilda sig för att vidare ta sig ur fattigdomen. I dessa tankegångar är även de bildande nyttoaspekterna förekommande. Upplysningstankegångarna innefattar vidare idén om den mänskliga friheten. De frihetliga idéerna är befintliga i källmaterialet och på så sätt anses kunskapsförmedlingen inte bara leda till ett mer demokratiskt samhälle med nyttiga medborgare utan medborgarna blir också genom bildningen friare. Ett resonemang vilket också kan jämföras vid de resonemang som förts av Björk (2002) som rört sig inom ett angränsande ämnesområde.

Jag menar att det inom den upplysande idealtypen och i diskursen finns likheter med vad Hansson (1998) tydliggjort. Den folkbildande biblioteksdiskursen, i relation till temat, under denna tidiga 1900-talsperiod går att koppla till ett liberalt tankegods mer än vad det exempelvis går att koppla till ett socialdemokratiskt eller socialistiskt tankesätt. Jag nämnde i avsnitt 5.1 kampen om arbetarklassen mellan socialdemokratin, med Palm i spetsen, och liberalismen, kopplad till Nyström. Socialdemokratin vann arbetarna till sin sida, men den liberala bilden syns till viss del ha fortplantat sig i biblioteksdiskursen. Det förekommer exempelvis i källmaterialet idéer om att arbetarna med hjälp av bildningen på ett individualistiskt sätt kan ta sig ur fattigdomen. Med detta menar jag att denna undersökning ställer sig i linje med Hanssons (1998) resonemang kring folkbibliotekens ideologiska identitet.

7.2. Folkbildning i nationens namn

Utifrån den uppfostrande idealtypen går det att peka på vissa andra aspekter av folkbildningen som är av relevans. Till viss del har denna idealtyp likheter med tidigare nämnda idealtyp. Då tänker jag främst på idén om att folkbildningen bör riktas till alla medborgare vilket jag menar är förekommande hos de olika skribenterna. Men inom denna uppfostrande idealtyp handlar det inte lika mycket om behovet av den fria åsiktsbildningen eller om att det folkbildande arbetet ska riktas gentemot alla. Det görs en poäng av att landsbygdens befolkning ska nås av denna bildning men utifrån diskursen tolkar jag det som att det är landsbygdens bildning som ses på som det viktiga. Detta för att kunna mota det hot som den alltmer bildade arbetarklassen anses utgöra.

Det förekommer även i en av artiklarna en kritik mot denna folkbildning riktad mot alla. Med en nedsättande ton omyndigförklarar skribenten Wieselgren (1917) vissa människor som han inte menar är avsedda för kunskapen. Det framkommer här en elitistisk syn på att bildningen bara borde vara till för vissa. Här blir det till att vissa experter också ska forma denna bildning så att rätt kunskap förmedlas. En syn som går att likna vid det som beskrivits av exempelvis Sundgren (2010). I Wieselgrens (1917) framförande framkommer också en genusaspekt av bildningen. Bildningen är främst något som är passande för män. Liknande åsikter förekommer även i andra artiklar där ett bildningsideal kopplas an till den så kallat ”lärde bondesonen”. I detta syns en konservativ syn på bildningen och kunskapsförmedlingen. Åter liknar detta resultat det som Hansson (1998) i tidigare studier poängterat.

Utöver denna syn framkommer i diskursen också tankar kring nationen och folket i dess nationalistiska bemärkelse. Bildningen lyfts kunna stärka en svenskhet och den kan bidra till en bättre folklig sammanhållning. Detta sätt att tala om folkbildningens möjligheter till att förmedla en svenskhet skiljer här ut sig från de två andra idealtyperna. Några av skribenterna påpekar hotet från det industriella samhället och staden. Dess invånare liknas av exempelvis Svensson (1920) vid en massa av folk som beskrivs leva i ett degenererat tillstånd. Detta industriella tillstånd beskrivs vidare av Svensson som ”rasfientligt” och han refererar exempelvis till rasbiologiska teorier (Svensson, 1920). Det går att koppla vissa av dessa källmateriella synpunkter till att bildningen bör vara till för att möta det hot vilket folkmassan kan utgöra. Folkmassans ”djuriska” instinkter behövde motas med hjälp av folkbildningen (Källström, 2008). Bildningen får här även en manlig aspekt där det anses att det är kvinnorna som argumenterar för allas rätt till att bildas, och att det är den lärde bondsonen som lägger grunden för nationens framåtskridande. En intressant aspekt då det inom

tidigare studier redogjorts för hur majoriteten av bibliotekens besökare bestod just av kvinnor och barn (Rydbeck, 2010). Det går att i vissa fall se en förmyndigande, styrande vinkel av den svenska folkbildningen. Men möjligen ligger detta inte i folkbildningen i sig. I stället kan det vara så att den präglas av en övergripande modernistisk diskurs, om styrandet av det samhälleliga framåtskridandet, vilken folkbildningen på många sätt var en del av (Andersson, 2009).

Detta kunde då ske med en uppfostrande bildning och kunskapsförmedling. Särskilda normer och värderingar kunde överföras till befolkningen och en mer sammanhållen nation kunde formeras. Detta genom en form av historiebruk. Kopplingar kan göras till Anderssons (2009) tes om folkbildningen som en ovanifrån styrd uppfostringskampanj. Nyttoaspekten av folkbildningen är här även framhävd och detta i relation till vikten av att medborgaren gör sig nyttig i nationens tjänst för att utveckla samhället. Det förekommer här dock en aspekt värd att också markera. En aspekt som står i motsats till den upplysande idealtypen som ofta präglas av en rationalism. Som redogjort för i 5.4 förekom även en kritik mot det rationalistiska tankegodset. Det teknologiska framstegstänket hade även lett till första världskrigets konflikter menade vissa (Runeby, 2008). För att motverka liknande konflikter behövdes en folklig sammanhållning och det är av intresse att tolka det som att nationalismen sågs på som en möjlig lösning.

7.3. Förädling genom folkbildning

Normer och värderingar får också ta en tydlig plats i det tema som presenteras i 6.3. I detta presenterade källmaterial nämns exempelvis ungdomens förvildning. Det har i tidigare forskning även talats om uppfattningar kring folkets så kallade förslappning och förslöande (Björk, 2002). Dessa fenomen ansågs utgöra ett samhälleligt hot. Det går här också att koppla an till idéer rörande hotet från folkmassan, men i detta fall syns lösningen på förvildningen inte vara att bilda folket så att nationen blir mer sammanhållen, utan genom en litterär och estetisk förädling. Folkbildningen skulle bidra till att ge folket en god smak.

I den förädlande idealtypen läggs fokus åt ett annat håll. Det förekommer, föreställningar om det individuella och mänskliga behovet av en inre, själslig och andlig utveckling; hur människan bör odla sitt så kallade skönhetssinne. Denna idealtyp skiljer på så sätt ut sig från de två andra idealtyperna. I stället är det här fokus på folkbildningens möjlighet till att forma en människa som är kapabel till att se det sköna; konsten, skönlitteraturen, estetiken. Denna idealtyp präglas då av en kritisk syn på rationalismen och det beskrivs hur det mänskliga vetandet kan bestå av så mycket mer. Till skillnad från den upplysande idealtypen präglas denna förädlande idealtyp av en annan from av humanistisk syn på vetandet. Det finns alltså inom den förädlande idealtypen en kritik mot en beskriven övertro på ett nyttighetstänk. Folkbildningen borde inte enbart vara till för att människor skulle utbilda sig för att sedan börja arbeta. Det handlade om så mycket mer; om bildningen i relation till det sköna, till fantasin och till människans inre (Runeby, 2008). I tankegången går det att koppla an till den samtida dikotomin bildning kontra utbildning. Denna uppdelning syns ha varit förekommande även för cirka hundra år sedan.

Detta skönhetssinne odlas genom läsning av så kallad god litteratur och det är tydligt att det i källmaterialet framkommer åsikter om god litteratur och dålig sådan. Enligt Lorentz (2016) fanns två 1900-talsuppfattningar kring folkbildningen och dess syfte. Den ena riktade sig mot individen och dennes

utveckling på ett personligt plan. Den andra mot kollektivet. Det perspektiv vilket riktade sig mot individen grundade sig i ett elitärt och borgerligt tankesätt.

Det går här att koppla denna förädlande idealtyp till detta mer liberala och borgerliga perspektiv som riktar tyngdpunkten emot individen. Det går även att koppla an till avsnitt 5.4 kring synen på kollektivet och individen. I förädlingen lyfts individen fram och att detta personliga subjekt i sig är viktigt för den samhälleliga utvecklingen. Självstudierna poängteras och individen bör även själv arbeta med sin bildning. Detta arbete börjar hos barnen som får en tydlig plats inom idealtypen.

Jag menar att det även finns en koppling till en övergripande idé om att det går att förändra människan, att forma henne och att göra henne bättre. Detta med hjälp av den goda litteraturen som sprids med folkbildningen. Den goda smaken ska på så sätt föra vidare de normer och värderingar som ansågs vara av ett samhälleligt värde. Samtidigt som man kan lyfta denna argumentation av de humanistiskt sköna kunskapernas värde menar jag även att det inom idealtypen finns en normerande och styrande syn. För det är ju inte barnen själva som ska välja vad de vill läsa, utan det är en form av biblioteksbaserad och pedagogisk överhet som bör göra urvalet.

7.4. Slutsatser

I uppsatsen har jag visat hur det i Biblioteksbladet, mellan 1916–1926, talades om folkbildning. Detta sätt att tala har satts i relation till den övergripande historiska kontexten som jag menar har varit av intresse för studiens syfte. Ämnesområdet är ett mångfacetterat och komplicerat sådant och det går inte att enkelt beskriva det på ett sätt. Här har användningen av idealtyper varit till hjälp då jag har kunnat dela upp det som framkommer i källmaterialet i tre övergripande teman. Jag har även kunnat koppla an dessa idealtyper, och sätt att tala, till andra relevanta historiska diskurser som relaterar till ämnesområdet i sig.

Jag har redogjort för hur sättet att tala kring folkbildning kännetecknas av att vara i mångt och mycket något som ses på som positivt. Kunskapsförmedlingen sker genom folkbildningen. Här kommer biblioteket in för det är biblioteken som ska utföra denna folkbildning. I sättet att tala finns det en idé om att litteraturen och böckerna bär på en kurativ kraft och dessa blir som en allmänlösning till både individuella och samhälleliga problem. En syn som går att relatera till Torstenssons teser (1996). Litteraturen, boken och den övergripande folkbildningen blir till en lösning i sig. Dock finns det också viss litteratur som kan vara skadlig både för individen och för samhället. Exempel på sådan litteratur är moraliskt förkastlig litteratur och litteratur som är agitatorisk eller som anses bidra till samhällelig konflikt. Även äldre religiös litteratur framställs ofta på ett negativt sätt och i vissa fall också allt för rationalistisk litteratur som anses glömma bort människors behov av att få fantisera och att hänge sig åt det spännande och fantastiska.

Sättet att tala har delats upp i tre identifierade idealtyper: den upplysande, den uppfostrande och den förädlande. Den upplysande idealtypen kännetecknas av, och skiljer ut sig genom, en stark tilltro till folkbildningens upplysande kraft. Om hur folkbildningen är till för alla medborgare. Sättet att tala karaktäriseras även av en form av objektivistisk progressivitet och i vissa falla sätts den i motsats till äldre tider, kristendomen, kyrkan och andra samhällskrafter som till stor del sågs på som allt för gammalmodiga och nästan reaktionära. Vetenskapen, objektivism och rationalitet blir här till de idémässiga ideal som

anses leda till ett samhälleligt framåtskridande. Vidare omnämns demokratiska strävanden och ideal och om hur man med bildningen kan ta sig ur fattigdomen. Angående kollektivet kontra individen är det här svårare att fastställa att det enbart handlar om den ena eller det andra. Kollektiv i relation till allas rätt att bilda sig, men individen i relation till att det är denne själv som med hjälp av bildningen kan skapa sig ett bättre liv. Upplysningstiden lever på så sätt vidare i källmaterialet.

Den uppfostrande idealtypen präglas av att folkbildning kopplas till den kollektiva nationens utveckling. Folkbildningen leder till en nationell sammanhållning vilket också leder till en medborgerlig och mänsklig förbättring. Till skillnad från den upplysande idealtypen kopplas här folkbildningen samman med det regionala, med hembygden och med landsbygden. Om dessa aspekter kan stärkas stärks även den kunskapsförmedlande folkbildningen. Dikotomin stad kontra landsbygd är förekommande.

Medborgaren ska vidare göra sig nyttig för samhället i stort genom att bilda sig. Det finns här även en aspekt av elitism i synen på bildningen och i ett fall lyfts att vissa kanske inte är lämpliga att faktiskt bildas. Även genusaspekter går att ana och i källmaterialet kopplas den bildade människan till en manlighet. Det är mannen som kopplas till ett ideal om vem som kan bära på bildningen, exempelvis den beläste bondsonen. Det syns även argument där det framförs att det är kvinnorna som argumenterar för att bildningen bör vara till för alla. Det syns även i talet om den goda litteraturen en tydlig skillnad i vad pojkar och flickor bör läsa för böcker.

I den förädlande idealtypen riktas åter ljuset mot individen. Det är av vikt att individen får utveckla sitt så kallade skönhetssinne. Idealtypen skiljer sig från den upplysande i att den lägger större vikt vid den litterära smaken, estetiken, konsten och fantasin. Rationalismen är inte här så framträdande utan nya vinklar lyfts i att dessa nämnda aspekter av folkbildningen också är viktiga för utvecklandet av en bättre medborgare och människa. Progressiviteten syns i både den upplysande idealtypen och i den förädlande idealtypen men inom den förädlande är det sköna vetandet som står i fokus. Arbetet kring att odla detta skönhetssinne bör påbörjas redan vid barnsben. För barnen får här ta större plats i diskursen och i idealtypen ses barnen på som folkbildningens framtid. Detta barnperspektiv framkommer nästan enbart inom denna förädlande idealtyp. Av intresse är även att de är fler kvinnliga skribenter som rör sig inom denna idealtyp och här skiljer sig den förädlande idealtypen tydligt från den uppfostrande. Vikt läggs även här vid den goda smaken; om den goda litteraturen och den dåliga. På så sätt återkommer det en pedagogiskt styrande diskurs inom denna idealtyp där det finns tydliga normer kring vad som faktiskt ska läsas.

Övergripande samtida diskurser vilka kan kopplas till sättet att tala i Biblioteksbladet består främst av dem som framställts i kapitel 5. Folkbildningen kan kopplas till tidens demokratiska diskussioner och frågan om rätten till att bli en mer beläst person. Inom diskussionen kring vad som anses vara tillhöra den goda smaken kan synas kopplingar till dåtida normer och värderingar i hur en medborgare ska vara och bete sig. Diskussionen kring rätt och fel litteratur kan även kopplas an till tidigare forskning. Detta kring folkbiblioteket som en institution vilken söker samhällelig ordning och konsensus och som vill undvika det agitatoriska, för i den uppviglande litteraturen sås de samhällsomstörtande fröna. Folkbildningen kan här därmed kopplas till vad som sagts i tidigare studier. Om hur de kunskapsförmedlande biblioteken blir till en styrande och

disciplinerande instans riktad från en konservativ samhällstopp nedåt (Sjösten, 1993; Torstensson, 1996; Hansson, 1998).

Perspektivet kollektiv kontra individ är även ständigt närvarande och svårt att separera på ett tydligt sätt. Hanssons (1998) studie kring folkbibliotekens ideologiska identiteter har till viss del varit vägledande för denna uppsats. Jag menar mig även se liknande ideologiska aspekter i källmaterialet som Hansson gör. Här skiljer den upplysande idealtypen ut sig som den vilken karaktäriseras av dessa liberala tendenser. Även vissa konservativa perspektiv framkommer och då främst inom den uppfostrande idealtypen. Lorentz (2016) poängterade tudelning, i synen på folkbildningens syfte, blir här av intresse då det är den elitära individuella aspekten som syns tydligast i materialet. Den andra synen vilken såg på folkbildningen som en del av det kollektiva arbetet mot social förändring vilken man vill koppla till arbetarklassens strävanden syns i materialet mer vara kopplat till en konservativ diskurs och till den uppfostrande idealtypen.

Den sista aspekt som jag främst vill lyfta är den övergripande diskurs vilken jag menar är ständigt närvarande. Nämligen den om folkbildningens möjlighet och kraft till att förändra människan och medborgarna till att bli någonting som anses bättre. Sen finns olika syner på hur detta ska göras och i vilka anseenden dessa utvecklingsgångar faktiskt bör riktas, men den övergripande idén går att positionera vid den mänskliga omdaningen menar jag. Detta genom folkbildande, kunskapsförmedlande och biblioteksmässiga förfaranden. Till syvende och sist är tilltron till bibliotekets metamorfosiska förmåga, i Biblioteksbladet 1916–1926, stark.

7.5. Vidare studier och återkoppling till inledning

Studien hade kunnat kompletteras med att inkorporera ett internationellt perspektiv på ämnesområdet. Många av artikelförfattarna framhåller just det amerikanska bibliotekssystemet och dess inflytande. Detta hade kunnat utvecklas i uppsatsen. Möjligen hade de olika folkrörelserna också kunnat få ta en större roll i narrativet och här finns skäl för vidare studier. Under undersökningens gång dök barnen upp på ett sätt vilket jag inte var förberedd på. Av intresse hade varit att undersöka detta perspektiv närmre då det är tydligt i materialet hur den läsning som förespråkas skiljer sig i vad pojkar ska läsa och vad flickor ska läsa. Dolatkhah (2008) har poängterat vikten av vidare studier kring just läsandet för att kunna tala om bibliotekens folkbildande historia. För om biblioteken ska ha förmedlat kunskaper så behövde folk faktiskt också läsa (Dolatkhah, 2008). Studien hade även kunnat gynnas av att begrepp så som *upplysning* och *vetenskap* tydligare och mer detaljerat hade diskuterats då de på ett övergripande sätt får ta en stor plats i uppsatsen och att de är relevanta för diskussionen i sig. Jag hade önskat att kunna ha inkorporerat den nyutgivna antologin *Biblioteksgeografin* i detta arbete då den varit relevant för undersökningen (Blomgren et al., 2022). Tyvärr gick det inte då boken nyligen kom ut och jag fick först tag i boken enbart någon dag innan uppsatsens inlämningsdatum.

Jag vill återkoppla till avsnitt 1.1 och den inledande paragrafen från bibliotekslagen (2013:801). Av intresse är att nuvarande bibliotekslag påminner om det sätt att tala vilket framkommer i källmaterialet och historien lever vidare i bibliotekslagen. Den demokratiska aspekten är där. Det går att säga att individen finns med i bibliotekslagen i relation till den fria åsiktsbildningen. Litteraturen ska främjas och det går möjligen att säga att folkbildningen finns

kvar men i form av bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt.

Här i slutet av uppsatsen finner jag fortfarande just inkorporeringen av upplysning som intressant. På så sätt lever måhända tillochmed detta diskursiva 1700-talsideal kring vetandets makt också vidare i 2013 års bibliotekslag, om än i åtskilligt förändrad form. Idén om att kunskapen leder till ett bättre samhälle syns även leva vidare. Det finns paralleller att dra till det samtida kunskapssamhället och hanteringen av information där en ökad skicklighet i att kunna hantera information – både som individ och som samhälle – leder till framgång (Svensk biblioteksförening, 2015). I tider av exempelvis desinformationskampanjer som florerar på internet kanske det är värt att tänka ännu ett steg kring vad kunskap är och vad det faktiskt har för innebörder. Men att en utökad kunskap leder till ett bättre samhälle skriver jag under på.

Vad som inte syns leva kvar är det tidiga 1900-talets betoning på den normerande litteraturen och den moraliskt goda boken, de tydliga nationalistiska förtecknen och inte heller syns de uppfostrande och styrande tendenserna till på samma sätt. Allas rätt att skapa sig en egen uppfattning och åsikt är det vilket lyfts. Trots detta går det möjligen att säga att det hos samtida bibliotekarier lever kvar en idé kring vad som faktiskt är kvalitativ litteratur. Kanske går det att säga att det fortfarande existerar tankegångar om normerande och god litteratur inom bibliotekarieyrket. Men för att kunna säga något mer kring detta behövs detta område vidare undersökas och understödjas av fortsatta studier. Men, lagen är fortfarande normerande och den har bara förändrats i följd med att de samhälleliga diskurserna förändrats. Enligt regeringen anses det att det demokratiska samhället stärks genom en ökad medborgerlig kunskap som sker via kunskapsförmedlingen. (Svensk biblioteksförening, 2015). Det historiska sättet att tala om nationen har möjligen förändrats till att i stället handla om det demokratiska samhället. Debatten kring den fria åsiktsbildningen är lika livaktig nu som då och bland annat har kritik kommit från konservativt håll där man gått så långt att man menar på att vissa bibliotek styrs av ett ”censurstänkande” (Arpi, 2017). Detta är inte en diskussion jag tänker ge mig in i här men jag vill här ge ett exempel på hur debatten är väl vid liv.

Möjligen är det värt koppla an till en diskussion kring bibliotekens historieskrivning. Bibliotekslagen blir till en del av ett narrativt historiebruk vilket har sina anor långt tillbaka i historien, hundra år om inte mer. Kaveh (2012) formulerar det gott då han talar om bildningen. Han menar att bildningen inte får bli till ett

> instrument som danar och formar oss, utan snarare, för att tala med Foucault, ett instrument som tillhandahåller en möjlighet för oss att vägra vara den vi är. Bildningen bör inte separeras från kunskapens dominanseffekter och makt/vetanderelationen, men självklart inte heller från de möjligheter och öppningar den kan erbjuda (…) vi bör också ta i beaktande de problem som bildning kan medföra. Bildning riskerar annars att bli en del av det symboliska våld som i sista instans betjänar och vidmakthåller den hegemoniska ordningen (Kaveh, 2012, s. 132).

Här har den historiska undersökningen en roll att spela då den kan hjälpa oss med att få nya viktiga perspektiv i synen på vår samtida närvaro, hur vi ser på vår värld, våra medmänniskor och vårt samhälle. Jag hoppas att jag med denna uppsats har kunnat bidra med några sådana tankar.

8. Sammanfattning

Jag har i denna undersökning sökt undersöka en del av den svenska bibliotekshistorien och uppsatsen kan beskrivas som en idéhistorisk uppsats. Syftet med undersökningen har varit att studera och söka förbättra förståelsen för hur det talades om folkbildning i Biblioteksbladet under perioden 1916–1926. Studien tar också avstamp i en diskussion kring nuvarande bibliotekslag. Detta görs för att koppla an den idéhistoriska studien till samtiden. Vidare redovisas ett antal argument vilka lyfter behovet av vidare historiska studier inom biblioteks- och informationsvetenskapen. På så sätt ämnar undersökningen till att fylla en del av denna forskningslucka. Studien har sökt besvara följande frågeställningar:

- Hur diskuteras och begreppsliggörs folkbildning i Biblioteksbladet under perioden 1916–1926?
- Vilka idealtyper kan identifieras i detta sätt att diskutera och begreppsligöra folkbildningen?
- Hur knyter diskussionen och begreppsliggörandet av folkbildningen an till dåtida diskurser på samma tema?

För att undersöka detta sätt att tala tillämpas en idéanalys där idealtyper har identifierats och där historiska diskurser avhandlas och relateras till ämnesområdet. Det undersökta källmaterialet består av 28 utvalda artiklar från Biblioteksbladet vilka har analyserats på ett kvalitativt sätt. Dessa artiklar har valts ut genom en sållningsprocess där särskilda avgränsningar har gjorts. Innehållet i artiklarna relateras vidare till tidigare forskning och till den historiska kontexten. Den historiska kontexten handlar om bildnings- och utbildningsbegreppen, politiska händelser kring det tidiga 1900-talets Sverige, idéer om god litteratur, individen kontra kollektivet, och förädlandet av människan.

Tre idealtyper har identifierats: den upplysande, den uppfostrande och den förädlande. Den upplysande idealtypen kännetecknas av en diskurs som är både liberal och upplysande. Här ska den objektiva kunskapen förmedlas genom biblioteket. Denna idealtyp är också vidare kopplad till en demokratisk diskurs och man tar inspiration bland annat från USA i hur biblioteksarbetet bör utformas. Inom denna idealtyp ligger det ett kollektivt fokus i att alla medborgare ska ta del av denna upplysande bildning, men det ligger även ett individuellt fokus i att det är den enskildes som har ansvaret i att delta i dessa processer, för att på så sätt ta sig fram i samhället.

Den uppfostrande idealtypen har en nationalistisk karaktär där folkbildningen syftar till att bygga en stark nation med hjälp av biblioteken. Fokus ligger här på fostrandet i relation till att nationen och folket ska bli starkare och mer utvecklat. Den skiljer ut sig från de båda andra idealtyperna i att den präglas dels av en mer elitistisk syn på vem som bör bildas. Idealtypen kopplar även an till en nationalistisk hembygdsromantik som anses mota städernas masskultur och ”degenerering”. Inom idealtypen skymtas en genusaspekt där det är kvinnornas som syns argumentera för behovet av allas bildning. Här framförs exempelvis den ”lärde bondsonen” utgöra ett bildat ideal.

Den förädlande idealtypen fokuserar på möjligheten att forma och förädla människor genom den sköna och ”goda” litteraturen. Inom denna idealtypen förflyttas fokus både från, upplysningen, rationalismen och de

objektiva vetenskaperna, och nationen, folket och svenskheten, till att handla om konsten, estetiken, fantasin och framför allt barnen. Barnen blir viktiga i folkbildningen då de utgör samhällets framtid. Barnen ska formas och förädlas till att bli bättre människor genom den goda och sköna litteraturen.

I relation till inledande biblioteksslag syns vissa ideal och diskurser leva vidare. Fortfarande syns idéer kring kunskapens värde i sig och att det leder till framgång. Även synen kring de objektiva och neutrala kunskaperna lever vidare i biblioteksslagen och de kan främst kopplas till den upplysande idealtypen. De demokratiska aspekterna av folkbildningen och kunskapsförmedlingen är även närvarande. Diskursen har förändrats men inte fullständigt. Vad som kopplar samman de tre idealtyperna är deras önskan om att kunna förändra människor och forma dem till att bli ”bättre”.

Studien bidrar med nya infallsvinklar kring gällande biblioteksslags historiska bakgrund och önskar bistå med att stärka det yrkesmässiga narrativ vilket kan kopplas till biblioteksverksamheterna. För att kunna utveckla samtida bibliotek behövs det blickas bakåt i tiden så att man funderar över varför man faktiskt arbetar som man gör. Att ställa sig frågor kring varför biblioteket fungerar som det gör och vart idéerna kommer från kan förhoppningsvis leda till ännu bättre verksamheter.

Källförteckning

Litteratur

Adelsköld, E. (1980–1981). *G Margareta (Greta) Linder*. Svenskt biografiskt lexikon. https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=10520 (hämtad 16 maj 2022)

Ambjörnsson, R. (2017). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Carlsson bokförlag.

Andersson, D. (2009). *Folkbibliotek makt och disciplinering: En genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten*. [Avhandling, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet].

Arpi, I. (20 febr. 2017). Bibliotek ska inte censurera. *Svenska Dagbladet*. https://www.svd.se/a/2a82y/bibliotek-ska-inte-censurera

Arvidson, L. (2005) Bildningsrevolutionen – hur gick den till? I Laginder, A.-M., & Landström, I. (Red.). *Folkbildning – samtidig eller tidlös? Om innebörder över tid*. Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Aspelin, G. (1958). *Tankens vägar: en översikt av filosofiens utveckling*. Almqvist & Wiksell/Geber.

Atlestam, I. A. (2018). *Alvida Jakobina Sandberg*. Svenskt Kvinnobiografiskt Lexikon. https://www.skbl.se/sv/artikel/AlvidaSandberg (hämtad 16 maj 2022)

Beckman, L. (2005). *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Santérus förlag.

Berger, S., Feldner, H. & Passmore, K. (Red.) (2010). *Writing History. Theory and Practice*. (2. uppl.). Bloomsbury Publishing.

Berglund, L., & Ney, A. (2015). *Historikerns hantverk: om historieskrivning, teori och metod* (1. uppl.). Studentlitteratur.

Björk, M. (2002). *Upplösningens dialektik: bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900*. B. Östlings bokförlag. Symposion.

Blomgren, R., Michnik, K., & Sundeen, J. (Red.). (2022). *Biblioteksgeografin: en antologi om biblioteksväsende och biblioteksforskning*. Studentlitteratur.

Burman, A. & Sundgren, P. (2010a). Inledning. Kampen om bildningen. I Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). *Bildning: texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. Daidalos.

Burman, A. & Sundgren, P. (2010b) Valfrid Palmgren. Folkuppfostran eller halvbildning? I Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). *Bildning: texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. Daidalos.

Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). (2010). *Bildning: texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. Daidalos.

Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). (2012). *Svenska bildningstraditioner*. Daidalos.

Burman, A. (2012). Den svenska radikalismens enfant terrible: Ellen Key. I Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). *Svenska bildningstraditioner*. Daidalos.

Coffin, C. (2006). *Historical Discourse*. Continuum.

Dolatkhah, M. (2011). *Det läsande barnet: minnen av läspraktiker 1900–1940*. [Avhandling, Högskolan i Borås].

Dolatkhah, M. (2008). The Rules of Reading: Examples of Reading and Library Use in Early Twentieth-Century Swedish Families. *Library History*, 24(3), 220–229.

Domellöf, G. (2001). *Mätt med främmande mått. Idéanalys av kvinnliga författares samtidsmottagande och romaner 1930–1935*. Gidlunds förlag.

Ericsson, M. (2021). What happened to "race" in race biology? The Swedish State Institute for Race Biology, 1936−1960. I *Scandinavian Journal of History*, 46(1), 125–148.

Foucault, M. (2002). *Vetandets arkeologi*. Arkiv förlag.

Fransson, P. (2010). *Landskapet som lärobok: Regionalitet och medborgarfostran i Jämtland kring sekelskiftet 1900*. [Avhandling, Mittuniversitetet, Sekel förlag].

Frenander, A. (2012). Statens förhållande till folkbiblioteken, 1912–2012. I Frenander, A. & Lindberg, J. (Red.). (2012). *Styra eller stödja: svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Valfrid, Högskolan i Borås.

Frenander, A. & Lindberg, J. (2012). Reflektioner och framåtblickande. I Frenander, A. & Lindberg, J. (Red.). *Styra eller stödja: svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Valfrid, Högskolan i Borås.

Frenander, A. & Lindberg, J. (Red.). (2012). *Styra eller stödja: svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Valfrid, Högskolan i Borås.

Frohmann, B. (1994). Discourse analysis as a research method in library and information science. I *Library & Information Science Research*, 16(2), 119–138.

Frängsmyr, T. (2000). *Svensk idéhistoria: bildning och vetenskap under tusen år. Del II 1809–2000*. Natur och kultur.

Frängsmyr, T. (2006). *Sökandet efter upplysningen: perspektiv på svenskt 1700-tal*. Natur och kultur.

För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren. (2015). Svensk biblioteksförening.

Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sociologi*. (Ekerwald, H. (Red.), & Sjösten, L. (Övers.); 5 uppl.). Studentlitteratur.

Gustavsson, B. (1991). *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*. Wahlström & Widstrand.

Hansson, J. (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet. En diskursstudie*. [Licentiatavhandling, Högskolan i Borås].

Hansson, J. (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år*. Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Harrison, P. (2017). *The territories of science and religion*. The University of Chicago Pres.

Hedemark, Å. (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*. [Avhandling, Uppsala universitet].

Hultqvist, K., & Petersson, K. (1995) Nutidshistoria: några inledande utgångspunkter. I Hultqvist, K., & Petersson, K. *Foucault: namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik*. (16–37). HLS förlag.

Hunt, L. (2019). *Historien och varför den angår oss*. Studentlitteratur AB.

Jenkins, K. (1991). *Rethinking History*. London Routledge.

Kaveh, S. (2012). Bildningsbegreppets ontologiska kluvenhet. I Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). (2012). *Svenska bildningstraditioner*. Daidalos.

Källström, S. (2008). Massan, eliten och civilisationens framtid. I Runeby, N. (Red.). *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*. (2. uppl.). Natur & kultur.

Laginder, A.-M., & Landström, I. (Red.). (2005). *Folkbildning – samtidig eller tidlös? Om innebörder över tid*. Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Larsson, S. (2017). Hjälten mellan myt och historia: en studie av Torgny Segerstedts liv efter döden. *Historisk Tidskrift*, *137*(2), 195–227.

Liedman, S.-E. (2010). Bildning, frihet och motstånd. I Burman, A, & Sundgren, P. (Red.). *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. (381–399). Daidalos.

Lorentz, H. (2016). *Svensk folkbildning – en introduktion*. Interfuturum förlag.

Nederman, C. J. (1985). Quentin Skinner's State: Historical Method and Traditions of Discourse. I *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, 18(2), 339–352.

Nilsson, R. (2008). *Foucault: en introduktion*. Égalité.

Nordvall, H. (2005). Att konstruera ett folk. Föreställningar om folkbegreppet inom svensk folkbildning. I Laginder, A.-M., & Landström, I. (Red.). *Folkbildning – samtidig eller tidlös? Om innebörder över tid*. Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.

Olsson Dahlquist, L. (2019). *Folkbildning för delaktighet: en studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Lunds universitet, Institutionen för kulturvetenskaper.

Parsons, T. (1993). Introduction. I Weber, M. (1993). *The sociology of religion*. Beacon Press.

Passmore, K. (2010). Poststructuralism and history. I Berger, S., Feldner, H. & Passmore, K. (Red.). *Writing History. Theory and Practice*. (2. Uppl.). Bloomsbury Publishing.

Projekt Runeberg. (7 juni 2013). *Biblioteksbladet*. http://runeberg.org/biblblad/ (hämtad 12 maj 2022).

Projekt Runeberg. (20 dec 2012). *About Project Runeberg*. http://runeberg.org/admin/ (hämtad 12 maj 2022).

Runeby, N. (2008). Inledning. I Runeby, N. (Red.). *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*. (2. uppl.). Natur & kultur.

Runeby, N. (Red.) (2008). *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*. (2. uppl.). Natur & kultur.

Rydbeck, K. (2010). Folkbibliotek makt och disciplinering. En genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten. *Dansk Biblioteksforskning*, *6*(1), 49–52.

Sanner, I. (2008). Drömmen om en ny människa. I Runeby, N. (Red.). *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*. (2. uppl.). Natur & kultur.

SAOB = *Ordbok över svenska språket*. (2011). Upplysning. Utgiven av Svenska Akademien. Lund 1893–. https://www.saob.se/artikel/?unik=U_0517-0021.q0PB (hämtad 11 maj 2022).

SFS 2013:801. Bibliotekslag.

Sjösten, N.-Å. (1993). *Sockenbiblioteket - ett folkbildningsinstrument i 1870-talets Sverige: en studie av folkskoleinspektionens bildningssyn i relation till sockenbiblioteken och den tillgängliga litteraturen*. [Avhandling, Linköpings Universitet].

Skinner, Q. (2002). *Visions of politics*. Cambridge University Press.

Skoglund, C. (2008). Saklighet, mytkult och funktionalism. I Runeby, N. (Red.). *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*. Natur & kultur.
Stenberg, L. (2005). Folkbiblioteken och kampen om fantasin. Ett könskritiskt perspektiv. I Laginder, A.-M., & Landström, I. (Red.). *Folkbildning – samtidig eller tidlös? Om innebörder över tid*. Mimer, Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
Sundgren, G. (2000). Demokrati och bildning: essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart. Bildningsförlaget och Gunnar Sundgren.
Sundgren, P. (2012). Ingen särskild bildningsfråga. I Burman, A., & Sundgren, P. (Red.). *Svenska bildningstraditioner*. Daidalos.
Svensson, Peter, *Diskursanalys*. Studentlitteratur AB, Lund, 2019.
Torstensson, M. (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. [Licentiatavhandling. Göteborgs Universitet].
Torstensson, M. (2012). Framväxten av en statlig folkbibliotekspolitik i Sverige. I Frenander, A. & Lindberg, J. (Red.). *Styra eller stödja: svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Valfrid, Högskolan i Borås.
Vestlund, G. (2010). *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning: det svenska folkets bildningshistoria – en översikt*. Sober.
Weber, M. (1978). *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Argos.
Weber, M. (1949). *On The Methodology of the Social Sciences*. The Free Press of Glencoe, Illinois.
Weber, M. (1993). *The sociology of religion*. Beacon Press.
White, H. (1979). *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins U.P.
White, H. (1980). The Value of Narrativity in the Representation of Reality. I *Critical Inquiry*, 7(1), 5–27.
Wildemuth. (2016). *Applications of social research methods to questions in information and library science*. Libraries Unlimited.
Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur AB, Lund.

Källmaterial

Andrews, S. (1923). Något om biblioteksarbetet med barn i Amerika. *Biblioteksbladet*, *8*(1), 133–137.
Berggren, E. (1926). Engelska ungdomsbibliotek. *Biblioteksbladet*, *11*(1), 91–93.
Biblioteksbladet. (1922). Bokförsäljning genom bibliotek och andra folkbildningsorganisationer. *Biblioteksbladet*, *7*(1), 163.
Biblioteksbladet. (1924). Folkbildningssakkunnigas förslag. *Biblioteksbladet*, *9*(1), 34–51.
Feuk, J. (1919). Intresset för böcker på landsbygden. Några iakttagelser och reflexioner. *Biblioteksbladet*. *4*(1), 120–123.
Feuk, M. (1925). Barnet i litteraturen. *Biblioteksbladet*, *9*(1), 1–9.
Fredriksson, N. Om betydelsen av teknisk litteratur i folkbibliotek för hantverkare och industriarbetare. *Biblioteksbladet*. *5*(1), 137–138.
Hjelmqvist, F. (1916). Föredrag vid Norbergs kommunbiblioteks femtioårsjubileum d. 23 okt. 1915. *Biblioteksbladet*, *1*(1), 20–23.
Hjelmqvist, F. (1919). Svensk biblioteksverksamhet i utlandet. Ett medel för svenskhetens bevarande. *Biblioteksbladet*. *4*(1), 124–127.

Hugo, Y. (1920). Om arbetarklassens självbildningsarbete. Något om A. B. F:s organisation och arbetsmetoder. *Biblioteksbladet*, *5*(1), 133–137.
Johansson, E. (1921). Bygdegårdar och bibliotek. *Biblioteksbladet*, *6*(1), 61–63.
Josephson, A. (1918). Anteckningar om amerikanska bibliotek, med en blick på Sverige. Av bibliotekarien vid John Crear-biblioteket i Chicago Aksel Josephson. II. John Crear-biblioteket i Chicago. *Biblioteksbladet*, *3*(1), 161–166.
Kjellberg, K. (1916). Böckerna såsom kulturbärare. Föredrag vid S. A. B:s andra årsmöte. *Biblioteksbladet*, *1*(1), 161–166.
Larsson, C. (1920). Böndernas avtagande läslust. *Biblioteksbladet*, *5*(1), 127–130.
Lettström, H. (1917). Tankar i några folkbildningsfrågor. *Biblioteksbladet*, *2*(1), 97–98.
Linder, G. (1917). American Library Associations. 40-års jubileum. Några ord om biblioteksväsendets utveckling i Förenta staterna. *Biblioteksbladet*, *5*(1), 99–102.
Lundberg, H. (1920). När vi börja. Några praktiska vinkar angående grundande av ett folkbibliotek. *Biblioteksbladet*, *5*(1), 139–154.
Lundewall, E. (1921). Barn- och ungdomsläsning. Föredrag vid bibliotekskursen å Fornby 1920 av fröken Elin Lundewall. *Biblioteksbladet*, *6*(1), 117–125.
Olsson, O. (1916). Samverkan mellan folk- och studiecirkelbibliotek. (Diskussion vid S. A. B:s första årsmöte). *Biblioteksbladet*, *1*(1), 23–29.
Olsson, O. (1917). Studiecirklarnas genombrottsår i det svenska folkbildningsarbetet. *Biblioteksbladet*, *2*(1), 121–125.
Ottelin, O. (1917). Den stora folkbildningsuppgiften. *Biblioteksbladet*, *2*(1), 126.
Ottelin, O. (1916). Ett standardwork om folkbildningsarbetet. *Biblioteksbladet*, *1*(1), 72–74.
SAB:s styrelse, (1919), Bestämmelserna om statsanslag till folk- och skolbibliotek. En skrivelse från S. A. B:s styrelse. *Biblioteksbladet*, *4*(1), 127–129.
Sandberg, A. (1920). Skolbibliotek åt alla Sveriges barn! *Biblioteksbladet*, *5*(1), 122–127.
Segerstedt, T. (1917). Religionshistorien i folkbildningsarbetet. *Biblioteksbladet*, (*2*)1, 133–137.
Svensson, S. (1920). Lantungdomens bildningsarbete. *Biblioteksbladet*, *5*(1), 130–132.
Tynell, K. (1923). Holländska stads- och folkbibliotek. *Biblioteksbladet*, *8*(1), 1–13.
Wieselgren, O. (1917) En tysk stridsskrift i folkbiblioteksfrågan. *Biblioteksbladet*, *2*(1), 257–262.